

Viata Rominească

REVISTA LITEARĂ ȘI ȘTIINȚIFICĂ

SIMAR:

Anton Ghêrman	<i>Ejă graiu (Roman). În registrul ideilor gingașe (II. Ideal și Energie).</i>
Demostene Botez	<i>uminiți.</i>
Mihail Sadoveanu	<i>La Mestecănei.</i>
G. Bogdan-Duică	<i>Vasile Alecsandri (Intăia călătorie la Constantinopol).</i>
Radu Roselti	<i>Capitole de istorie contimporană.</i>
Otilia Cazimir	<i>Badană.</i>
Ion Barbu	<i>Selim. Nastratin Hogeia la Isarlic. /</i>
Al. O. Teodoreanu	<i>Neobositulu Kostakelu.</i>
G. Bărgăuanu	<i>De Crăciun.</i>
A. Frunză	<i>Vladimir Corolenco.</i>
C. Vraja	<i>Privind viața.</i>
G. Topirceanu	<i>Note pe marginea cărților (Pe marginea volumului „Parodii originale”).</i>
Octav Botez	<i>Cronica literară: Rabindranath Tagore (Un nou roman indian).</i>
L. Rebreanu	<i>Cronica teatrală: București (Inelul.—Hero și Leandru.—Moissi.—Moartea lui Dante.—Glauco. Extemporalul).</i>
G. Gal.	<i>Cronica teatrală: București (Mărgețuș).</i>
Eugen Crăciun	<i>Scrisori bucureștene.</i>
Mihai D. Ralea	<i>Scrisori din Paris (C. rente critice și ideologice).</i>
P. Nicănoș & Co.	<i>Miscellanea (Morții noștri.—Cenzura. Opera lui C. Hogaș).</i>

RECENZII: *Între Pamflet: Ioptea Sfântului Andrei. M. Sadoveanu.—Natalia Negru: Helianta. C. Vraja.—Dr. George Pasca: Mirosl Costin.—De neamul Moldovenilor.—Letopisățul Țării Moldovei. Ștădler.—Guido de Ruggiero: Morții philosophy. Gh. Savul.—Giustino Renzo Orsini: Filosofi Mici. Gh. Savul.—Eug. Bleuler: Naturgesichte der Seele und ihres Bewusstwerdens. Eine Elementarpsychologie. Dr. A. Stocker.*

REVISTA REVISTELOR: „reflexile unui critic bătrîn asupra literaturii noi” (Gustave Lanson. *Revue des Deux Mondes*).—„Centenarul lui G. Flaubert” (A. Faggi. *Marzocco*).—„Fenomenele literare” (Jean Epstein. *L’Esprit Nouveau*).—„Ierome și Jean Tharaud” (Benjamin Cremieux. *La Nouvelle Revue Française*).—„Moralitatea estetică” (Jules de Gaultier. *Mercur de France*).—„Privire asupra lui Jules Verne” (Jules Romains. *La Nouvelle Revue Française*).—„Problema monetară. Inflația și Deflația” (regis A. Vi-braye. *Mercur de France*).—„Relațiile intelectuale între Franța și Germania” (André Glile. *La Nouvelle Revue Française*).—„Rusia Țarilor în timpul marilor războaie” (Maurice Păteologue. *Revue des Deux Mondes*).—„Miscarea revoluționară în Japonia” (François Denjau. *Revue de Paris*).—„Războiul din mila Domnului” (Werner-Kautzen. *Natur & Gesellschaft*).—„Brazilia” (Eug. Westphal. *Die Woche*).—„Pentru ce este trebuință de universitate” (Varga Béla. *Paszony*).—„Reamintire despre tratativele mele purtate la Arad cu comitetul național român” (Jász Oszkár. *Vapkelet*).—„Coloidele și științele viețuitoare” (A. E. Jellier. *La Nature*).—„Un nou om” (Marcelina Băile. *La Nature*).—„Originea „chestiei ucrainene” și d. N. Iorga” (Ilie Bărbulescu. *Arhiva*).

MISCAREA INTELECTUALĂ ÎN STRĂINĂȚE: (Literatură.—Elocvență.—Arheologie.—Ethnografie.—Educație.—Geografie.—Estimii sociale.—Știință).

REVISTA CARU

Biblioteca Municipiului Deva
SALA DE LECTURĂ

I A Ș I

și Administrația: Strada Alecsandri 12
1922

apare lunar cu cel puțin 160 pagini.—Abonamentul în țară un an 50 lei
12 lei.—Pentru străinătate: un an 70 lei; jumătate de an 35 lei. Nu
vedea pagina următoare.

Reproducerea oprii

Pentru siguranța primirii regulate a Revistei D-nii abonații sînt rugați a trimite odată cu abonamentul și 12 lei anual costul recomandării.

VIAȚA ROMÎNEASCA

REVISTĂ LUNARĂ

Iași, Strada Alexandri No. 10-12.

ANUL XIV

CONDIȚIILE DE ABONARE

Abonamentele sînt: semestriale și anuale.

Cele semestriale se socotesc dela No. 1 pînă la No. 6 inclusiv, sau dela No. 7 pînă la 12 inclusiv.

Cele anuale dela No. 1 pînă la No. 12 inclusiv.

Abonamentele se pot face în orice lună a anului, trimițînd suma prin mandat poștal.

Reînnoirea se face cu o lună înainte de expirare, pentru ca expedierea Revistei să nu sufere întrerupere.

Prețul abonamentului este:

IN ȚARĂ:

Pentru Autorități, Instituțiuni, Societăți și întreprinderi comerciale, financiare și industriale, pe an . . . 300 lei

Pentru particulari:

Pe un an 150 lei

Pe jumătate an 75 "

Un număr 14 "

IN STRĂINĂTATE:

Pe un an 300 lei

Pe jumătate an 150 "

Un număr 20 "

Abonaților li se acordă între altele avantajii și reduceri însemnate de preț asupra operelor literare și științifice editate de Institutul de arte grafice și editura „Viața Romînească”, astfel că abonamentul revistei le revine aproape gratis.

Un exemplu:

Costul abonamentului la Revistă este de 150 lei pe an. Costul a 50 volume, ce vom edita minim pe an, va fi aproximativ de lei 800.

Reducerea ce se acordă abonatului la cărțile editate de Revistă fiind 15% aproximativ (adică în cazul nostru, lei 120)—costul revistei pe an ar reveni deci abonatului numai la 30 lei, adică treizeci lei pe an.

Fără graiu

(Roman)

În locul meu de naștere—gubernia Voliniei—în acea parte a ei, unde prelungirile Carpaților trec în șesurile mlăștinoase ale Polesiei, se află un mic târgușor, pe care eu îl volu numi Hliebno. Din partea de miazănoapte-apus târgușorul e adăpostit de un mic tâpșan. Din partea de miazăzi-apus se așterne un șes mare, acoperit în întregime cu holde, care spre orizont trec în liniile albastre ale pădurilor, cîte s'au mai păstrat încă. Peici-pecolo, mai ales subt razele soarelui în apunere, strălucesc lacuri întinse, iar printre acestea șerpuesc niște riulețe subțiri, care pe timpul verilor se usucă.

Meleaguri liniștite, pașnice, chiar destul de somnoroase. Tîrgușorul samănă mai mult a sat, decît a tîrg, dar odinioară a cunoscut și el zile, — dacă nu mai bune, — dar cel puțin nu așa de somnoroase. Pe tâpșan s'au mai păstrat încă urmele unor săpături de tranșee, iar deasupra lor se leagănă azi iarba, al cărei foșnet păstorul caută să-l redea cu trișca lui nemeș-teșuglă, pecînd turma obștiei paște liniștit în umbra gropilor, pe jumătate năruite...

Nu departe de acest târgușor, deasupra rîulețului încolăcit, stătea, — sau poate mai stă încă și acuma, — un mic cătun. Riulețul, din pricina loziei, care-i acoperea din belșug malurile, a căpătat numele de Lozova; dela rîuleț cătunul se numi Loziști, iar dela cătun locuitorii se numesc și ei cu toții — Lozișteni. Apoi, pentru a se deosebi mai bine unli de alții, Loziștenii mai adăugau la numele lor comun — și cîte o poreclă: de aici — paseri și fiare loziștene; pe unul îl numeau Păcorniță, pe altul Roată, pe un al treilea chiar Cărămb...

E greu de spus, cînd s'a așezat acest cătun chiar subt coasta târgușorului. Desigur încă pe vremurile, cînd deasupra șanțurilor se vedeau încă tunuri, iar tunarii se schimbau într'una: cînd stăteau cu fitiluri Leșii, îmbrăcați în contușii lor împestrițați, iar Cazacii și *golănimea* ridicau praf de jurîmprejur, nă-

văbind spre oraș din toate părțile... ; cînd, din contra, trăgeau din tunuri cazacii, iar asupra tranșeelor se aruncau cetele de Leși. Se mai spunea, că Loziștenii au fost odată cazaci *trecuți în condici* și că primiseră fel de fel de privilegii dela craii leșești. Se spunea chiar, cum că ar fi fost hărăziți cîndva, și nu știu pentruce, cu boeria...

Dar toate astea s'au uitat demult. Pela anii șaizeci a murit bătrînul, de o sută de ani, Lozînschi Șuleac. În anii din urmă acesta nu mai vorbea cu nimeni, ci numai se ruga lui Dumnezeu cu glas tare, sau cetea biblia slavonească. Dar lumea încă ținea minte, cum povestea el despre vremurile de odinioară, despre Zaporojie, despre Haidamaci, și cum trecea el Dnipro, de năvălea apoi cu tovarășii săi peste Hlibno și Clevan. și cum Haidamacii, împresurați într'o casă, cuprinsă de flăcări, împușcară din ferestre, pînă cînd începură a le crăpa ochii de fierbințeală, și ploștile cu praf li se aprindeau singure. Și bătrînul fulgera din ochii lui stînși, dar sălbateci, și spunea: „He-he ! A fost odată și vremea noastră... Eram și noi slobozi !..“ Iar Loziștenii,—acuma al treilea, sau al patrulea rînd de oameni,—ascultau aceste povestiri, își făceau cruce și ziceau: „ba mai bine să ne ferească Dumnezeu !..“

În cît îi privește pe ei, demult și-au îngropat toate privilegiile sub arăturile lor, și trăiau acuma lîngă marginea țărgușorului, nici țărani, nici țirgoveți. Vorbeau parcă rusește, dar într'un graiu volînian deosebit, cu amestec de cuvinte leșești și rusești ; țineau de credința greco-uniată, dar mai apoi, după oarecare încurcături, fură alăturați de enoria pravoslavnică, iar biserițuța veche fu închisă și cu încetul începu a se dărîma... Arau pămîntul, umblau în sarici albe ori sure, cu brîe albastre sau roșii ; purtau pantaloni largi, și căciuli de oae. Și, măcar că erau poate mai săraci decît vecinii lor, dar o slabă amintire despre un trecut oarecare mai bun, tot mai ținea încă subț streșinele de pae ale caselor din Loziști. Umblau Loziștenii mai curați decît țărani, cunoșteau mai toți slova bisericească, și le mergea vorba, că se țin prea mîndri. Ce e drept, un străin cu mare greutate ar fi putut băga de samă aceasta, căci ori de cîte ori se întîlneau cu boerii, sau cu oamenii stăpînirii, cîrneau și ei din drum cu aceeași grabă, se plecau și ei tot așa de adînc, sărutau și ei uneori cu smerenie mîinle boerești. Și cu toate astea, era ceva la mijloc, și lumea cunoscătoare băga de samă acel *ceva*. Despre Lozișteni se spunea, că-și aduc aminte despre *ceva*, că au în mîntea lor *ceva*, că-s nemulțumiți de *ceva*. Inadevăr, cînd îl întîlneai și-i întrebai, ca de obicei : „cum o mai duceți“, sau „cum vă ajută Dumnezeu“, Loziștenii, înloc de „slava Domnului“, dădeau numai din mîină și ziceau :

„D'apoi asta-i viață ?“ Sau : „trălm ca bobul de lîngă drum“. Iar alții, mai îndrăzneți, se puneau pe înșirat uneori niște lucruri, pe care nici nu-ți mai venea să le ascuți. Mai

aveau pe lângă toate și o judecată lungă cu un moșier vecin, pentru niște pământ—pentru un *cinș*; *—o pierdură, apoi nu se știe cum s'a făcut, că moștenitorul boerului a dat îndărăt... Se spunea, că după asta Loziștenii au devenit și mai „mândri”, cu toate că mai mulțumiți tot nu se arătau.

Apoi năcări nu erau mai bine primiți călătorii, care puteau povesti cîte ceva despre lumea cea largă a lui Dumnezeu...

II

Și iaca așa trăia în Loziștii lui și un oarecare Osip Lozinschi: trăia adică, la drept vorbind, nu grozav. Pământ avea puțin, arenda era grea, gospodăria scădea. Era acuma însurat, dar copiii n'avea, și nu odată se gîndea, că copiii, cînd îi va avea, au s'o ducă tot așa de rău, sau și mai rău. „Omul, cît e tînăr, spunea el deobiceiu, și cît nu-i țipă copiii la spate.—atunci să caute el, unde i s'a rătăcit norocul”.

Nu era nici cel dintăiu, nici cel din urmă dintre aceia care, luîndu-și rămas bun dela rude și dela vecini, și-a luat, cum se zice, tălpășița și a plecat să-și caute norocul, să muncească, să lupte cu amarul nevoilor și să mînzăce pînea amară din cuptor străin, printre străini. Nu puțini dintre acești oameni neastîmpărați plecau și din Loziști; plecau și cîte unul, și cîte doi, iar odată—o grămadă întreagă, luîndu-se după un șmecher de agent neamț, și strecurîndu-se peste graniță noaptea. Numai că toată treaba se sfîrșea cu nimic, sau și mai rău. Se întorceau, care rupt și flămînd, care dus de Nemți cu funia până la graniță; care se și prăpădea fără știre, rătăcindu-se cine știe unde prin lumea cea largă a lui Dumnezeu, ca un ac într'un car cu fîn.

Lozinschi Osip fu, pare-se, încă cel dintăiu, care s'a găsit, nu s'a pierdut. Era om, pe cît se vede, cu cap: nu dintre cei care se pierd, ci din cei care mai scot și pe alții la drum. Oricum, peste vr'un an-doi, sau poate mai mult, sosi la Loziști o scrisoare cu o marcă mare roșatică, cum până la acea vreme, prin acele locuri nu se mai văzuse încă. Multă mirare a stîrnit scrisoarea aceia; au cetit-o și au răscetit-o la *voloste*, și *pisarul*, și învățătorul, și preotul, și altă lume mai de samă,—toți cîți au avut curlozitatea; iar la urma urmelor au chemat totuși pe Lozinscaia și i-au dat scrisoarea, —într'un plic rupt, pe care numele îi era scris totuși foarte lămurit: Caterina Lozinscaia, femeia lui Iosif Hluba, la Loziști.

Scrisoarea era dela bărbatu-său, din America, din gubernia Minnesot, dar din ce *uiezd* și sat, acuma e greu de spus, fiindcă... Dealfel asta se va vedea mai încolo.

În scrisoare era scris, că Lozinschi, slavă Domnului, e bine și sănătos, lucrează la o „farmă” și că, dacă-l ajută Dum-

nezeu, cum l-a ajutat până aici, nădăjduiește să ajungă și el stăpîn. Dealtfel chiar ca lucrător stă mai bine acolo, decît un gospodar din Loziști; și că-i libertate mare prin acele părți. Pămînt destul, vacile dau cîte o vadră de lapte la o mulsoare, iar caii sînt cît taurii. Omul cu cap și cu brațe e prețuit, și chiar pe dînsul, pe Lozinschi Osip, l-au întreat mai dăunăzi, pe cine vrea el să aleagă de președinte, mai mare peste toată țara. Și nici dînsul, Lozinschi, n'a votat mai rău decît alții; și, cu toate că, la drept vorbind, lucrurile n'au eșit așa, cum au vrut ei cu stăpînul lor, dar tot i-a plăcut că, oricum, a fost întreat și el cu oamenii. Intr'uu cuvînt, e libertate și e foarte bine. Numai că lui Lozinschi îi e foarte dor de nevastă, și de aceia a căutat să muncească foarte mult, iar cei dintăiu bani i-a dat pentru *tichet*, -- pe care i-l și trimite în această scrisoare. Iar *tichetul* e acea hirtiuță albastră, care trebuie păzită ca lumina ochilor. Pe ea e făcută o mașină cu vagoane și un vapor. Asta înseamnă, că cu acest bilețel, pe dînsa, pe Lozinscaia, au s'o ducă fără plată, și pe uscat și pe apă,—numai să ajungă ea la orașul nemțesc, Hamburg. Iar pentru celelalte cheltueli să vinză casa, vaca și avutul.

Pecînd Lozinscaia cetea scrisoarea, oamenii se uitau la dînsa și-și ziceau, că uite cum un fleac de hirtiuță are atîta putere, că te duce până la marginea lumii, și plată nu-ți cere nicăeri! Ei, dar se înțelege, își dădeau samă cu toții, că hirtiuța trebuie să-l fi costat pe Osip Lozinschi bani și bani. Care va să zică, nu degeaba a plecat Lozinschi prin lume, și că pe lumea asta, cînd îi căuta bine, omul tot își găsește el norocul lui...

Și fiecare se gîndea: ce bine ar fi, dacă și eu... Chiar pisarul (tot din Lozova de felul lui) nu dintr'odată dădu femeii scrisoarea și biletul, ci le ținu o săptămînă întreagă, gîndindu-se: muerea e proastă, iar cu scrisoarea asta un om deștept ar putea să vadă și America, să-și caute și norocul pe acolo... Dar pe bilet, deși nu cu slova noastră, era scris foarte lămurit: missis Katharina Ioseph Lozinsky—Oglobea. Iosif Oglobea,—asta încă n'ar fi mare lucru, dar Katharina—lămurit lucru, că-i femeie; apoi chiar missis trebuie să fi însemnînd muere. Intr'un cuvînt, chiar în clipa din urmă pisarul, deși parcă tot ofta și privea urît scoțînd din saltar biletul, pe care îl pusese mai la o parte,—dar tot l-a dat. Lozinscaia l-a luat, s'a așezat pe o bancă și a început să plîngă amar.

Se înțelege, de scrisoare era ea bucuroasă, dar omul plînge doar și de bucurie. Apoi, oricum, avea să părăsească și satul, și rude, și vecini. Apoi trebuie să spunem că Lozinscaia era femeie tînără și, cum se zice, împlinită. Fără bărbat cîte nu i se pot întîmpla unei femei? Ba de cîte ori n'a oprit-o în cale chiar pisarul, iar la spovedanie trebuia să mărturisească chiar, că n'o lăsa în pace nici „Dușmanul“. Cînd și cînd numai ce-ți șoptește cineva la ureche, că Osip Lozinschi e departe, că nimeni încă din niște țări așa de îndepărtate la Loziști nu s'a întors, că poate

corbii au împrăștiat oasele bărbatului ei în vr'o pustietate îndepărtată, iar ea își risipește zadarnic anii tinereții : nici fată, nici văduvă, nici femeie cu bărbat. Adevărat, Lozinscaia era femeie cuminte și cu greu putea fi ispitită, dar când veni scrisoarea, se văzu, că inima nu-i e la loc : deodată îi năvăliră în suflet și bucuria de azi, și amărăciunea din trecut, și toate gândurile pline de păcate ale tinereții, și toate nopțile nedormite, cu visurile lor fierbinți. Intr'un cuvînt, Lozinscaia căzu leșinată, și a trebuit s'o ducă acasă, pe brațe, fratele ei bun, Mateiu Lozinski, după poreclă Oiște.

Și începu vorba prin sat : că Osip Lozinski s'a îmbogățit în America, că a ajuns om de samă până la atîta, încît e întrebabil acum, cine să se aleagă președinte... Incepură băeții mai tineri să zăbovească mai des pe la circiumă : beau bere și *med*, trag din lulele, stau până pe după miezul nopții, fac gălăgie, sfătuesc și se laudă. De le asculta cineva vorba, ar fi crezut, că nu mai rămîne la Loziști până la Crăciun un singur om tînăr... Dacă până și pe Osip l-au întreat, pe cine vrea el de președinte, apoi unde n'au să ajungă alții, care-s mai ceva decît Osip !... Fiindcă acolo e libertate !

Libertate ! Această vorbă destul de des se rostea în circiuma evreului Șlema, care asculta liniștit de după teighea. La drept vorbind, nu oricine dintre Lozișteni înțelegea bine, ce însemnă vorba asta. Dar ea parcă luneca mai ușor pe limbă, și răsuna într'insa ceva, de parcă simțea omul, că a mai crescut, și parcă aducea aminte de ceva nelămurit, dar plăcut... Ceva despre care prin acele locuri bătrînii parcă știuseră odată, iar copiii lor se prefac uneori, că înțeleg și ei...

Dar cite nu flecărește omul ! Au vorbit, au făcut gălăgie și au lăsat-o moartă... Dar s'au găsit doi și dintre aceia, cărora nu le place să vorbească în vînt... S'au gîndit, s'au sfătuit la o parte între ei și s'au pus să-și vînză casele și pămîntul. Nici nu prea aveau de altfel ce vinde, iar cînd totul a fost gata, au și spus-o : mergem și noi la Osip cu Lozinscaia, ca să nu se piarză singură pe drum.

Unul îi era rudă de aproape : era chiar fratele ei, Mateiu Oiște, strănepotul de sînge al lui Lozinski Șuleac, fost haidamac, om de o statură uriașă, lat în umeri mai de un stînj, cu minile—cît niște greble, cu capu-i balan și părul creț—cît un ceun : adevărat urs din Pușcea ! Se spunea, că la față ar fi sămănat cu bunicu-său. Numai ochii și inima îi erau ca de copil. Insurat încă nu era, casă avea proastă, iar moșie—atîta, că, de s'ar fi culcat un om așa de uriaș deacurmezișul sfoarei lui de pămînt, ar fi ajuns cu picioarele pe locul altuia. Vorbea puțin, ridea rar. Avea o biblie veche de la bunicu-său, pe care îi plăcea s'o cetească,—și adesea cădea pe gînduri, rușinos și mlînit. În Loziști n'a fost socotit de deștept niciodată ; și flăcării adesea își băteau joc de el, poate fiindcă,—cu toată puterea lui neobicinuită,—nu-i plăcea să se bată.

Avea un bun prietin, pe Ivan Lozinschi Dîma,—om cu totul de alt soi: mărunț, fără putere, dar vesel, vorbăreț și ascuțit la minte. Dîma era uscățiv, guraliv, vioiu, păru-i din cap—ca peria; ochii—neastimparați și strălucitori; limba—iute și gata la răspuns; mustați avea lungi, căzăcești, lăsate în jos. Nimeni nu-l socotea prost, și nu se lăsa nici el pe jos. Dar cînd înțepa pe vr'o unul cu vorba, căuta totdeauna să se țină mai pe aproape de Mateiu, căci brațul îl avea slab și la bătae nu ținea.

Cînd se află în Loziști că și acești doi sînt gata de plecare în America, nimănuia nu-i fu parcă pe plac.

— Dar unde ești tu în stare, bre Mateiu,—îi spuneau prietini,—să te duci tu de aici în așa depărtare? Tu ești prost, și Ivan slab; d'apoi acolo, în America, pe voi au să vă ia în picioare și giștele.

— Nu mai tot flecăriți; cum o da D-zeu. Eu am să mă țin de soră-mea și de Dîma.

Și au și plecat toți la un drum așa de îndepărtat.. Nu face să mai înșirăm, cum au trecut granița, cum au trecut prin țara nemțească; lucrul nu-i așa de greu. Apoi în Prusia se găsesc mulți și de ai noștri, care îți puteau arăta, cum ai să faci pe drum. Destul să spunem, că au ajuns la Hamburg și că, luîndu-și buclucurile, plecară fără multă bătae de cap spre riu, la debarcader, ca să afle deacolo, cînd trebuie să meargă mai departe.

Iar Hamburgul, oraș nemțesc, stă pe o apă mare, nu departe de marea, iar de aci corăbiile pleacă în toate părțile. Iată că văd Loziștenii noștri într'un loc, pe mal,—o mulțime nespusă: aleargă din toate părțile, se grăbesc și se ghiontesc, de se pare omul—un butuc pe drumul mare. Iar de pe mal, dela debarcader două vapurașe duc și duc lume, spre o corabie; fiindcă corăbiile, care umblă pe ocean, stau la mijloc,—mai depărțitor,—unde-i locul mai adînc. Văd Loziștenii, că corabia aceia scoate fum, iar vapurașele mereu se apropie de ea. Aruncă în ea lume, cufere, bucele și geamantane, și îndată—îndărăt la debarcader, și iar se încarcă, iar duc.

Și iată că Ivan Dîmă, după ce se uită bine la toate astea, înțelese cel dintău.

— Dar știți voi ce,—zice: asta trebuie să fie corabia pentru America, fiindcă-i foarte mare. Am nemerit întocmai. Mateiu, hai să ne facem drum și noi înainte.

Au pus femeia cu biletul înaintea lor și au început s'o împingă prin mulțime. Ajunseră până la marginea debarcaderului, cînd colo—primeau, pe cît se vede, tocmai pe cei rămași mai în urmă. Doamne, ce mai ferbere! Și plîng, și țipă, și rid, și se îmbrățișează, și se înjură, și filfie din batistă. Și rari fețe nu erau mișcate, și în rari ochi nu străluceau lacrămile despărțirii.. Iar jurîmprejur—numai limbă străină; un graiu necunoscut îți lovește auzul,—neînțeles, sălbatec, cași valurile, care aruncau spuma pe sub picioarele lor. Și se învîrtiră capetele Loziștenilor noștri, li se bătură inimile; cu ochii infipți tot înainte,

căutau să nu rămie cumva de ceilalți, să nu fie lăsați cumva în această bătrână Europă, unde s'au născut și și-au trăit o jumătate din viață...

Mateiu Lozinschi fără greutate croi drum pentru toți, și peste două minute Lozinscaia stătea cu cufărul ei lângă punte, ținind în mână biletul. Iar vaporul șueră de două ori jalnic și subțirel, și fumul negru pufni din coșul lui, în văzduhul umed: se cunoștea că vrea să plece îndată. Și pe cind Loziștenii se uitau în toate părțile, răsună și o a treia șuerătură, și ceva clocoti cu atîta putere subt picioarele lor, încît ai noștri tresăriră, și fără voia lor, se dădură îndărăt. Iar în timpul acesta un neamț uriaș, cu ochii holbați și plin de nădușeală, care se frămînta mai mult decît toți pe debarcader, zări pe Lozinscaia, îi inhătă biletul, îl privi, i-l puse în mînă,—și n'apucară Loziștenii să prindă de veste, cînd,—și femeia, și bocceaua ei se aflau pe vaporeș. Iar în timpul ăsta alți doi mateloți izbiră puntea deodată, dădură jos pe Dîma, împinseră îndărăt pe Mateiu—și traseră puntea la debarcader. Se puseră Loziștenii noștri, pe capul Neamțului celui înalt.

— Fie-ți frică de Dumnezeu, omule! — strigă Dîma. E doar buna noastră soră, noi vrem să plecăm împreună.

Dîma a întrebuițat o șmecherie, se înțelege, numindu-se și pe dînsul bun frate cu Lozinscaia; dar unde dracu mai e șmecheria, cînd Neamțul nu înțelege o vorbă! Iar vaporul a și început a se mișca, iar Caterina de colo—pe bocete: de i se auzea glasul până și dintre atîtea glasuri nemțești. Băgară Loziștenii minile prin buzunare, scoaseră ciți bani aveau, îi strînseră în palmă, și începu Mateiu să lucreze din nou cu coatele. Eșiră iar înainte, de unde să poată sări în vapor,—și arătară Neamțului banii, ca să nu creadă, că vor să plece tustrei cu un singur bilet femeesc. Dîma alese chiar o mică monedă, o băgă încetișor Neamțului în mînă. După ce i-o băgă, îi mai strînse și mina, ca să nu cadă moneda,—și-l arătă vaporeșul și femeia, care acuma începuse să-și piardă vocea de spaimă și de plîns...

N'a eșit nimic. Neamțul, ce e drept, moneda n'a aruncat-o și a zis chiar ceva cu destulă bunăvoință, dar cînd prietînii noștri făcură un pas îndărăt, ca să-și facă vînt, să se arunce pe vapor,—Neamțul făcu din'ochi celor doi mateloți; iar aceștia erau oameni, se vede, deprinși: îi luară în primire așa de bine pe amîndoi Loziștenii, că de sărit n'a mai fost nici vorbă.

— Mateiu, Mateiu,—apucă să strige Dîma,—ia încearcă cu ei cum știi tu! Tocmai acum e nevoe! Dar în clipa asta se pomeniră aruncați amîndoi cît colo, și Dîma se rostogoli cu picioarele în sus.

Cînd se ridică, vaporeșul luneca deja, apucînd-o dealungul debarcaderului. Se învîrtiră roțile, scaldînd debarcaderul cu stropi turburi, o coadă de fum atinse fețele mulțimii înghesuite, apoi trecu fața scaldată de lacrimi a Lozinscăi speriate, și peste o minută—între debarcader și vapor rămase o dîră de apă învîlmă-

șată și turbure, de vr'o doi-trei stinjeni. Roțile se puseră pe lucru, și dîra se lungi la vr'o douăzeci-treizeci de stinjeni. Iar vaporășul începu a se micșora, fugînd prin văzduhul umed, subț un cer turbure, pe rîul turbure...

Loziștenii priveau cu gurile căscate, cum vaporășul s'a apropiat de corabia cea uriașă, cum s'a întins ceva depe dînsul, spre corabie, întocmai ca o nuelușă subțire, pe care, ca niște furnici, începură a se mișca oameni și lucruri. Apoi corabia răbufni și ea un fum negru, mugii cu glas adînc și răsunător, ca un buhaiu uriaș într'o cîreadă de vaci, și plecă încet pe rîu, printre vasele mărunte, care stăteau pedelături, sau se dădeau iute la o parte.

Loziștenii abia își ținură lacrămile, petrecînd cu ochii această namilă, care le lua de subț nas, spre America îndepărtată, pe biata femeie.

Mulțimea începu a se împrăștia, iar neamțul cel înalt își ridică pălăria-i rotundă, își șterse cu o batistă fața înădușită, se apropie de lozișteni și zîmbi mînzește, întinzînd lui Mateiu Oiște laba. Nu era om, se vede, care să poarte supărare. Cînd înghesuiala și îmbulzeala depe debarcader se sfîrșiră, Neamțul se lăsă de apucăturile lui și vru, pe cît se vede, să mulțumească Loziștenilor pentru dar.

— Ei, vezi? — zise Dîma. — Acuma vezi? — zici bună ziua, ca un om de treabă, dar ia gîndește-te, ce ai făcut cu noi: a plecat soră-mea singură. Du-te dracului! Dîma scuipă cu supărare și întoarse Neamțului spatele.

Iar corabia era acuma cît colo, mai lăsă fum, tot mai puțin, tot mai departe, apoi nu puteai să deosebești printre alte vase, — ba încă și prin ceață, — nu numai pe Lozinscaia, dar nici corabia. Parcă îi gîdill ceva în gît pe amîndoi.

— Ce cine de om ești! — zise Mateiu Oiște cătră Neamț.

— Atîta rău, cît te înțelege, — îl intrerupse Dîma necăjit. Dacă-i trăgeai una bună la vreme, cum îți spuneam eu, poate că acuma eram pe vapor. Apoi deacolo, oricum, nu ne aruncau ei în apă! Mai ales, că era să fie sora cu biletul!

— Cine știe, — răspunse Mateiu, scărpinîndu-se în ceafă. Îți spun drept, de tras omului una bună, nu-i treabă grea; decît, n'am văzut în viața mea, să iasă de aici vr'un lucru de seamă. N'om fi brodit-o nici noi bine, crede-mă ce-ți spun. Treaba ta era să te pricepi, fiindcă tu treci drept om cu cap.

Cum se întîmplă adesea, prietînii căutau să dea vina unul pe altul. Dîma zice: trebuia să dregi treaba cu pumnul; Mateiu dă vina pe capul lui Dîma. Iar Neamțul tot stă și dă din cap prietînește la amîndoi...

Apoi Neamțul scoase moneda, pe care i-o băgase în mîna Dîma, și o arătă Loziștenilor. Se vede, tot i-a mai rămas rușine acestul om: n'a vrut să ia banți degeaba, își dădu o sfîrlă peste legătoarea dela gît și zise: „șnaps“; arătă apoi cu mîna spre

o cărciumă. „Şnaps“ : asta se ştie în toate limbele, ce înseamnă. Dima se uită la Mateiu, Mateiu se uită la Dima şi zise :

— Acum ce să-i faci ? Se înţelege, trebuie să mergem. Cu picioarele pe apă n'ai să alergi, iar dela dracu de Neamţ poate tot ne alegem cu ceva...

Merseră. Iar în cărciumă stă un om bătrîn, cu părul cărunt, ca peria, şi pe faţă—tot perie. Se cunoştea îndată, că ori cit s'ar rade,—dă barba din pielea lui, cum dă otava după o ploae bună. Cum dădură prietînii noştri de un om aşa de păros printre Nemţii cei netezi şi curaţi, li se şi păru că-i ceva cunoscut. Dima zice incetişor : asta trebuie să fie din gubernia Minsc, ori din Moghiliiov, ba şi din Puşcea.

Aşa şi era. După ce vorbi cu Neamţul, cărciumarul aduse patru pahare de bere (al patrulea pentru sine) şi începu să vorbească, făcu pe Lozişteni gogomani şi-i lămurî, că singuri sînt de vină.—„Trebuia să treacă după colţ, unde e scris pe uşă : Billetencasse“. Billeten—asta şi un dobitoc o înţelege : înseamnă billet, iar cassa—e tot casă. Şi voi vă tăgaţi ca turma în ocol, fără să ştiţi a deschide poarta“.

Mateiu lăsă capul în jos şi se gîndi : „are dreptate“ ; fără limbă omu-l caşi un orb, sau ca un copil mic. Iar Dima deşi, poate, se gîndea la fel, dar fiindcă era om cu ambiţie, lovi cu paharul în masă şi zise :

— Mult ai să tot înjuri, unchiaşule ? Mai bine mai adă cite o bere, şi spune ce să ne facem ?

Asta plăcu la toţi,—înţeleseră că-i om cu ambiţie şi om isteţ. Neamţul lovi pe umăr pe Dima, iar gazda aduse încă patru beri pe o tava.

— Ei, cum s'o ajungein ?—întrebă Dima.

— Aleargă după dinsa, poate o ajungi.—răspunse cărciumarul.—Tu crezi, că pe marea e ca pe cîmp, cu căruţa. Acum,—zice,—voi trebuie să aşteptaţi încă o săptămînă, cînd o merge altă corabie de emigranţi ; ori, dacă vreţi, plătiţi mai scump : încurînd merge un vapor mare, şi cu clasa a treia pleacă multă lume din Danemarca şi Suedia, ca să se tocmească slugi în America ; fiindcă Americanii sînt un neam,—se zice,—liber şi mîndru, şi dintr'înşii slugi se găsec cu greu. Suedezele şi Danezele tînere în doi-trei ani îşi adună acolo zestre bună.

— O fi cam scump,—zise Dima ; dar Mateiu îl întîmpină :—Fie-ţi frică de Dumnezeu. Doar nu putem lăsa femeia să aştepte o săptămînă întregă. Doar are să se sfîrşescă de lacrimi ! Mateiu îşi închipuia, că în America, pe debarcader, sora lui are să stea cu bocceaua întocmai ca la satul lor, pe mal, are să privească marea şi are să plîngă...

Petrecură noaptea la pămînteanul lor ; acesta lăsă pe Lozişteni în grija unui tînăr Suedez, care îi duse la debarcader, le cumpără bilete, îi aşeză în vapor, şi la amiază Loziştenii noştri, — Dima şi Oişte,—plecară, ca să ajungă pe Lozişcaia Ogloblea...

III

Trece o zi, trec două. Soarele apune în mare de o parte, dimineața se ridică din mare de altă parte. Se zbat valurile, trec nourii de pîclă, zboară după corabie păsărușii, se așează pe catarguri, apoi parcă sînt smulși de acolo de vînt și, legănîndu-se, cînd pe o aripă, cînd pe alta, ca niște bucățele de hîrtie, rămîn, rămîn și pier în urmă, zburînd îndărăt, cătră pămîntul Europei, pe care Loziștenii noștri l-au părăsit pentru vecie. Mateiu Lozinschi îi petrece cu privirile și oftează. Vezi?—își zice el : și pescărușii se tem să meargă mai înainte, și noi îi dăm zor... Și stă zugrăvită în fața lui o pădure de brad, subt pădure un riuleț cu lîzje îngălbenită : iar deasupra riulețului, sărmane căsuți, acoperite cu pae. Și parcă s'ar întoarce la sărăcia lui, veche și cunoscută de mai înainte...

Iar marea bate surd coastele corăbiei, și valurile ca niște munți, cad și se ridică : cu ropot, cu plesnet, cu geamăt surd, parcă ar amenința cineva și-ar plînge totodată. Corabia se apleacă-se apleacă, iat-o că parcă s'a și răsturnat ; cînd colo—iar se ridică, gemînd și scîrțîind. Se îndoaie și scîrțile catargurilor, șueră sec vîntul prin vîntrele, iar corabia merge și merge ; deasupra corăbiei strălucește soarele, deasupra corăbiei stă noapte întunecoasă, deasupra corăbiei gînditori atîrnă nourii, sau furtuna vurește și urlă peste ocean, și fulgere cad peste apele lui legănate ; iar corabia merge și merge...

Mateiu Oiște vorbea totdeauna puțin, dar adesea se gîndea la lucruri, pe care n'avea chip să le spună niciodată prin cuvinte. Și încă niciodată n'au trecut prin capul lui atîtea gînduri încurcate și nelămurite,—ca și acești nourii și aceste valuri,—și tot așa de adînci și de neînțelese, cași această mare. Gîndurile acestea se nășteau în capul lui și cădeau, și el n'ar fi putut, și nici n'ar fi stăruit să și le adune, dar simțea lămurit, că din pricina acestor gînduri ceva se frămîntă și se clatină în adîncul sufletului său, dar n'ar fi putut spune nici el, ce anume...

Spre seară oceanul se acoperea ca de o perdea, cerul se întuneca, iar vîrfurile valurilor se aprindeau de o lumină deosebită... Mateiu Oiște a băgat de samă mai întăiu, că valul dela ciocul cel ascuțit al corăbiei e parcă prea alb în întunericul, căzut demult și peste cer și peste mare. Mateiu se plecă în jos, privi în adîncime și rămase nemișcat...

Apa delîngă corabie se lumina, prin apă se mișcau încet niște focuri palide, aprinzîndu-se, stingîndu-se, eșînd deasupra apei, pierînd din nou în adîncimea tainică și floroasă... Și lui Mateiu i se părea că toate astea sînt vii : și mersul corăbiei, și vuetul plîngător, și zgomotul valului, și mișcarea oceanului, și tăcerea misterioasă a cerului. Se uita în adîncime, și i se părea, că și deacolo se uită cineva la dînsul. Cineva necunoscut, cineva mirat, cineva speriat și nemulțumit... Din vecii vecilor marea își merge drumul ei ; din veci se ridică și cad valurile, din veci

marea își cîntă cîntecul ei, neînțeles pentru auzul omenesc, și din veci—în adîncimea ei se petrece o viață, pe care noi n'o înțelegem. Și iată că acuma în această armonie de veci și de veci, în această mișcare vie s'a amestecat mersul îndrăzneț și măsurat al corăbiel... Și cîntecul mării a tresărit și s'a schimbat, și valurile s'au curmat, s'au frînt, și cineva din adîncime ascultă cu groază mersul monstrului necunoscut, dintr'o altă lume neînțeleasă. Se înțelege, Lozinschi nu le-ar fi putut spune toate astea cu vorbe, dar simțea spaimă în fața adîncimii tainice a mării. Și i se părea lui Lozinschi, că iată se uită el cu frică de sus, iar la dînsul se uită cu aceeași groază cineva de jos. Se uită și se minie, și trimite iscoadele lui cu niște lumini, care es deasupra și umblă încolo și încoace, și cercetează nu știu ce, și se sfătuiesc încet despre ceva între dînsule și se confundă totuși mihnite în genunea necunoscută, fără să înțeleagă nimic. Iar corabia aleargă într'una cătră țelul ei, cu mersul ei nestînjedit...

Și se gîndea mult în ceasurile astea Mateiu Lozinschi,—păcat numai, că toate aceste gînduri se ridicau și cădeau ca valurile, fără să lese vr'o urmă deseamă, fără să se închege într'o vorbă, isprăvită, pilpliau și se stingeau ca focurile din adîncime... Dealtfel o spunea el mai tîrziu și singur: că nici odată n'are să uite marea!—„Omul se gîndește la multe pe marea, domnule,—îmi zicea el,—la fel de fel de lucruri: despre dînsul și despre Dumnezeu, despre pămînt și despre cer... Fel de fel se gîndește omul pe ocean, despre viață, domnule, și despre moarte“... Și se vedea după ochii lui, că ceva, ca o flacăară mică încerca să străbată înafară din adîncimițe nebănuite ale acestui suflet neprefăcut și nedeslușit. Fără îndoială, rămăsese în acest suflet ceva din marea...

Da, fără îndoială, rămăsese... Sufletul lui se legăna, cași marea, și în inima lui simțirile se perîndau cași valurile. Și cite o lacrămă îi umezea cite odată ochii și cite odată,—îți vine să rîzi chiar,—lui, unui zdrahon de om, greoiu, cum era, îi venea să sară din corabie și să zboare,—să zboare cași acești pescăruși care au început iar să se arate, dar acuma dînspre America... Să zboare undeva departe, unde se sting zorile, unde trăsesc oameni buni și fericiți...

Mai apoi Lozinschi mi-a povestit și singur, că lui în vremea asta îi veneau niște gînduri, care niciodată nu-i veniseră, nici la Loziști, cînd mergea după plug, nici la bilciu, în tîrgușor, nici chiar la biserică. Acolo erau tot gînduri obișnuite, care trebuie să și fie la locul cuvenit și la vremea cuvenită. Dar pe ocean gîndurile îi erau tot de alt soi și neobișnuite. Se ridicau de undeva, cași aceste focuri de mare, iar el căuta să le privească mai deaproape, cași pe aceste focuri. Dar zădarnic căuta: cît timp nu le urmărea, treceau unul după altul, pilpliau deodată și se stingeau, mînguindu-i sufletul și inima; dar cum dădea să le prîndă, cum încerca să și-le spună prin

cuvinte,—îndată fugeau; iar capul începea să-l doară și să se învîrtească...

Se înțelege, toate astea din pricină, că de atîta timp n'avea nici o treabă, iar pe dinaintea ochilor oceanul se mișca și se legăna, și tuna, și fulgera, și se lumina, și se întindea departe, în nemărginit...

În a treia zi de călătorie, eșind pe covertă, văzu mai înainte o corabie. La început i se păru, că o mică corăbioară, în chip de jucărie, s'a încurcat printre vîntrelele vaporului, pe care mergeau ei. Dar asta, fiindcă văzduhul străveziu și limpede făcea să pară toate apropiate, iar jurîmprejur, afară de apă, nimic nu se vedea. Corabia cu pinzele ei se legăna și creștea, și cînd fu alături de dîșii, Lozinschi zări pe ea niște oameni veseli, care rîdeau și salutau și și căutau de drum, parcă n'ar fi avut nici o grijă, și parcă și viața lor ar fi fost mereu tot așa de veselă, cași corabia, dusă de un vînt prielnic. Altădată, în timpul unui zbucium mare, pecînd capătul covertei lor era scaldat de o urgie întreagă de stropi, privea iarăși, cum o corăbioară la fel, lăsîndu-se cu totul într'o parte, zbură ca o pasere. Valurile saltau și cădeau ca niște munți, și uneori, și Lozinschi, și ceilalți călători cu stringere de inimă priveau, cum îndrăznețul vaporeș nu se mai vedea... Dar vaporeșul se avînta din nou pe vîrfuri, și pinza lui, ca o aripă de rîndunea, atîngea din nou spuma, iar el se legăna și mergea, mergea și se legăna. Iar Lozinschi se gîndea: aștia trebuie să fie numai decît Americani. Oameni îndrăzneți, se vede treaba! Și iată-l pe dînsul, un Loziștean de rînd și sfios ducîndu-se la ei... Cum au să-l întîmpine ei oare și la ce le e bun el?.. Și cum are să fie el însuși peste vr'o zece ani?..

Și i se părea, că chiar acuma e altfel, că nu mai e acela, care mergea după plug la Loziști, sau privea în zi de sărbătoare bilciul din orașul vecin. Chiar faptul, că a văzut marea asta fără sfîrșit, corabia asta, oamenii aștia ciudați și străini... Faptul, că ochiul lui privea taina mării adînci și că o simțea în sufletul lui, se gîndea la ea și la acești oameni străini, și la sine însuși, cînd va sosi la dîșii...—toate acestea făceau din el parcă alt om. Și Lozinschi privea înainte în albastrul viu al cerului, sau la vîlul picelilor, căutîndu-și parcă acolo locul și viitorul său...

Intr'una din clipele acestea, pecînd niște gînduri și niște simțiri, nebănuite până aci, izvorau din adîncul sufletului său nedeslușite, ca niște mici scînteii din adîncul mării întunecoase,—Lozinschi căută pe covertă pe Dîma și-l întrebă:

— Ascultă, Dîma. Cum socoți tu însfîrșit: ce fel de libertate au ei acolo?

Dar Dîma îi răspunse minios:

— Pleacă deaci... Apucate-ar frigurile, ori vr'o dambă! Trăsni-te-ar din sânin l...

Asta, fiindcă bietul Dîma abia vedea lumea cu ochii în

clipa asta. Căci pecînd corabia se legăna în dreapta și în stînga, cînd dinspre cîrmă spre bot, cînd iar dela bot spre cîrmă,—i se părea, că cerul iată-iată are să se prăbușească peste mare, iar apoi marea din nou se înalță deodată către cer. Din pricina aceasta lui bietul Dîma i se învîrtea grozav capul; simțea un fel de gol subț lingurea și mereu se apropia de bordul corăbiei și atîrna cu capul în jos, ca o cîrpă, pusă pe un gard, la uscare. Bietul Dîma avea o greață groaznică și striga, că această blestemată de mare are să-l întoarcă pe dos, și ruga în numele lui Dumnezeu, ca corabia să se oprească la vr'o insulă, iar pe dînsul, Dîma, să-l lese măcar și în vr'o insulă, la niscaiva sălbateci, dacă nu vor să piarză un suflet creștinesc. La început Mateiu se mira foarte mult, că Dîma se arată de un caracter așa de capricios, și chiar încerca în tot felul să-l facă să se rușineze. Dar mai apoi văzu, că-i așa nu numai cu Dîma: mulți oameni de seamă și chiar domnișoarele din Danemarca și din Suedia, care mergeau în America, pentru a se tocmi ca fete în casă și ca bucătărese, atîrnau la fel de borduri, și li-se întîmpla, cași lui Dîma. Atunci Mateiu înțelese, că pe ocean asta-i lucru obicinuit. Chiar lui îi venea uneori greu, dar — atîta; iar Dîma, — om nervos, — se blestema, și pe sine, și pe Osip, și pe Caterina, și corabia, și pe cel care a născocit-o, și pe toți Americanii, chiar pe cei care încă nici nu s'au născut pe lume... Uneori părea gata chiar să prihănească și cele sfinte, dar se tot stăpînea... Fiindcă pe marea lucrul nu-i așa de ușor, cum e uneori pe uscat...

Și totuși gîndurile despre libertate nu-i eșeau lui Mateiu din cap. Și încă pe mal, în Europa, cînd se luaseră ei de vorbă cu circiumarul din Moghiliov, Dîma l-a întrebat cel dintîiu.

— Dar, mă rog dumitale... Ce fel de libertate, ci! că au ei acolo?..

— De! Își sfișie gîtul unul altuia, — asta-i toată libertatea, — răspunse circiumarul morocănos. — Dealtfel, — adăugă el, sfîrșind paharul cu bere, — treaba asta se face și la noi drept dragu. Din pricina asta îți spun drept, nu pot eu înțelege, dece unor prostănăi le place să fie jupuți numai decît în America, și nu acasă..

— Bați șeaua, mi se pare, ca să pricepem... noi, — zise priceputul Dîma.

— Puțin îmi pasă de șeaua altuia, — răspunse omul dela Moghiliov, ascunzîndu-și gîndul, — eu zic numai că pe lumea asta, — cine a frînt gîtul altuia, are și dreptate... Dar cum are să fie pe cealaltă lume, o să vedeți cîndva și singuri... Nu cred însă, să fie cu mult mai bine.

Circiumarul încercase, pe cît se vede, multe neplăceri în viața lui. Răspunsul nu plăcu loziștenilor și chiar îi cam jigni puțin. Că oamenii se sfișie peste tot locul, — asta nici vorbă, poate să fie și adevărat, dar libertatea, — se gîndeau ei, — trebuie

să fie alt ceva. Dîma crezuse de cuviință să răspundă la un pont așa de jignitor.

— D'apoi să-ți spun eu dumitale, așa-i peste tot locul: cum te porți tu cu oamenii, așa și ei cu tine; pentru cine-i moale, și scîndura e moale; cine-i osos, — și pe perie e tot virtos. Apoi om așa colțuros, ca d-ta, îți spun drept, eu încă n'am văzut..

Vorba se sfîrși astfel atunci cam acru..

Acuma împreună cu loziștenii era în corabie și un ceh, om deja bătrîn și nu prea vesel de felul lui, dar plăcut. Il chema fiu-său, care se așezase bine în America. Bătrînul se ducea, dar după vorba lui, ar fi fost mai bine, dacă fiu-său și-ar fi făcut rostul acasă. Atunci nici n'ar fi fost nevoe să se mai ducă. Limba cehă e, oricum, slavă. Unui polonez i s'ar fi părut că vorbește rusește, iar unui rus — polonește. Dar loziștenii noștri vorbeau în graiul volinian: nici rusește, nici leșește, și nici cu totul pe rutenește, ci din tustrele limbile cite ceva. Din pricina asta le venea mai ușor, și Dîma, care nu era greu de cap, — începu vorba îndată. Unde nu-i ajungea limba, se ajuta și cu minile, și cu capul, și cu picioarele. Ici plesnea din limbă, colo din buze, dincolo lovea cu palma, — într'un cuvînt iute, nu știu cum, se imprietinise el cu cehul. Iar Cehul mai vorbea și nemțește, va să zică, se putea afla ceva și despre Nemți. Iar prin Nemți, — și despre Engleji...

Și cînd vîntul se potolea, și timpul se mai însenina, pe Dîma și pe ceilalți îi mai slăbea boala, și pe vapor se făcea mai vesel. Atunci călătorii din clasa a treia eșeau pe partea de dinainte a covertei, un lungan de ungar începea să cînte din trișcă, un neamț tinăr — din scripcă, iar tineretul lua pe domnișoarele suedeze de mijloc și se învîrtea, ferindu-se cu băgare de seamă de otgoanele și lanțurile depe covertă. Și deasupra oceanului sunetele muzicii răsunau cit colo, iar valul ținea hangul și arunca strengărește în sus spuma albă și stropi, și delfinii alergau, întrecîndu-se cu corabia. Iar la inimă se făcea și vesel și trist.

Atunci Dîma cu cehul se așezau undeva, într'un colțișor, mai luau cu ei vr'un Englez, sau un Neamț cu știință, și Dîma începea să învețe a vorbi. Englezul spunea Neamțului, Neamțul Cehului, apoi Cehul — lui Dîma. Mai înainte de toate învăță, se înțelege, socoteala americană, și o zicea mereu, îndoind degetele. Apoi află, cum se zice pîne și apă, apoi plugul și calul, casa, fîntîna, biserica. Și pe toate le însemna pe hîrtie și le spunea în gînd. Căuta să învețe și pe Mateiu, dar Mateiu mergea greu. Atîta englezească a învățat și el: „trei”, — fiindcă la dinșii trei se zice cași la noi.

Mai apoi Dîma întrebă pe Cehul cel bătrîn, ce-i libertatea? E la ei, zice, un chip de aramă, așa, pe o insulă. E mai înalt decît toate casele și bisericile cele mai înalte, cu mîna ridicată în sus. Iar în mină — o torță, mare așa, de lu-

minează până departe în marea; iar înlăuntru—o scară, de te poți urca până în cap și în mină, și chiar până în vârful torței. Noaptea se aprinde o lumină în frunte și lângă torță, și atunci ese o strălucire, cași dela lună, și chiar mai vie. Și se cheamă acea femeie de aramă—libertatea.

Dîma a povestit despre această convorbire lui Mateiu, dar amîndurora li se păru, că trebuie să fie alt ceva; unul spune: „își rup gîtul“, altul spune: „un chip, care luminează“. Iar Mateiu își aduse aminte, cine știe cum, tot despre bătrînul său bunic, Lozinschi-Șuleac, care i-a dăruit biblia. Bătrînul a murit încă pe cînd Mateiu era copil; dar își aducea el aminte despre niște povestiri neînțelese ale bunicului despre vremurile din bătrîni, despre războaie, despre Zaporojie... undeva în stepele dela Dnipro. Și acuma, ca amintirea unui vis ciudat, povestit de bătrînul său bunic, i se înfățișa dinaintea ochilor aceea lume veche, și un fel de zări deschise, și un fel de volnicie sălbatică.... „Iar dacă se întîmpla, să întîlnești un Tătar, ori și pe altcineva.. Ei, atunci—pe care îl ajuta Dumnezeu“,—și aducea el aminte de vorbele bunicului... Atunci,—își zicea el,—se cheamă, tot „gîtul își rupeau“. Apoi își aduse aminte, că a venit peste norod „libertatea“ boerului. Apoi a venit libertatea dela țar... Dar libertate parcă tot n'a fost. I se învîrtea capul, gîndurile i se turburau, iar în suflet li rămînea numai întrebarea, și tot nedeslușită...

IV

În ziua a șaptea căzu peste mare o ceață strașnică. Așa ceață, că botul vaporului parcă se sprijinea de un părete alb, și deabia se zărea cum se leagănă în piclă marea, care se mai liniștise puțin. De vr'o două trei ori chiar pe lângă vapor trecuseră un fel de erburi de mare, și Lozinschi crezu, că acuma e aproape America. Dar Dîma află prin Cehul lui, că aci e tocmai mijlocul oceanului; numai că nu departe, spre amiază zi e un loc puțin adînc; și că aici curentul cald se lovește de acel loc puțin adînc, și o ia spre miazănoapte, și tot aci vine și curentul rece dinspre mările dela miazănoapte. Și deaceia deasupra mării în locul acesta stă mereu ceață. Vaporul mergea încet, și șuerul lui, neobișnuit de puternic, mugea surd și plîngător, și acest strigăt se izbea de păretele de ceață, ca răsunetul într'o pădure deasă. Tuturora le era frică și groază.

Și în timpul acesta pe corabie muri un om. Se zicea, că s'a și urcat bolnav; a treia zi i s'a făcut rău de tot și a fost dus într'o cabină, de o parte. Se ducea acolo filcă-sa,—o fată tînără, pe care Mateiu o văzuse de cîteva ori cu ochii plînși, și la fiecare dată se frîngea inima în pieptul lui larg. Însfîrșit, pecînd corabia mergea încet prin picla deasă, printre călători se răspîndi zvon că bolnavul a murit...

Și, înadevăr, pe corabie toți au simțit moartea... Printre călători se făcu liniște, doctorul umbla posomorit și întunecat, căpitanul cu ajutorul său se sfătuiră între ei, apoi peste o zi îl îngropară în mare: îl învăliră într'un giulgiu alb, îl legară de picioare o greutate; un om cu surtuc lung și cu un guler alb și lat, care, pe cât i se păru lui Mateiu, nu sămăna deloc a preot, ceti o rugăciune; apoi mortul fu așezat pe o scîndură, scîndura fu pusă pe bord, și peste cîteva secunde, în mijlocul unei liniști de mormint, se auzi un plescăit... În același timp cineva țipă tare, fata se repezi spre marea, și Mateiu auzi deslușit o vorbă din limba lui: „tată, tată!“! Între acestea corabia, care lucra încet din mașini, se îndepărta de acel loc, și înseși valurile depe acest loc se amestecară cu picla cea albă. Din om n'a rămas nici urmă... Picla se închise din urmă ca printr'un părete gros, — piclă era și înainte, — iar mașina vaporului se văeta și mugea parcă din adinc asupra sărmanei soarte omenești.

Incurînd însă alte întîmplări făcură să se uite această moarte... În aceeași zi o mică barcă cu plinză, abia-abia scăpă de sub botul vaporului. Dar asta încă nu era nimic. Oamenii de pe barcă își fluturară pălăriile cale de vr'o cinci stinjeni. Erau cu niște scurteici de mușama și niște pălării ciudate... Altă dată era să iasă și mai rău. În mijlocul zilei în ceața albă ca laptele, căpitanului i se păru, că vede ceva. Opriră vaporul, apoi se dădură îndărît, parcă s'ar fi ferit de cineva, care se mișca prin ceață. Apoi se opriră în așteptare. Și deodată Lozinschi zări, parcă, sus, prin ceață, cum se ridică un nour cu marginile strălucitoare, iar în văzduh se făcu mai rece, și se simți un vînt ascuțit. Vaporul se întoarse, începu a se trage încetișor ca pefuriș, prin adincimea piclei spre stînga. Iar din dreapta era nu un nour, ci un munte de gheață. Lozinschi nu-și închipuia, că ar putea zări cineva deodată un munte așa de uriaș de gheață curată. Dar asta au văzut-o toți. Pe vapor se pofoli totul, chiar mașina lucra mai cu băgare de seamă și mai încet. Iar muntele plutea legănîndu-se încetinel, și deodată se făcu cu totul nevăzut, parcă s'ar fi topit în picla cea albă ca laptele...

Cei doi Lozinschi ai noștri și Cehul îndată își ridicară căciuliile și-și făcură cruce. Nemții și Engleji n'au obiceiul de a-și face semnul crucii, decît la rugăciune. Dar cred și ei în Dumnezeu, se roagă și ei, și cînd vaporul trecu mai departe, tînrul domn cu surtuc negru și cu gulerul alb la gît (n'ai fi spus niciodată, că-i preot) veni în mijlocul lumii pe proră și începu să zică o rugăciune cu voce tare. Și lumea se ruga cu el și cînta niște cînturi, și cîntarea sfîntă se amesteca cu strigătul surd și plîngător al mașinii, care trimitea din nou înaintea sa semnale, iar păretele de piclă răspundea din nou, dar încă și mai jalnic, încă și mai înăbușit...

Marea se potolea tot mai mult, și lîngea coastele corăbiei,

parcă se linguşea şi cerea omului ertare... Femeile au plîns după asta mult şi nu se puteau linişti. Mai ales îi era milă lui Lozinschi de tînăra orfană, care se ţinea deoparte şi plîngea ca un copil, ascunzîndu-şi faţa cu colţul unei broboade de lînă. Nu ştia nici el, cum s'a făcut, că se apropie de ea, îi puse mîna sa grea pe umăr şi zise:

— Nu mai plînge, fetişoară. Bun e Dumnezeu.

Fata ridică ochii ei albaştri, se uită la Lozinschi şi răspunse:

— Cum să nu plîng... Mă duc singură în țară străină. Acasă a murit mama, pe corabie tata, şi fraţii sînt în America, dar unde, nu ştiu... Ce mă fac eu acumia?..

Lozinschi stătu puţin, se uită şi nu-i spuse nimic. Nu-i plăcea lui să vorbească în vînt, apoi şi soarta lui era tot întunecoasă. Numai că deacum, oriunde se afla, orice făcea, tot la fată se gîndea şi o urmărea cu ochii.

Şi tot atunci Lozinschi şi-a zis: „Iaca, dacă-mi găsesc eu în acea lume largă şi străină norocul, apoi norocul meu va fi şi al tău, fetişoară, căci omul parcă ar dori să ocrotească şi să iubească pe cineva, şi mai ales cînd omul e între străini“.

Traducere de A. Frunză
(*Va urma*)

Wladimir Corolenco

Din registrul ideilor gingașe

II. Ideal și Energie

În 1915, pe cînd mărețul Războiu era în toată splendoarea tinereții sale, iar norocul militar îmbăta încă alternativ ambele tabere cu ademenitoare cochetării, bătrînul feldmareșal Von der Goltz cînta, într'un ziar foarte răspîndit, cu simplă și sigură mulțămire, prohodul pacifismului,—a cărui grabnică moarte deschisese dintr'odată toate căile virtuților eroice, atîta vreme părăsite. Cu solidă consequență ataca venerabilul soldat mișeliile care copleșesc pe oameni în vremuri de lungă pace. Dintre toate îl supăraseră cu deosebire abuzul de prevedere și economie; fiindcă slăbiciunea aceasta ajunsese, cum se pare, un izvor de ticăloșire fără pereche, în viața Europeanului înainte de 1 August 1914. Sistemul asigurărilor pe viață, de exemplu, și mai ales organizarea asigurărilor uvriere umpleau de mare scîrbă pe feldmareșal; căci el, cu speciala pătrundere a spiritului militar, descoperise numai decît, în aceste pernicioase excrescențe ale vieții pașnice, izvorul unor otrăvuri perfide, care ar fi putut ucide eroismul, obligatoriu și totuși sublim, al datoriei de sînge.

Nu încapă îndoială: Von der Goltz a simțit exact și a întrebuițat ingenios contrazicerea perfectă dintre tipul clasic al războinicului și organizarea minuțioasă a prevederii cu termen lung. Trebuie amintit însă, că prevederea este o veche boală, care a infectat eroismul curat și genuin, chiar de atunci decînd neprihăniții noștri strămoși au renunțat pentru întăia oară să-și mînințe imediat dușmanii învinși, fripți ori chiar cruzi, hotărînd să-i păsreze ca provizie pentru ospete viitoare, sau chiar ca instrumente de lucru,—de cînd adică temperamentul originar al omului a început să se altereze și splendoarea perfectă a eroismului primitiv a început să aibă umbre. Dar constatarea aceasta, că mucegalul pacifist venise încă din cele dintăiu vremuri să mînințe virtuțile, nu infirmă, ci tocmai împlinește ideile clare și sănătoase ale valorosului militar.

Scurtă vreme după apariția studiilor sale generoase și utile asupra războiului, Von der Goltz a avut norocul să moară de ciupitura unui păduche exantematic, neprețuitul auxiliar al diverselor idealismuri eroice cu care se împodobește lumea de câțiva ani încoace. Pe pământul sfânt al Asiei, cuibul religiilor, al molimilor grozave și fantastic murdare, departe de lașitățile prudenței europene, și-a sfârșit bătrînul viața, în chip nu se poate mai frumos și mai exemplar pentru cei rămași, nici mai armonic și mîngietor pentru sufletul său militar. Orientul plin de mistică lumină și de păduchi, de sublimă și rezignată înțelepciune și idealistic dispreț pentru săpun și celelalte mișelnice deșertăciuni ale Apusului, a fost sortit să primească, într'o armonie oarecum miraculoasă, răsuflarea din urmă a unui om care arătase atît de lămurit fundamentul adevărat al eroismului pur și consequent.

Era lucru văzut însă că Europa toată, ea însăși, începuse demult să lupte, cu subtilă stăruință, în contra putrejunilor păcii. Virtuțile capitale, zeci de ani înăbușite, începuse a fermenta în măruntaele Occidentului bolnav de bunătățile înșelătoare cu care-l îmbuibase geniul practic și cel artistic, susținute de o pace mult prea lungă. Și această virtuoză regenerare s'a îndreptat, întocmai cum trebuia, după sentința memorabilă a lui Moltke: „Cele mai nobile virtuți se dezvoltă în războiu. Fără războiu, lumea ar dospa și s'ar pierde în materialism“.—Și Virtute înseamnă doar Energie, adică tărie de voință, iar voință fără ideal este un non-sens. Cu aceste idei simple și clare în cap, Europa a inaugurat, acum opt ani, regimul strict al virtuților autentice...

Cine ar putea socoti exact în ce proporție a crescut, de vre-un sfert de secol încoace, întrebuințarea cuvintelor: *energie*, *voință*, *ideal*, în debitul european, scris și vorbit, ar ajunge la numere mari de tot. Acest calcul eu nu-l pot face; dar cred că ar fi și ciudat și nedrept să mi se ceară atît de migăloase socoteli, tocmai astăzi, cînd filozofii diverse se întrec, cu elegantă ardoare, să discrediteze inteligența și toate socotelile ei, și să întroneze, în materie de cunoștință, intuiția și instinctul. Am să mă folosesc dar de acest drept, consacrat de gînditorii plini de vioiciune ai timpului meu, și am să vă vorbesc din instinct, am să vă luminez prin intuiție.

*

Toți acei care nu sînt atît de energici și activi, încît să nu mai poată gîndi logic și îngăduit, se vor fi întreat, ce însemna acea obsesiune fanatică a voinței, îngrijorarea aceia alarmată, care nu se mai sătura să se tînguască de lipsă de energie, tocmai într'o vreme cînd lumea se storcea în muncă productivă și inventivă, cu o febrilitate fără pereche. În publicistica europeană apăruse un fel de pedagogie politică, al cărei ton fundamental era un țipăt exasperat și exasperant după energie. Ce lucru

poteau acele capete—omenești totuși, pe cît se părea—cînd zbie-
rau sau miriiuau, fără preget și cu nervozitatea timpită a vraci-
lor descîntători, cuvîntul energie?

Acum putem zice că am înțeles. Se pregătea cea mai stră-
lucită explozie de energie pură din cîte au fost, de cînd voința
universală s'a încarnat în oameni. Schopenhauer spunea numai
un simplu adevăr, cînd dădea ca exemplu clasic de manifestare
a voinței propriu zise pe nebunii furioși. Europa se pregătea
dar pentru o formidabilă activitate convulzivă,—iar acei care con-
duceau pregătirea nu prea vroiau, se pare, să afișeze clar ros-
tul propagandei lor energistice; astfel ea trebuia să apară neini-
țiaților ca o ciudățenie maniacă. Era o prudență elementară din
partea acelor care aveau să-și păstreze în tot chipul singele rece,
pentruca, sigur adăpostiți, să alimenteze energia furioasă a ce-
lor destinați să intrupeze voința sublimată, cît mai bine curățită
și ferită de infiltrările primejdioase și nesuferite ale inteligenței.

Trebue să luăm bine sama la această împărțire de roluri:
ea este un semn mare al naturii războiului modern. Cițiva, din
biurouri, cafenele și redacții, țipă și se agită, cu sînge rece, să
aprinză furie eroică, să elaboreze, cum se zice, pregătire sufle-
tească, în ceilalți care-și sparg capetele și-și spintecă pîntecele,
prefăcuți în centre de energie distilată și rectificată la absolut. Cei
dintăiu, vedeți bine, au realizat, pe sama lor, pacea perpetuă, și
duc pacifismul internațional până la a face, cu o discreție gene-
roasă, negustorie cu dușmanul; iar celor din urmă le revine ro-
lul, cu deosebire nobil și frumos, de a perpetua, cu cea mai pi-
torească energie, virtuțile aspre ale strămoșilor. Cum s'ar zice în
stil modern: cei dintăiu sînt apolinici, cei d'al doilea dionizici,—
admirabilă împărțire și de gust, a rolurilor, în drama socială.

Distribuția aceasta, cu deosebire amabilă și distractivă pentru
cine are răgaz să dea atenție contemplativă unor fenomene atît de
simple și evidente, nu s'a obținut, cred eu, cu mare greutate;
cred, fiindcă sînt convins, în contra unor sfinte formule, că as-
tăzi, cași oricînd, capitalul de voință covîrșește enorm capacita-
tea de reflecție, în mulțimea umană; și asupra voinței se ope-
rează ușor, cu cele mai grosolane și mai simple sugestii. De a-
ceia întreprinderea a reușit peste așteptările celor mai scrupu-
loși idealști, peste închipuirea celor mai delicați imperialști. Eu-
ropa a intrat în această epocă ilustră de acțiune convulzivă cu
un avînt și un brio vrednice de vîrista cea mai jună a speciei
noastre, pe cînd voința funcționa absolut, neîmpiedicată de reți-
neri meschine și bolnăvicioase. Regia a fost perfectă; drama se
urmează cu un neasămănat pitoresc de surprize și de combina-
ții logic fatale,—un film miriametric, deliciu suprem pentru re-
porterii, volajorii de comerț și samsarii gigantici care duc lumea,
încarnări reprezentative ale timpului acestuia de colosală înflorire
a voinței.

Printre pregătitorii literari ai acestui vertiginos chef de e-
nergie, cine poate uita pe feciorul micului pastor saxon, pe vul-

garizatul aristocrat Friedrich Nietzsche? Acest suflet de preot prin naștere, un evlavios deghizat în ateu, veșnic iritat de probleme de viitor și de mîntuire, a fost idolul cărturăresc al multor care pe față nu-l mărturisesc, ori îl hulesc chiar, coplindu-l pe ascunsele. Un filolog genial și histeric, în ființa cărui se amesteca micul burghez neamț, hipnotizat încă de lustrul prestigios al cizmei iunkerului, cu un humanist poet, cu mintea spasmodic zbuciumată de icoane din străvechea tragedie grecească; — pentru dînsul catastrofa violentă și perpetuă ajunge dogmă supremă și singurul postulat nobil. Omul trebuie să trăiască în primejdie continuă, veșnic biciuit de emulație, turbat de pofta de întrecere. Ideia de luptă dușmănoasă cu celalalt, în grad de obsesiune absolută, rivalizarea ridicată la manie, extaz războinic la paroxism.

Un diavol însă, de cea mai infernală istețime și divin ironic, pîndea soarta poporului care născuse pe acest profet, care din amintirile vechimii închipuise năluci zmintite și mărețe. Și acest diavol a pus împărat în capul poporului german, o incomparabilă incarnare a spiritului *commis-voyageur*, o incarnare de o perfecție ciudată, trăsuitoare, neverosimilă prin chiar desăvîșirea ei. Minte umplută cu gălăgie pripită și grosolan fanfaronă, voință clătinată de îngîmfări puerile, lăcomie fără friu și quasi-dementă de a se amesteca în toate, beție plebeie de costum și paradă, idei ca din capul unui regisor de varietăți care vrea să filozofeze, semeții inutile și amabilități alături cu drumul, — în totul un balamuc de impulsuri incoherente, înzorzonate cu atitudini de panopticum, cu gesturi de gravură populară, cu bombastică cazonă, cu literatură de supeu militar. Această arătare a avut slujba istorică să simbolizeze și să călăuzească energia patriei imperiale a lui Nietzsche, tocmai atunci cînd ea se arunca, cu avînt disciplinat, peste marginile existenței sale pașnice. Profetul care vroia să supună viața unei solemnități etern tragice a fost cu bajocură blestemat să vorbească poporului care se supunea prea-plecat celui mai humoristic simulacru, celei mai extravagante, mai răutăcioase și mai reușite parodii a supraomului, cel imaginat cu atîta chelțuială de patos juvenil și de lirism grav și evlavios.

Fără îndoială, exemplul este de o expresivitate prea concentrată, ca un caz frumos de patologie; fiindcă în el se arată un popor întîrziat, grăbit și stingaciu, incapabil să-și învâluie, cum trebuie, impulsurile cu gentilețele internațional consacrate; iar Zarathustra, în momente lucide, se cînta melancolic pe sine însuși: Ich bin, ach, nur Narr, nur Dichter! — Indiferent: energomania este acum atît de universală, încît putem zice că toată suflarea omenescă, triburile europene cași popoarele Polineziei și ale Africei, armonizează astăzi desăvîșit într'o războinicie esențială, aceasta fiind punctul unic, venerabil și solid omenesc, în care se pot împăca perfect varietățile speciei noastre.

*

Elementele voinței sînt : sfortarea și scopul. Unele scopuri se numesc idealuri. Idealurile sînt scopuri prin excelență nobile. De dînsese ne apropiem numai prin eroism, moral—cum este, de exemplu, lupta sublimă cu vorba și condeiul în versuri și în proză,—ori material—cu capul sau cel puțin cu spatele în bătaia puștei și a spongei. Iar tehnica voinței, în forma ei superioară și delicată se numește, prin urmare, idealism. Idealistul, care nu i decît idealist, are, la rîndul său, nevoie de o tehnică specială a vieții. El nu poate rămîne închis în „turnul de fildeș” al egoiștilor—clădire bine cunoscută din literatura moralei civice,—ci se aruncă în viața intensă, cu tot riscul funcțiunilor și misiunilor și al atribuțiunilor și retribuțiunilor fatale de care te leagă orice situație activ socială. Toate aceste fatalități materialistice, idealistul trebuie să le îmbrățoseze cu eroică prudență, cu prețul unor lupte sufletești, în care el nu poate triumfa decît dacă mecanismul voinței sale este sigur și simplu.

Noi, cei din România veche, am avut întotdeauna o puternică aplecare spre idealism; ceiace se vede de acolo că tindem cu o grabnică energie la posturile grele și cu răspundere mare, la locul ideilor largi, a vastelor sinteze, a principiilor mari îndrumătoare,—cu o formulă concret trivială : dela atelier și ghișet la fotoliul directorial. O apucătură de rasă nobilă, de sigur, aceeașă îndepărtare zeloasă dela ocupațiile stereotipe și migăloase, cum le cere exercițiul specialităților propriu zise, spre locurile înalte, unde se inspectează, se critică, se veghează. Astăzi, cînd pămîntul întreg trece pe o culme de idealism, țara noastră n'a putut rămîne în urmă în producerea de spirite mari cerute de timp, cași cum natura ar fi vrut să ne răsplătească de scăderea, oricum regretabilă, a producției de materialități prozaice, și să dovedească, cu această ocazie, contrar unei păreri pesimiste prea acreditate în biologie, că și tipurile superioare se înmulțesc uneori așa ca să îngălbenească de gelozie chiar și cele mai inferioare, dacă n'ar fi, ca inferioare ce sînt, cu totul lipsite tocmai de pasiunea geloziei, cea cu deosebire idealistică și născătoare de geniu. Cunosc oameni care se recomandă ca idealști, așa cum în vremuri prozaice și neeroice, se recomanda cineva ca doctor în medicină, moașă diplomată, sau cu orice alte abilități folositoare. Recomandarea idealistului se face totdeauna cu un ton de elegantă descurajare, cu gesturi de rezignare ostenită, care uneori merge pînă la cel mai amar desgust de viață. Ca orice erou, idealistul declarat este o victimă : el stă prins în mecanismul neîndurat al carierei sale, rob al datoriei istorice care nu-l iartă o clipă. Aproape invariabil idealistul oftează după viața contemplativă, căci, din natură, el iubește fără noroc intelectualitatea pură,—este un intelectual etern sacrificat misiunilor neîntreprupte care—blestem caracteristic al vieții idealistului !—il fac să voia-

jeze aproape într'una. Cunosc idealiștii desgustați de viață până la nihilism, până la „à quoi bon tout cela“, oameii, în adîncul sufletului lor, cu totul detașați de viață, și numai prin fatalitate exterioară atașați de slujbe—un perpetuu conflict tragic, iarăși ca în orice existență de erou.

*

Wilhelm Wundt, astăzi răposat, vestit profesor pe vremuri și autor de manuale filozofice cu incomparabil succes de librărie, a scris, pe vremea războiului, o carte—se înțelege, din inspirație patriotică—despre filozofie în legătură cu caracterul popoarelor. Acolo el spune, în stilul său neutru și biurocrațic, pe un ton ca de demonstrație sigură, că la baza filozofiei franceze se găsește vanitatea și setea de glorie, resorturile esențiale ale sufletului național (cum se poate vedea și din cîntecul Marseillezei unde zice: *le jour de gloire est arrivé!*);—iar filozofia engleză, cu excepții care se explică și se înlătură foarte ușor, oglindește, cu o fidelitate deosebită, caracterul distinctiv al Anglo-Saxonului: egoismul centripetal (cel franțuzesc, zice Wundt, este mai mult centrifugal), sau, mai direct spus: filozofie de oameni sături. Până aici lucrul se prezintă simplu și amabil. Dar Germanii?

Ei au avut parte de idealism,—sau, explicit: de ideia datoriei, cu supunerea cătră voința generală, un idealism care lucrează deopotrivă în sufletul naiv al omului de rînd, cași în conștiința luminată a celui cultivat.

Trebue mărturisit că era greu de făcut o clasificare mai satisfăcătoare, dacă ținem seamă de persoana și situația autorului. În interesul expunerii mele însă, cred că pot să completez pe Wundt astfel: de oarece filozofia engleză este a săturilor, propun să numim, măcar de dragul unei concizii elegante, idealismul filozofia flămînzilor sau, după voe, a însetaților. Tot se zice obișnuit în nemțește: *das Dursten und Lechzen nach dem Ideal*. Cu chipul acesta dăm formulei profesorului o paralelă destul de nimerită și cu rodnic înțeles, mi se pare.

Starea propriu zis idealistică—zic eu acum, combinînd explicațiile înalte ale filozofului cu simplele mele observații de mai sus—este starea aceluia care așteaptă, care n'a ajuns și se trudește grozav să ajungă. Rog pe cetitor să facă aici singur aplicațiile necesare, dacă este curios să interpreteze în detaliu cele ce i-am spus până acum, cu ajutorul formulei atît de comode inspirate de Wundt. Cadrul meu mă silește să trec numai decît la alte constatări.

În această dispoziție a puterilor sufletești, ori și ale trupului, pe care am numit-o stare idealistică, silințe îndărătnice tremură să se rezolve într'o satisfacere, natural nestabilă, dar a cărei plenitudine trebue să fie cumpănă sforțărilor crunte care au împins spre dînsa. Numai decît se înțelege că pentru asemenea

exaltare a energiei voluntare, condiția primă este o reducere a gândirii la forme simple schematice, o simplificare care să se apropie de monoideism. Inteligența trebuie atunci strânsă în forme catehizmatice, pentruca voința să poată lucra suveran.

Forma perfectă a voinței suverane este spiritul militar. Mulțimea oamenilor a simțit totdeauna o dragoste caldă combinată cu o tainică admirație pentru manifestările invariabil vioae și colorate ale acestui spirit ; fiindcă el este perpetuarea statornică și drăgălașe a înseși copilăriei neamului nostru. Tipul militar este băiatul răsfățat și irezistibil al istoriei. La timp hotărît, el poruncește cu o încântătoare înruntare, să i se dea pe mână tot ce se află în casă. Mîndru și frumos îmbrăcat, el reprezintă forma cea mai seducătoare a atotputerniciei pămîntești. Candid și zglobiu, distruge, cu cîteva mișcări grațioase, toate materialitățile care nu-i sînt imediat consumabile ; și astfel el ni se arată ca inger al idealismului curat, care vine să ne învețe a nu ne lega inima de cele pămîntești, a uita de grija meschină a viitorului, ci, asemenea pasărilor cerului și crinilor cîmpului, să ne lăsăm în voia Domnului, căci el este Dumnezeuul tuturor oștirilor, a celor luptătoare cași a celor sedentare.

Distrușgerea generoasă de așa numite bunuri materiale este semnul cel mai curat și mai luminos al intensității idealismului actual ; și acei care se plîng de acest efect izbăvitor și sfînt al spiritului idealistic dau numai dovadă de o scandalosă perversitate logică și morală. Sîntem la o răspîntie de mari solemnități istorice : de aici, ori mergem vitejește spre viața curat idealistică, purificată de toate scirbele complicate ale falsei civilizații, ori ne întoarcem în mocirla materialismului din care abia am eșit. Iar regimul vieții de pură și simplă virtute, hotărît nu se poate obține nici susține, decît numai dacă perpetuăm cu toată energia starea de războiu, pînă ce vom reduce strict materialitățile la cele mai venerabile forme, la plugul de lemn și la ghioaga nestrujită, atingînd astfel gradul cel mai sublim de rafinare idealistică.

Aici însă iarăși se invederează inferioritatea Apusului. Numai Rusia, sfîntă și rurală, încălzită de suflul vechiu al Asiei, ne mai dă doar exemplul unui idealism autentic și consequent în sublimarea pînă la anihilare a blestematelor valori materiale. Dela Răsărit lumina, acum cași în toți vecii.

Dar cîtă vreme va mai putea ține și acest cuib de acțiune perfect idealistă ? Semne urite se arată peste tot : insistent se vorbește de așa numita refacere a lumii, eufemism în care se botează șiret ticăloasa reacțiune materialistă... Și împacare aici nu încape : ori Dumnezeu, ori Mammon. Iar Dumnezeu nu poate fi decît idealist : el este Dumnezeuul războaelor.

*

Acum vre-o cincizeci de ani erau foarte la modă studiile asupra inteligenței animalelor. Furnicile se distînsese eminent ;

lor li se consacră o literatură cu deosebire entuziastă. Mark Twain povestește cum, atins de curiozitatea pasionată a zoopsihologilor, s'a apucat și el să observe furnicare. Rezultatul observațiilor n'au confirmat, pentru dînsul, așteptările teoriei. De cîte ori furnicile lui întîlneau un fir de paiu ori de iarbă care li se înălța în cale, ele nu-și urmau drumul, scurt, pe lîngă baza obstacolului, ci se urcau mai întăiu, pe o parte, până 'n vîrf, și apoi de acolo se dădeau binișor jos, pe partea cealaltă... Despre furnici aceasta se prea poate să fie o glumă calomnioasă, dar pentru crizele istoriei umane, drama hazlie a lui Twain pare că nu-i decît un exact simbol.

Intelectualii, care nu-s decît intelectuali, și nu-s absorbiți de practicarea energică a vreunui idealism oarecare, încearcă uneori să întrebe, care ar fi bilanțul crizei sublime în care ne găsim. Ca de obicei, intelectualii se arată a fi și acum intempestivi; de aceia sînt trimiși la plimbare, fără lungă explicație, dar cu mult temperament. Fiindcă pămîntul stă pironit în zodia împintenată a cizmei militare, care de nimic nu se impacientează așa rău ca de socoteli complicate: simplitatea este natura însăși a idealului în acțiune.

Anton Gherman

Duminici

I

Pe strada 'n care au eșit căței și slugi,
Trec în rînd recruții tunși și clăpăugi,
Ingăimînd din gură-un cîntec de ostaș
Ce deșteaptă casele-adormite prin oraș.

Stau la gard bătrînele, în soare,
Stau cu minile la gură, gînditoare.
Cîinii-ar vrea să-i latre dar li-i lene,
Și se uită după dînșii printre gene.

Dînd la geam perdelele 'ntr'o parte,
Un copil privind afară ca 'ntr'o carte,
De pe care nu-a 'nțeleș nimic
Și-i arată sie însuși, cu degetul cel mic.

S'au oprit. Și unul a 'nceput să le arate
O biserică cu zidurile crăpate,
Ridicată de vre-un Domn mai înainte...
Prinprejur sînt pietre de morminte.

Inălțat în ceru-albastru și senin.
Se ridică 'n floare albă, un mălin
La care
Un recrut rămas în urmă se închină
Ca la o bisericuță de lumină
Ridicată numai pentru el, în soare.

II

Duminică. Pe strada luminată
Trece-un lucrător vorbind cu-o fată.
Ea cu-o batistă albă 'n brîu la fustă,
El cu-o cravată roșie și 'ngustă.
Rîd amîndoi o clipă, apoi tac...
Ea mușcă 'n gură flori de liliac
Dintr'o crenguță veștedă și moale
Ce-și pleacă vîrfurile bolnav de petale.

Pe subt crengi de tei care s'apleacă
Cu un gest de binecuvîntare,
Trece fericirea lor săracă
Strînsă 'n haine noi de sărbătoare.

Merg încet și rar și nu-și dau samă
Unde merg și unde-au să ajungă,
Dar se duc, așa... spre panoramă...
Ziua asta îi așa de lungă!

Dinspre hală vine-un cîntec de flașnete.
Simt în ei atîta 'ntristătoare fericire !
Ea mergînd tot mușcă în neștire
Din mănunchiul veșted de flori violete..

III

Afară-i frig și viscolește ; parcă-i sară
Sau parcă e o noapte albă,
Așa cum spun nebunii.
Vîntul tîrîe 'n zăpezi pe case clarul lunii,
Până o să moară.

Toate străzile duc azi într'un pustiu,
De-aceia nu mai trece nimenea pe ele.
La ferești se uiîă oamenii printre zăbrele
Până nu mai văd nimica, și-i tîrziu.

Afară-i frig și viscolește ; poate-i sară.
Trec oameni ca niște păpuși de anul nou.
Și pe stradă, ca pe-un drum deșert de țară
Cu țărușul vînat, s'a oprit un bou.

Fiindcă e Duminică, seminariști
Tot stau în frig uitîndu-se pe la vitrine,
La ceasornice de nichel, la rubine..
Și la Internat se 'ntorc copii tăcuți și triști.

IV

Doamne, un prietin al meu a murit..
Și astăzi e Duminică.
Eu stau în casă singur, împietrit
Și nu 'nțeleg nimic din ce s'a întâmplat,
Din ce-are să mai fie de acum.
M'am ascuns în casă parcă alungat
De un gând care-a venit după mine
Pe drum.
Am închis geamurile toate,
Și totuși se aude bine
Cum sună clopotele pentru el;
O clipă se opresc și 'ncep din nou
La fel,
Neconținut.

Doamne, un prietin al meu a murit.

De n'ar fi fost măcar o zi de sărbătoare,
Așa de tristă și așa deșartă,
De n'ar fi fost măcar atîta soare
Și-atîta dezolare
La fiecare poartă.

Doamne, un prietin al meu
Se plimbă-acum prin grădinile tale,
Și îngerii cu mîinile pale
Ți-l aduc în cale, Dumnezeu;—
Și vei avea de-acuma un copil mai mult.

Dar clopotele oare de ce nu mai tac?
Cum ași putea să nu le mai ascult?

Știu, astăzi un prietin al meu a murit,
Și oameni merg pe stradă fără nici un gând,
De nu știu sînguri unde-or li mergînd,
Și-au trecut pe-aici
Și copii în bonețele albe, mici...

Dar atunci de ce mai bat,
Atîtea clopote neincetat !

Soarele a asfințit ca 'n orice sară,
Și-o să vie întuneric,
Și mă tem și eu.
Mi-a murit azi un prietin, Dumnezeu,
Oare lumea toată cînd are să moară?...

Demostene Botez

La Mestecănei

Ascultă, să-ți spun niște întâmplări. Niște întâmplări de demult, decind eram eu în anii tăi. Decind adică începeam să mă fudulesc că dezleg buchile.

Eram pe atunci mititel, sfios, cu capul mare și cu părul zbirlit. Eram și alb, și slăbuț, și urechile parcă-mi mai crescuseră din ce erau, ca niște toarte deoparte și de alta a capului. Abia mă ridicasem de pe o boală îndelungă; se dusese de pe mine pielea ca de pe șerpi, și în ochii adânciți îmi lucea încă lumina frigurilor.

Intr'o zi, bunicii, stînd pe scaune la o mesuță nas lingă nas și sfātuindu-se, hotărîră să mă trimeată la țară, la Mestecănei, la Mărgărinta, manca mea cea bună, din sînul căreia supsesem lapte doi ani și jumătate, căci eu, drăguță, n'am avut parte de mamă, ca tine.

«Acolo, soro,—zicea bunicul ridicînd în sus arătătorul mîinii drepte, are aer curat, căci muntele e la doi pași; se poate juca în voie; ș'are să se bucure încurînd de dulceața primăverii.

— Cum hotărâști dumneata...» răspunse bunica; și-i curgeau lacrimile deoparte și de alta a nasului.

Bunicul se uită la ea, se întoarce și spre mine, își plecă barba în piept și mă aținti peste ochelari. Făcu un pas și-și puse mîna-i osoasă în creștetul meu:

«Așa-i, Iliuță, că te duci la baba-Mărgărinta?»

— Mă duc!» răspunsei eu, c'o voce subțirică și slabă.

Nu puteam să rîd și să sar, căci fusesem moleșit de boală, dar mă bucuram, pentrucă *baba*, cum îi ziceam eu mancei mele, îmi era dragă, și la Mestecănei mai petrecusem eu multe zile bune.

Era pe după sărbătorile de iarnă și frigul începea să se moaie; omățul însă era gros pretutindenii și drumurile de sanie luceau ca oglinda. Alexa cel chior, viziteul bunicului, m'a în-

vălit bine într'o blăniță, a umplut săniuța cu paie, a înhamat pe Sura cea bătrână, s'a cuibărit lângă mine ș'am pornit pe-o vreme cu soare. Frig era numai cît trebuia ca să nu se dezghețe zăpezile; înghițeam aerul curat c'o plăcere nespusă; simțeam cum îmi bate singele în obraji. Tot drumul ne întâlneam cu oameni care fugeau în săniile lor cu oplene și se hartoiu la povârnișuri, pe calea sticloasă. Pădurile se arătau goale și cafenii, munții albaștri. Atita amintire mi-a rămas,—ș'o lumină argintie, nesfârșită și dulce. Imi era cald în blănița mea; eram în cel dintăiu ceas fericit de care-mi pot aduce aminte. Alexa mă privea din cînd în cînd cu ochiul lui verzulu, apoi îndemna pe Sura, și citeodată încerca un fel de cîntec, pe care niciodată nu-l isprăvea. Il mormăia și-l întrerupea la mijloc:

*Intr'o grădină,
Subt o tulpină,
Creștea o floare...*

Cînd am ajuns la Mestecănei, asfințea soarele; și pe munți, până 'n naltul cerului, pîclele și nourii înălțau o blîndă lumină trandafirie. Am cunoscut îndată satul pe coasta lină, cu mestecenii înșirați ca o zăbrea pe culme, neclintiți în rumeneala apusului. M'am bucurat cînd am văzut și căsuța babei în vale, aproape de pîrau, cu grădinița ei închisă cu ostrețe. Am recunoscut și mestecenii cei tineri la izvoarele pe subt deal. Numai cățelul care a ieșit zăpăind la poartă era altul.

...Apoi ce s'a bucurat Mărgărinta cînd ne-a cunoscut; ș'apoi cum a prins a plînge în casă, cînd m'a scos din blană și m'a văzut așa de pușintel și slăbuț! De durerea ei s'a înduioșat și Alexa și și-a șters cu mînica sumanului ochiul lui cel verde.

«Dragu' babei! da' de ce-ai fost așa de bolnăvior! Da' cum n'am știut eu, să viu să te îngrijesc! Cine știe ce ți-au dat Nemții cea dela tîrg, de te-au slăbit așa de tare. Eu, cu ale mele, te ridicam mai degrabă pe picioare, cași atunci cînd ai mai fost bolnav, după ce te-am înțercat!»

Vorbind, își ștergea ochii, își trăgea din nas lacrimile și umbla grabnic prin casă. Intr'o clipă a adus lapte cald și pîne neagră de griu pentru mine, și o strachină de borș pentru Alexa. Eșea afară, intra iar,—își cufunda capu 'ntr'un dulap,—apoi se repezea, mă săruta și mă mîngîia, și iar se înturna la treburile ei.

Baba Mărgărinta—trebuie să știi—nu era chiar o babă. Așa mă deprinsesem eu să-i spun. Era o femeie tînără încă, voinică, rumenă și sprîncenată. Și cînd mă cuprindea și mă strîngea la piept și se înduioșa de starea în care mă aflam, îi mirosea sinul a busuloc ș'a cuișoare.

Dar iată că intră în casă ș'o altă cunoștință a mea: Iri-

nuța, fata Mărgărintei, cu vre-o trei ani mai mare decît mine. După cit, puteam eu pricepe, Mărgărinta și Irinuța rămăseseră singure în căsuța lor: gospodarul mancei mele murise în războiul cu Turcii... Cînd a sosit vestea aceasta, manca mea era cu prune mic, de care n'a avut parte. Atunci, după ce a rămas văduvă, a venit de m'a hrănit pe mine, cel rămas fără mamă. Acuma Mărgărinta și cu fetița trăiau în oarecare bielșug, alătura de gospodăria socrilor, care erau oa neni cuprinși.

«Irinuță! strigă Mărgărinta; iaca, a venit Iliuță! Vai, da' tare-i slăbuț, mititelul!»

Fetița veni lîngă mine, și amîndoi începurăm a ne privi curioși, fără a ne spune o vorbă. Babei încă nu-i trecuse uimirea.

«Ba zău, bădică Alexa, ia spune și dumneata: treabă-i asta? Cum să lase un puiu pe mîna Neamțului? Uite, îl dă vîntul jos!»

— Dă! răspunse vizitiul cu dispreț. Parcă ei ce știi? Ei socot așa că doftorii au găsit scara la cer».

Eu nu înțeleg nici acuma cum de-am putut minca așa de mult în sara aceia. Să mă fi văzut bunicuța că indes pe gură atîta pîne neagră și beau atîta lapte, și mai adaog niște ouă, ș'o bucată de friptură de găină, s'ar fi spăimîntat grozav, și-ar fi pus mîinile în cap ș'ar fi trimis îndată pe Alexa după doctor. Dar Mărgărinta știa pesemne mai mult decît Neamțul bunicilor, căci, înainte de culcare, mi-a mai dat niște pere uscate, și niște nuc, — pe care le-am ronțăit până ce-am închis ochii. Am dormit foarte bine și nu mi-a fost nimica.

Adouazi m'am sculat cu noaptea 'n cap: îndată ce gazele mele au prins a roboti prin casă, la lumina gazornitei. Zădarnic îmi așeza baba capu 'n perină, și mă mîngîia, și-mi potrivea pe trup poclada vrîstată, — căci nu voiam să mai dorm cu nici-un preț. M'am sculat, m'am spălat, m'am îmbrăcat singur, — ș'am prins a mă ținea de Irinuța. Am văzut așa, în zori de ziuă, cotețul cu doi porci care grohăiau cam supărați și înțindeau riturile spre noi; am fost de față la ieșirea din poiată a găinilor și la trimbițările fudule ale cucușului; și ne-au împresurat gîștele gâgăind cu larmă și mirare, neînțelegînd ce caut eu acolo. Apoi din alt cotlon au eșit curcanii ș'au prins a se umfla în pene, ș'a pufni, încît eu m'am spăriat ș'am înțrebat pe Irinuța dacă nu cumva-s bolnavi... — Pentru mine toate erau lucruri nouă, căci în apropierea paserilor ș'a animalelor încă nu trăisem.

Să vezi ce tare mă miram cum găsește Irinuța ouă prin cotloane ascunse. Cum știa ea că vițelului l-i foame și-i ducea de mîncare. Cum a înțeles că paserile cer grăunțe și apă... Toate le știa și le făcea cu grabă. Și deși era omăt și înghețat pretutindeni, ea umbla numai cu niște papuci subțiri, în picioarele mai mult goale, c'o rochiță de pînză pe dînsa și fără nici-o broboadă pe cap.

«Nu ți-i frig, Irinuță ? o întrebam eu.

— Nu ! » îmi răspundea ea. Scutura răpede din cap și mă privea rizind.

Între alte lucruri frumoase pe care le-am văzut în cele dintâiu zile la Mărgărinta, au fost și *budăele*, adică fîntînițele de subț coastă : scorburi de copaci bătrîni, tăiate ca niște stupi și înfipte în pămînt. Erau vre-o douăsprezece. Din fundul lor apa limpede ca lacrima izvora suflînd și împrăștiind ușoare plîni de nisip. Bulbuci argintii se înălțau tremurînd pînă la lumina luciului. Iar prin gura deschisă a scorburilor apa năvălea gilgîind, prin prundișor și humă, spre pîrâu. În jur, creșteau mesteceni tineri, care-și mlădău domol pletele subțirele și desfrunzite. Mă miram mai ales că, deși ne aflam în puterea lui Faur și apele toate erau înghețate, pîrăul acesta al fîntînițelor curgea ca vara, fără să sufere pe el poighița cea mai ușoară. Afară de asta, — nu știu de unde și cînd, ce vînturi ale întîmplării aduseseră în nisipișul lui sămîntă de creson, ș'acuma se clătinau pe apă buchete neîntrerupte de un verde puternic, închis.

«Irinuță, întrebam eu, de ce nu 'nghiață pîrăul, și de ce crește iarna, pe el, buruiene ?

— Apoi să știi, îmi răspundea fata privindu-mă șiret, că din fîntînițe izvorăște apă vie.

— De care ? de cea despre care se spune în poveste ?

— Firește ! »

Peste multe lucruri vrednice de mirare și necunoscute am dat eu acolo, la baba Mărgărinta. Dar cel mai minunat lucru a fost cu gîștele.

Să vezi. Acu mă dădusem eu destul cu sâniuța, ș' ași putea zice că mă săturasem de iarnă.

Omăturile începuseră să se topească și să scadă. Primăvara era aproape. Din pricina apelor ș'a mlaștinilor, stăteam mai mult în casă. Într'o zi, aud că bate cineva în ușă.

Eu mă 'ntorc și zic : «Intră ! »

Dar cel de-afară bate iar. Baba Mărgărinta se 'ntoarce cătră fată :

«Dă drumu', Irinuță ! »

Fetița deschide și, cu uimire, văd că pășește greoi peste prag o gîscă, cu pene albe și cenușii. Se oprește pușin, se uită în juru-i ; face din gușă încet : da-da-da-da !, apoi se îndreaptă spre un colț al odăii și intră subț pat.

Holbînd ochii, întreb :

«Da' ce caută gîsca în casă, Irinuță ?

— A venit să facă un ou.

— Cum așa ? Da' gîsca vine 'n casă ? Nu se teme ?

— Precum vezi, nu se teme. Mai este una. Acela vine mîni. După ce-or isprăvi ouăle, s'așează la clocit...

— Așa ? și demult vin ele ?

— Demult, decînd te dădeai cu sâniuța... »

Hm!, și eu nu știam nimica. Mă apropiai încet de pat; ridicai poclada. Gîsca fisil ușor și înălța gîtul, privindu-mă cu ochișorii ei rotunzi.

«Zice că să-i dai pace, observă Irinuța. Peste cîteva zile și asta și cealaltă cad cloște. Și-au smuls penele și le-au potrivit cu ciocurile în cuibare...»

Deși nu înțelegeam tocmai lămurit ce este și ce are să se petreacă, întîmplarea asta mi-a pricinuit o bucurie așa de mare, încît în fiecare zi pindeam gîștele și le așteptam să vie la ușă, să ciocănească cu pliscurile și să ceară intrare. Indată săream și le dădeam eu drumul.

Intr'o după-amiază se așezară amîndouă odată în cuibare, potriviră ouăle și puful și rămaseră cuminți acolo, închizînd ochii și ascultînd parcă bizîitul focului din vatră.

«Acuma să mergi să vedem pe gînsaci!» îmi zise Irinuța.

În adevăr, afară, lîngă ușă, gînsacul sta singur, așteptînd. Încercă să intre printre noi, dar fata îi făcu semn cu vîrșuța, și el se trase mai la o parte. Acolo, înălțînd capul, dădu drumul la trei țipete lungi și ascuțite. Din casă, mai slab, răspuseră gîștele. — Încă o chemare; încă un răspuns. Și înțelegînd cum stau lucrurile, deși cu părere de rău, gînsacul se hotărî să plece, și porni legănat spre fundul ogrăzii. Trecu pe lîngă codină fără să ciupească un fir, trecu pe lîngă apă c'o nepăsare și mai adîncă și se așeză la un dos, sub o tufă uscată. Se tupa la pămînt și părea gînditor și trist. Irinuța mi-l arăta cu degetul:

«Acuma el îi supărat pentru c'a rămas văduv. Dar știe că gîștele clocesc ș'au să scoată boboci».

În cîte o zi, cloștele eșeau de sub pat și baba mă ruga să le deschid ușa, «ca să iasă la plimbare, să se mai răco-rească...»

Cum eșeau, dădeau un semnal. Gînsacul le răspundea. Cu gîtul întins se răpezea din fundul ogrăzii, bătînd din aripi cu bucurie. Între soațele lui, pornea împrejurul casei, vorbind și sfătîind cu mare larmă. Așa umblau o vreme; stăteau puțin la mîncare și la apă; apoi gîștele se opreau la prag, își luau rămas-bun și ciocăneau la ușă. După ce intrau, gînsacul mai aștepta puțin, chema și primea răspuns, — ș'apoi pornea melancolic spre colțul lui de ogradă și spre tufa cea uscată.

Iar într'o zi călduță de început de primăvară, cînd gîștele ieșiră cu douăzeci de boboci în bătătură, am fost de față la nespusa bucurie a gînsacului. Scoase un țipăt prelung și întortochiat, plin de întrebări și de mirări; bătînd din aripi, întinzînd gîtul și deschizînd clonțul se răpezi spre gălni și spre curcani, spre mine și spre Irinuța, după aceia se întoarse și prinse a-și plimba același gît întins, ca într'o mîngiere, pe-deasupra puilor cu puf aurlu. Și-i întreba încet: Ce mai faceți voi, măi băeți? — Gîștele șoșoiau și vorbeau și ele; răspundeau mai moale și mai subțirel și boboci, — și porniră așa

încet, prin soarele strălucit, pe pajiştea tînă, verde ca buratecul. — Irinuţa 'i urmărea, cu vîrguţa în mînă.

Aproape de poartă, după ce mai alungă odată pe curcani, gînsacul dintr'odată începu o manevră neaşteptată. Stînd drept şi semeţ, cu capul foarte sus, începu a sălta din picioare.

«Acuma el joacă de bucurie...» îmi lămurî Irinuţa.

Intr'adevăr gînsacul juca. Tipăia în tact regulat, cu linişte, cu seriozitate, împlinind parcă un fel de ritual. Familia lui nu manifesta nici-un fel de apreciere; eu şi cu Irinuţa rîdeam; el însă era foarte demn şi grav...

Dar soarele umplea lumea de lumină şi mugurii mestecenilor unduiiau deasupra izvoarelor. Gînsacul îşi duse nevestele şi puil pe cărare, la vale.

Umblau domol. Un bobocel rămînea din cînd în cînd în urmă, se învîrtea în loc şi parcă nu ştia în ce parte s'apuce. Apuca cu ciocuşorul un fir de iarbă ca un ac, se opîntea ca să-l rupă şi cădea în coadă. Gînsacul se oprea şi-l aştepta cu îngăduinţă, — până ce se adăoga iar la cîrd, pe cărarea zblăcită.

Cînd ajunseră la pîrăul de apă vie, gîştele bătrîne întăiu se sfătuiră dînd ocol bobocilor. Spunea ceva una, răspundea alta. Apoi deodată, la o hotărîre a gînsacului, intrară încet, cu toşii, în pîrău. Şi puil începură a înota mişcîndu-şi regulat prin apă lăbuţele portocalii.

Irinuţa intră şi ea în unda rece şi tot îi îndemna cu vîrguţa îndărăt, spre fintinişte. Le spunea ceva, îi muştra, — şi gîştele cele bătrîne răspundeau: da-da-da-da!

Aşa am început eu a petrece la baba Mărgărinta cele mai frumoase zile ale copilăriei mele.

Mihail Sadoveanu

Despre Vasile Alecsandri

Întăia călătorie la Constantinopol

I. — Călătoria

1

În vederea reconstruirii evoluției sufletești a lui V. Alecsandri—care este intenția finală a studiilor ce public despre el—cercetarea caetelului *Memoranda* (care formează manuscriptul cu No. 4497 al Academiei Române) ne pune la dispoziție știri prețioase.

Memoranda cuprind notițele lui Alecsandri, scrise în timpul întâei călătorii la Constantinopol, în vara și toamna anului 1845.

Notițele sînt scrise în grabă; multe cuvinte rămîn nesfîrșite; se scrie și prescurtat: *pr=pour!* Se vede imediat că notițele erau menite să-i ușureze numai aducerea aminte, cînd poetul se va decide să scrie literar despre călătorie.

Notițele sînt interesante din punct de vedere psihologic: Ele au sinceritatea întimității cu sine însuși a poetului, nu sînt dichisite pentru vitrina literară și ne înlesnesc, astfel, o privire limpede în *realitatea* sufletească-sentimentală a lui Alecsandri. Interesante sînt și *categoriile critice*, cu care poetul se apropie de fenomenele ce i se ivesc și pe care le judecă fără sfieli: Categoriile acestea descoper părți pozitive din cultura poetului. Cultura se caracterizează, însă, și prin felul obiectului, ființii, fenomenului care atrage atenția, care *interesează*. Toate acestea determină și atitudinile sociale, de care biograful este vesel că poate să fie samă, cînd i se descoper. Astfel *Memoranda* devine un izvor biografic de întâia mîină.

Resumînd, uneori traducînd, acest jurnal de zi, îi voiu adauge, din cînd în cînd, numai explicațiunile absolut necesare, în text și în note.

2.

1845, August 9 1

Era la Galați.

Cu un „sentiment straniu“ V. Alecsandri se îmbarcă noaptea pe vas și, plecând, privește cum în întuneric dispare pământul „cu tot ce ne este scump“.

„O părere de rău nelămurită îți strânge deodată inima; și imaginația, izbită de tot ce te înconjoară, amestecă imaginile evocate cu scenele noi și originale de subțochii tăi. Este un amestec fantastic de trăsături bine cunoscute, mijind în vagul gândirii, cu figuri străine, strălucind în lumina lămpilor sau topindu-se în noapte; uimitoare împreunare de amintiri rătăcind printre tablouri curioase, alcătuite de feluritele grupări de călători, de mișcările variate ale marinarilor, de lucrurile aruncate fără rînduială pe punte“.

Tabloul este de-o originalitate caracteristică pentru autorul care, de-atîtea ori mai tîrziu, a fost năvălit de același amestec de realități și fantazii.

„Culoarea fantastică“ creștea cu efectele misterioase ale luminii lămpilor. Apoi:

„Ți se pare unul din visele ciudate care te urmăresc încă mult timp după ce te-ai deșteptat și care sînt, după mine, cele mai frumoase creații ale imaginației. Niciodată spiritul treaz, supus tuturor distracțiilor vieții, nu va putea da creațiilor sale acea culoare poetică surprinzătoare, acea minunată neorînduială în efecte a unora dintre visuri“.

Înainte de-a trece mai departe, aduc aminte de o vorbă a lui Schopenhauer: Poetul mare este un om care poate să facă treaz, ce toți facem în vis. Alecsandri ne-a descris cum acest proces de vis treaz se ivea la sine.

Pe bord V. Alecsandri vede niște călugări greci; semn rău: va veni furtuna! Ideea aceasta superstițioasă îi aduce aminte de o noapte furtunoasă dintre Civita-vechia și Livorno, 1839. 2 Cu mare plăcere Alecsandri se plimbă pe bord, fumînd, dîndu-se gîndurilor în zgomotul surd al șoaptelor călătorilor culcați și al strigătelor monotone ale sentinelilor romîne, de pe mal, care strigă din cînd în cînd: *Ascultă! Valurile Dunărei murmură...*

De gustibus non disputar, scrie el. Atrăseiu—continuă poetul—atenția tînarului pictor 3 asupra unui tablou nocturn mareț: Orașul Galați părea o masă neagră pe fruntea căreia luceau vre-o

1 Era într'o Joi!

2 Una din puținele știri autentice despre călătoria în Italia în anul 1839; Venia din Sud, despre în Roma, spre Nord?

3 Un *Lucain*, neprecizat, amintite și mai departe ca tovarăș de călătorie.

cincizeci de lumini. Sint luminile caselor despre marginea cheiului; razele lor trag brazde luminoase prin care se vede mișcarea valurilor potolite ale Dunărei. Cîteva vase se ivesc în depărtare ca niște turnuri negre și luna pe jumătate ascunsă în nori se arată de-asupra lor. Pictorul făgăduiește că va zugrăvi.

„Fericiți pictorii de talent! Ei stăpînesc natura. Și mai fericiți pictorii cu iluzii; ei stăpînesc chiar și supranaturalul“.¹

10 August. 2

Poetul se deșteaptă în zgomotul roatelor care scutură vaporul. Se urcă pe bord. Galații sint departe: *s'effaçant peu à peu comme un souvenir*,³ ștergîndu-se puțin cite puțin, ca o amintire.

Eri încă rîdea cu verișoara sa și cu Miss Murly; ⁴ iar astăzi este în plină navigare spre țări necunoscute, unde, Dumnezeu știe ce-l așteaptă. Dar, fie ce-o fi!

La Tulcea se urcă în vapor pașa acestui orășel și secretarul pașei, un tînăr care a fost crescut la Kissingen și Paris, a călătorit o parte mare a Europei, a cunoscut civilizația și este condamnat a ispăși un trecut frumos într'un tîrg păcătos.

„Ce legătură între soarta acestui biet tînăr musulman și a altor cîtorva sărmani exilați pe țărmurii Dunărei. Tătar de neam, dar francez din inimă. Mai mult decît orice, iubește grizetele Parisului: ar da—spune el—toate huriele lui Mahomed pentru o modistă pariziană“.

Dela Galați la Sulina sint șesuri deșerte; spre mare, bălți; cîteva colibe de pescari; cîteva sentinele rusești; multe vase urcînd sau scoborînd. Rușii au aici patru șalupe-canoniere, care păzesc țărmurii.

Pe mare!

„Aici începe grandiosul, imensul, sublimul și răul de mare care înghiață orice accent entuziast. Am suferit și eu puțin de el!“

Lucaîn, pictorul, a dormit în timpul trecerii pe aici. În clasa I sint călători puțini; în a treia sint Turci mulți. Căpitanul Belba și cei doi locotenenți ai lui sint oameni bravi, distinși; toți patru—ei și Alecsandri—rîd mult de un dascăl grec, profesor de limbi, cu ochelari. Timpul este splendid, valurile nu sint mari și vaporul se leagănă grațios.

„Nimic nu e mai frumos ca o seară frumoasă pe mare, poate o noapte frumoasă, liniștită cu totul și luminată misterios

1 Trecînd părerea aceasta estetică în literatură, s'ar putea zice: Supranaturalul *Doinelor* în curs era, la 1845, principiul preferit realismului din *Pastelurile* de mai tîrziu; de altfel, în toată opera lui Alecsandri supranaturalul intervine mereu, are un rol mare.

2 Vineri!

3 Comparație predilectă la Alecsandri!

4 Despre cele două femei nu se mai dă nici-o știre.

de lună. Să se rîză, oricît, de planeta aceasta. Pe mare e uitătoare și îmi place s'o văd lunecînd, cu stele cu tot, printre frînghiile vasului. Și apoi razele aruncă o lumină așa de nobilă și de fantastică, încît nu pot să nu o admir în ciuda d-nei XX, care își bate joc de ea, atît de inteligent¹.

Călătorii trec pe la capul Kalapri (Caliacra ?), se opresc la Varna, schimbă vaporul și iau un pacbot foarte murdar. *Il me semble sortir du bal de Rosnov pour aller en soirée chez M-me Gergu.*¹ Transbordarea ține până la miezul nopții.

Aproape toată Varna este clădită din nou; este orașul turcesc cel mai frumos, pe care Alecsandri l-a văzut până acum.

Pe mare poetul se întilnește cu un Moldovan: Folescu.

Toată Marția 2 călătoresc pe un timp superb, pe-o mare puțin agitată. Călătorii sufăr mult; dar mai ales suferă harem-ul unui Turc cu barbă neagră, frumoasă, imbarcat la Varna. Turcii și Grecii au obiceiul de călători cu toată gospodăria lor: cu merinzi în coșuri, ori în cutii de halva etc.

Dela Varna înainte călătorii pot privi aproape neîntrerupt țărmlul Rumeliei.

Iată Bosforul; intrăm în el pela șapte ceasuri. Strîns între țărmlurii arizi ai Europei și ai Asiei el pare gura unui rîu imens, care s'ar vărsa în Marea Neagră. Înaintînd în Bogaz citadelele turcești, sămănate pe amîndouă malurile, apar ochilor mirați de formele lor pitorești și parcă făgăduesc ceva neașteptat, fantastic.

„Și în adevăr nimic mai frumos, mai surprinzător, mai feric ca tot ce vezi înaintînd spre Constantinopol: mahalalele Teraplei, Arnăut-kioi-ului, Jeni-Kioi-ului etc., încintă, transportă, minunează prin noutatea stilului cu totul oriental, cu casele pictate cu multe culori, cu grădinile lor feerice unde se sue maiestos țărmlul Asiei, verde închis, aspru. Domnește pretutindeni un *nu știu* ce misterios, care ne excită curiozitatea. Nu ai destui ochi ca să vezi, destule simțuri ca să simți. Îți pare că îți lipsește încă mult pentru a putea să te pătrunzi de tot farmecul care se desfășură în față-ți. În sfîrșit, privești Bosforul cu mahalalele cele multe și elegante, cu grădinile frumoase, cu moscheile semănînd cu vasele mari cu două sau mai multe catarte, cu cimitirile, preumblările sale, cu cetățuile copilărești, cu miile de corăbii și miile de bărci brăzdîndu-l în toate direcțiunile, cu acel farmec al noului și acea culoare orientală așa de necunoscută de Europeni; tabloul acesta întreg, sublim și elegant, care pare că a fost aruncat pe cele două maluri ale Asiei și Europei de cătră un geniu al feeriei orientale, acest tablou, spun, a în-trecut într'adevăr tot ce putusem crea în inchipuirea mea.

„Constantinopolul este cea mai măreață și cea mai strălucită

1 Aluzie la falmosul N. Rosetti—Rosnovanu, a cărui și mai frumoasă soție iubea fastul. Salon celebru!

2 In 14 August!

victorie a realității asupra imaginației. Niciodată în viață nu am simțit un așa mare și așa adevărat entuziasm; niciodată privești nu m'a izbit mai mult.

„Orientul, cu toate încântările sale, e aici în fața mea, și mi se pare un vis. Dar ce vis! E noapte. Luna se joacă a-lene pe Bogaz și își aruncă palidele-i raze pe cartierul și turnul Galatei—așezat în fața Stambulului. Mahalaua, din contra, e percutată în umbră și nu vezi decît moscheele sale, desemnându-se pe cer în mase negre, și nenumăratele minarete pîrînd imensele catarturi a unor vase fantastice, prin pădurea celorlate catarturi adevărate, care se leagănă în port.

„Străzile Galatei și ale Stambulului răsună de cîntece felurite și se amestecă cu lătratul cînilor. Cîteva bărci străbat Bogazul din cînd în cînd, și vaporul nostru se pleacă încet într'o parte și într'alta, cînd apropiîndu-se de multele vase ancorate în fața Galatei, cînd de cele fixate în fața Stambulului. Corabia noastră samănă cu un frumos călăreț ce se odihnește după o alergare lungă, plimbîndu-se încet. Cît pitoresc, cîtă poezie, cît fantastic! Totul țintește aici să te facă să crezi, că ai murit, pentru a te deștepta într'o țară de zîne. Masa aceasta confuză de case construite cu atîta gingășie și eleganță, de fortărețe curioase, moschei, seraiuri, grădini, corăbii și strigăte, cîntece, etc.—extraordinar amestec al tuturor națiilor, împingîndu-se pe țărîmuri, cele două maluri ale Asiei și Europei care parcă își surid ca două hurii ale lui Mahomed, prin limpezimea serilor frumoase și poetice ale orientului; tabloul acesta vast, întreaga privești luminată de vîlul roșcat al ultimelor raze de soare sau de lumina lunii și a stelelor, este făcut anume ca să deie geniu celui ce nu are și să-l răpească celui care îl are—atît de puternice sînt impresiunile. De ce a trebuit, însă, din nenorocire, ca orice medalie să-și albă cealaltă față, ca orice vis să-și aibă deșteptarea puternică, ca Constantinopolul, care de departe samănă cu o față grațioasă și atrăgătoare, să se schimbe—odată, aproape—într'o vrăjitoare bătrînă, sbîrcită și acoperită cu zdrențe. Se spune de Neapoli: *vedi Napoli et poi mori*. Ar trebui să se spună de Constantinopol: *vedi Constantinopoli e poi fugi*. Cunosco Engleji care vin din Londra pînă în Bosfor, și nu debarcă: sînt oameni prudenți care nu vor să-și piarză nimic din iluziile lor. În ce mă privește, la drept vorbind, nu sînt supărat că m'am coborît pe uscat, căci, cu felul acesta nebun al spiritului meu, găsesc peste tot pitorescul,—până și în mizerie”.

La Cornul-de-aur V. Alecsandri a sosit Marți sara. 1

A debarcat Mercuri, dîminează. 2

A tras la hotelul d-nei Giusepina, unde se afla dr. Dikson, a cărui adresă nu o știa. 3

1 14 August.

2 15 August.

3 De mai la vale reiese că nu-l cunoștea personal, dar că îi fusese recomandat.

Prin străzi strîmpte a plecat la Pera, despre care se zicea că este cartierul cel mai curat. Eșind din fortăreața ruinată a Galatei și urcînd mereu, el și Mimico, băiatul hotelului, intrară în Micul cîmp al morților (*Champs des morts*). Insfirșit sosiră la hotel, o casă așezată de-asupra numituul cimitir. Hotelul este curat, în rînduială; odăile sînt comode, mobilate jumătate europenește, jumătate oriental.

Giuseplina Vitali era o grecoaică, care cunoscuse și alți Romîni.

„Mi-a vorbit mult de C. și de două doamne care au stat la ea cu o lună înainte de sosirea mea. Mi-a povestit și palavrele lui Mitică Ghica, care între altele, atribuisese rana pe care o primise în duelul cu Lascar Roseti unei intrigi de dragoste, fiind vorba de o răpire foarte bine inventată. Pușin după aceea, d. dr. Dikson m'a pus în curent cu toate; este un tînăr foarte distins, și care are în același timp și noblețea rece a Englezilor și amabilitatea Francezilor. Se exprimă foarte bine și are maniere foarte frumoase“.

Mercuri a vizitat Pera. 1

Joi, 2 Stambulul; bazarele; bazarul Negreselor; pe Șakir-Efendi, un negustor despre care, în alt loc se spune că trebuia să-i vînză niște mătânii—*en bon bois d'aloès*—pentru Jean și altele pentru d-na C. C. 3

Joi după amiază a fost la Prințul de Samos; 4 și la Ahmet Feti-Pașa. 5

Vineri 6 a văzut pe Sultanul, 7 la moscheia din Kulelli, în Asia; și de-aici s'a dus la Apele-dulci ale Asiei, o promenadă favorită a femeilor turce. Aici tablou pitoresc: care trase de boi și încărcate cu femei! 8

Sîmbătă 9 a vizitat cîteva moschee, pe dinafară, deoarece nu avea firman să le poată vedea și pe dinlăuntru. „Moscheia Sultanului Ahmet mi-a plăcut mult; Sf-ta Sofia nu are nici un aspect pe din afară;“ apoi urmă cu moscheia Sultanului Baiazet, numită și moscheia porumbeilor; sublima Poartă; biserica Sf. Irena, unde se află vechile arme ale Turcilor; monetăria, în curte cu platani imenși; hipodromul de lingă moscheia Sultanului Ahmed, cu obeliscul împăratului Teodosiu și interesant prin amintirea masacrului Ienicerilor; piața Seraschieratului, lingă moscheia

1 15 August.

2 16 August.

3 Jean să fie fratele său? Despre d-na C. C. nu pot avea nici o bănuială.

4 Sf. Vogorides, la 1845, un bătrîn de vreo 78 de ani și de vreo zece ani prinț de Samos.

5 Amiral, la Tophana (Arsenal).

6 17 August.

7 Abdul-Medjid.

8 Apele dulci sînt două rîuri mici, unul în Europa, altul în Asia. Loc de distracție, vara.

9 18 August.

lui Baiazet, cu barace și cafenele mizerabile; turnul Seraschieratului, cu o gardă care păzește incendiile pe care le vestește înălțînd un mare steag roșu: din vârful turnului se vede panorama Constantinopolului, marea de Marmara, țărmii Asiei, Scutari, Bosforul, etc., etc..

Sîmbătă, 1 după amiază, V. Alecsandri face o plimbare frumoasă pe Bosfor; ascultă muzica militară cîntînd arii orientale în fața palatului Sultanului.

Duminică 2 a vizitat promenadele Constantinopolului și ale mahalalelor.

Mărti, 3 la orele 5 p. m. V. Alecsandri și pictorul pleacă cu un vaporeș american și ajunge, la 7, la insula Prinkipo. Descinde la hotelul lui Giacomo, un italian care, înainte de 1821, a locuit doi ani în Moldova. Micul hotel este afară din sat, pe creasta malului stîncos. Privirea este grandioasă: în față Asia; în stînga, în fund, Constantinopolul; mai la stînga Insulele Halki și Antigone, nu departe de a prinților (Prinkipo); și în sfîrșit marea, pretutindeni marea imensă și frumoasă. Viață exemplară: Dimineața fac baie; ziua, din cauza căldurilor, stau în cameră, Alecsandri scriind, tovarășul său desemnînd; seara, dincolo de Magiar, așteptînd, împreună cu ceilalți locuitori, sosirea pacboturilor. Magiar este un mic loc liber din fața a două cafenele. Aici se opresc și tinerii noștri, sub pretext de plimbare.

„Cînd înoptează, unii din fashionabilii insulii aprind candelile romane, atîrnate de sfori lungi, înaintea cafenelelor, bucurîndu-se în felul acesta de vederea frumoaselor fete pe care le curtează. Pe măsură ce speranțele lor cresc, dau drumul la artificii, etc., ca o alegorie a exploziei ce-ar putea-o face patima lor. E un fel cu totul nou de a declara dragostea“.

Alecsandri a vizitat, călare, și mănăstirea Sf. Gheorghe, pe plscul cel mai înalt al insulii.

Lucaiu cade bolnav.

La cîteva zile se îmbolnăvește și Alecsandri: *Nous regrettons le pays de bon coeur*, scrie el; și așteaptă cu nerăbdare momentul plecării. 4

Mercuri, în 10 Septembre, 5 călătorii se întorc la Constantinopol, la d-na Giusepina Vitali.

1 18 August.

2 19 August.

3 21 August.

4 Fiind bolnav Alecsandri a scris, acolo cele trei strofe, cu data 1845, publicate în *Foaia Săptămînală pe 'ntru literatură și cultura romîna*, 1867, p. 293:

O suvenir al țării, cerească mîngîiere,
Alungă 'n depărtare cumplitul negru nor,
Să văd iarăși lumina, să simt reinviere,
Să cînt patria-mi dulce, apoi voios să mor!

5 Ziua de 10 Septembrie a fost o Luni; Mercuri a fost 12 Septembrie! Unde-l greșala, cine să știe?!

Acum ei vizitează și pe dervișii jucători: spectacol original și interesant.

Aici se rupe firul povestirii legate. De-aici înainte se mai găsesc numai câteva pagini de indicațiuni scurte despre ce poetul a mai văzut și despre alte câteva persoane.

Din foaia 25 reesă că Alecsandri a mai vizitat: Apele dulci ale Europei, zidurile Constantinopolului; moscheia în care sultanii încingeau sabia; moscheia Sultanului Ahmed, la Atmeidan; hipodromul; bazarele: bazarul de arme, bazarul sclavilor negri; mormîntul Sultanului Mahmud; moscheia lui Bajazet; Sfta Sofia; sublima Poartă; pe Șachir-Efendi (a doua oară). Cu dr. Dikson a făcut o promenadă fantastică în marele cîmîtir. Efect de lună pe Bosfor. Vederea Scutarilor (Iuschiudar) și a moscheelor iluminate pentru serbarea Ramazamului. Caraghiozul.

Cum vedem V. Alecsandri este neobosit. El continuă umbletul, lacom de impresii.

Din fila 25 v. și 26 relese: Vizita la moschea lui Piali Pașa, ginerile și vistierul Sultanului Soliman Magnificul; moschea acestuia, Sullmaniè Giamie, este cea mai mare moschee din Constantinopol. Moschea lui Piali este în stil arab, cu galerii mari, cu pilaștri patrați, cu șase cupole și un minaret, cu arbori mari în curte; și veche de 272 de ani. De aici Alecsandri a plecat la Ok-Meidan, loc de tragere cu arcul, de unde panorama Stambulului este superbă.

Fila 26 v. Vizită la Scutari (Iuschiudar), împreună cu Czoernig, consilier al Curții vieneze. Urcare pe muntele Bulgurbu: Panoramă vastă a Bosforului, până la Buiucdere, a Stambulului, a Galatei, a șesurilor prelungite din marginile orașului încolo, a mării de Marmara, a insulei Prinkipo, a munților Brusei, în sfîrșit o vastă întindere de pămînt, semănată cu coline, în interiorul Asiei; și a drumului care duce la Mecca.

Fila 27. Vizită la monetărie în lăuntru curții seraiului Burnu. Interiorul Sf-tei Sofii, al Sulimaniei, al moscheei Sultanului Ahmed și Nouri-Osmanie (?); seraiul Burnu: sala tronului, biblioteca, grajdurile, bucătăriile, grădinile, băile, etc.

Fila 27 v. Marele palat Cigaran; grădina, haremul, sala ambasadurilor, marea sală de recepție.

Asistă, într'o Joi, în Septembre la parada Bairamului. Sultanul, acoperit de petre prețioase; cai mindri în hamuri bogate; muzică turcească; între două rînduri de soldați de marină și cavalerie defilează: maiorii, colonelii, generalii, miniștrii, vizirul și însfîrșit Sultanul încunjurat de un corp de baltagii. 1

Marți în 16/28 Octobre, la amiază, V. Alecsandri a ple-

1 În studiile sale, analizînd pe *Murad Gazi Sultanul* și *Becri Mustafa* d. Charles Drouhet afirmă despre noaptea Bairamului că ea își are modelul în *Orientalele* lui V. Hugo (*Viața Romînească* din 1912, No. 5 și 6, p. 342). După cunoașterea notișelor din *Memoranda* d-sa va conveni că modelul fusese chiar Bairamul!

cat din Constantinopol. In 18/30 Octobre, după o călătorie foarte frumoasă, a sosit la Galați, la orele 10 seara. 1

Făcându-și acum socoteala zilelor de călătorie (Fila 28) Alecsandri scrie :

10 August	—	21
30 - 8 Octomvrie	—	30
		30
		81 2

Plăcutul drum pe Marea-Neapără l-a făcut în societatea d-lor d'Ivry, Feidel, Tabacopulos, Hubert (consul austriac în Galați), Șukur (episcop armean), etc.. Timpul fusese superb ; marea calmă în timpul zilei, agitată noaptea.

La Varna călătorii au debarcat ; și Alecsandri a făcut o cursă de călărie împrejurul întăriturilor Varnei.

Carantina dela Galați a făcut-o împreună cu consulul Hubert, despre care Alecsandri observă că era un numismat de forță.

II. Tovarășii de călătorie

In *Memoranda* se află o foaie (36 și 36 v.), în care sînt înscriși bărbații—nu și femele—cu care Alecsandri a stat la vorbă în călătoria sa. De cîteva ori numele din acest dicționar se găsesc și la alte pagine. Aici reproduc lista :

D-nul Geisenheim, Germania-de-sus.

„ Dickson, consul, Tripoli.

„ Guaracino, consul, Bethune.

Baronul Berr, ministru belgian.

Generalul Iusuf-pașa, în serviciul Turciei.

Consilierul aulic Czoernig, Viena.

D-l Ardouin, medic-șef al guvernului grecesc în Ciclade, Franța, Aix.

Marchizul de Bois Guilbert, Paris.

D-l Doussot, artist, București.

I-iul locotenent al Hecla-i, vapor de războiu englezesc.

D-l W. G. Crowder, R. N., 3 Londra, membru al clubului marinei, St. James Square.

Căpitanul și proprietarul vaporului *Nouveauté* (Vice d'Archimède).

D-l Duroin, medic, Constantinopol.

„ Gino, cumnatul lui, Constantinopol.

„ Jacques Lafontaine, Constantinopol.

1 Datele sînt exacte.

2 Socoteala este greșită. Alecsandri călătorise dela 9 August (Galați etc.) 23 zile din August, 30 din Septembrie și 18 din Octombrie, deci 71 de zile (până la Galați, înapoi). Cele 10 zile, până la 81, d'n socoteala poetului, vor fi fost zilele făcute în țară : Iași-Galați și Galați-Iași. ?

3 Royal Navy ; din marina regală.

Fila 37. D-l Eugen Borée, în Constantinopol sau la Ciflik (moşie); autorul unui Itinerar în Persia. Să ceară adresa lui Borée dela d. Cort, dela ambasada franceză.

Fila 38. Mehemed Paşa, ministrul de interne.

Ministrul de războiu.

Ahmet Feti Paşa, la Tophana. 1

Amiral Mehemed Ali.

Apoi: D-nul Caimacan, şeful poştei ruseşti în Constantinopol.

D-l Pisany.

Locotenentul Rowles, R. N., Londra.

Dr. Eduard Dickson, prin bunătaatea d-lor Hauson şi Co., Constantinopol.

D-l d'Ivry, Vendée, Franţa.

„ Feidel, Lipsca.

Dintre aceste respectabile persoane, cele mai multe, aproape toate, nu se vor mai ivi în calea lui Alecsandri. Indicaţiile poetului descoper, însă, o lume care şi printr'un contact trecător trebuie să lase influenţe.

Despre două persoane voesc să adaug aici o însemnare clară: ele au vorbit cu Alecsandri, de sigur, şi despre poporul român.

1. *Carl Freiherr von Czoernig* este celebrul etnograf al Austriei. La 1848 opera sa principală, o scriere în trei volume, *Ethnographie der österreichischen Monarchie*, era atît de înaintată, încît raporturile etnografice au putut să fie însemnate pe o hartă detaliată (vol. I, p. VII). În 1845, pe cînd a stat de vorbă cu Alecsandri, Czoernig trebuie să fi fost bine înaintat în lucrările sale. Cine va răsfoi opera terminată, tipărită, îşi va putea da samă, cam despre ce va fi vorbit, cu tînărul scriitor moldovean, Czoernig, care s'a ocupat cu tot poporul român, nu numai cu cel din Austria. (Vezi volumul I, p. 65; II, p. 63; III, p. 150).

2. Asupra picturului *C. Doussault*, mai în urmă, a atras atenţia d. N. Iorga în *Neamul românesc* din 27 Dec. 10 Oct. şi 24/6 Oct. 1916,

Aducîndu-şi aminte de timpul, în care a cunoscut şi pe V. Alecsandri, bunul Doussault scria, în *L'illustration* din 10 Dec. 1853, urări calde de bun viitor pentru Romîni. (În articolul *Valachie*, vol. II, p. 380).

Doussault nu a trăit numai în Muntenia, ci a văzut şi Moldova. Desemnul din *Album moldo-valaque* (1848) cu inscripţia: *Une soirée chez le Prince regnant, à lassy* este al lui. Tot în acest album Doussault mai are desemnurile: Călugăr moldovean, călugăriţă din Moldova, etc.. Toate subiectele lui, din Moldova şi Valachia, mărturisesc că pictorul vedea larg, variat. Întîlnirea cu Alecsandri, la 1845, în Stambul, trebuie să

1 Depozitul de tunuri, turnătorie şi arsenal.

fi fost o mare plăcere pentru amîndoi; și pentru pictor un motiv nou de simpatie pentru Romîni. 1

III. Etnopsihologie

Călătoria lui V. Alecsandri nu a fost o călătorie de simplă distracție. Fililele 30, 30 v. și 31 se însărcinază să ne convingă despre aceasta.

Filele acelea cuprind cîteva cugetări de psihologie etnică. Sînt fragmente; sînt puține; privesc mai ales suprafața lumii turcești. Totuși, ele indică o *îndreptare* a cugetării spre a-dîncimile sufletești ale omului. O îndreptare, căci studiul se rioase, de felul acesta, nu se pot face fără de cunoștința limbii naționale (aici: turcești), care să înlesnească înțelegerea directă; și nici nu sînt cu puțință într'un timp atît de scurt, ca acela de care a dispus Alecsandri. 2

Totuși cugetările sînt interesante. Nr. 2 susține *originalitatea națională* și pentru Turci, cași aiurea pentru Romîni, de exemplu. N-rul 3, cu reflexiunile asupra portului sau modei era, așa se pare, un subiect de meditație generală: vezi, de ex., ce spune și Alecu Russo despre aceeași chestiune în Moldova (*Scrieri*, ediția Academiei, p. 16-19). Brutalitatea de sub N-rul 1 se compensează prin delicateța de sub N-rul 5. N-rul 6, izolat la foaia 40, îmbrățișează (superficial) menirea semilunii.

Nr. 1. „Nicăiri, între oameni și animale, nu se vede o concurență mai mare ca la Constantinopol. Hamalii și magarii se întrec prin sarcinile enorme ce le poartă pe umerii lor și, spre gloria speciei omenești, trebuie să mărturisim că adeseori bipezii înving pe patrupezi. Hamalii sînt magari cu două și magarii hamalii cu patru picioare“.

Nr. 2. „A civiliza pe Turci după sistema de reformă adoptată în Turcia însemnează a le șterge pecetea originalității lor și a-i învâlu în tot ridiculul european“.

Nr. 3. „Au îmbrăcat pe Turci în redingote, fără să-și dea osteneala de a nimici fanatismul lor, cauza unică a urii lor contra creștinilor; și se crede că astfel i-au civilizat puțin. Din contra, mi se pare că mînia Musulmanilor față de Europeanii s'a adaos cu tot chinul ce-l sufer, fără voie, sub hainele europenești. Un pantalon strîmt, care împiedecă pe un Turc de a se așeza comod pe pulpele încrucișate, este pentru el o cauză de ură împotriva Europeanilor, și încă mai mare decît

1 Ca să fiu complet, notez că la fila 62 se găsesc și trei nume de femei: Harina, Frosina, Biancha. Ce-l cu ele, nu știu, cum nu știu nici de Mitrea Iorgul Hărtular (Schitul lui Roșca) dela același pagină.

2 Pe filele 23 și 24 se găsește numai un mic dicționar francez-turcesc pentru trebuințele curente. Bunăziua, bună-seara, azi, unu, doi, trei etc., mi-e foame, mi-e sete, etc., etc.

cauza politică cea mai gravă. Nu vă puteți închipui câte blesteme i-au adus Europei gaica de subț talpă și ce apropiată izbucnire se urcă zilnic dela picioare spre inima Turcului. Înaintea reformei vestmîntului oriental, Turcii aveau numai un singur termen de dispreț pentru a numi tot ce nu se ținea de religia lor: era cuvîntul *ghiaur*; dar din epoca hainelor europenești ei au doi termeni: *ghiaur* și *Franco*. Înaintea de reforma aceasta Turcia era o prințesă frumoasă cu ochi mindri, cu mers încrezut și impozant; acum ea este o simplă burgheză îmbrăcată de Duminică, dar o burgheză a cărei ură sinceră și grandioasă este numai răutate meschină și certăreață.

Nr. 4. „În gesturi nici un popor nu are atîta siguranță și expresiune ca poporul Turcilor“.

Nr. 5. Un Turc prietinos și cu maniere gingașe este tot ce se poate găsi mai gentil pe lume“.

Nr. 6. „Profetul a atîrnat în cer sabia sa de aur, pentru ca sabia să-i slujască omenirii ca far prin bezna nopții. (Semiluna)“.

IV. Literatura

Literatura din *Memoranda* este foarte puțină. Dar puținul de aici nu însemnează că această călătorie nu a depus în sufletul poetului impresii care au dat rod mai tîrziu.

Fondul adorării frumuseților orientale acum s'a așezat în sufletul poetului; iar din acest fond Alecsandri nu a cules, în 1845, numai pe *Pescariul Bosforului*, ci și *Cîntecul Margariței*, paralela romînească la *Mignon* de Goethe; ci și coloritul oriental al legendelor de mai tîrziu, colorit care nu este de origine literară, ci geografică și etnografică.

În *Memoranda* se găsesc numai două note literare precise.

Una arată că ideea de-a scrie legenda lui Marco Broggio (*Mărgăritărele*) în versuri, deplină, datează din 1845. (Fila 40, *Traiter Marco Broggio en vers*).

A doua expune originea unei legende pe care Alecsandri a voit să o scrie, însă, în urmă, a cedat-o amicului său Edouard Grenier, care a dezvoltat-o în legenda sa *L'Elkovan*. Subiectul este notat la fila 40: „N. B. A trata episodul orbului dela Buioc Mezarlic (Marele cîmp al morților). Sub pretext că este orb, un tînăr cîntăreț pătrunde într'un harem și este surprins de căpetenia eunucilor în brațele favoritei. A rapii îi scot ochii și aruncă în Bosfor pe favorita virită într'un sac. În clipa, în care corpul se scufundă, un elkovan ese din apă: Acesta este sufletul osîndit al victimei“.

Despre acest subiect, vezi studiul meu despre V. Alecsandri și Ed. Grenier, în *Convorbiri literare*, 1921, No. 6—7, p. 438.

La fila 62 se găsesc citate două versuri din lăncu Văcărescu :

La fapte bune puşini se adună
Mult pot puşinii buni împreună.

La fila 44 se găsesc trei versuri de veche tentaţie de-a scrie franţuzeşte :

Sur le Bosphore
Jusqu'à l'aurore
J'aime à rever.

V

Călătorul V. Alecsandri era un tânăr de 24—26 de ani. În interesul său cuprinzător lumea reală şi lumea fantaziilor sale îşi ţineau cumpănă; şi faţă de aceia, şi faţă de aceasta inima lui se mişca uşor, şi de lucruri mari, şi de lucruri mici. La orice adiere, călătorul era simţitor ca o harpă coliană. Meditaţia simţită parcă reesă, ca un parfum din floare, din tot ce *Memoranda* povestesc simplu. Călătorul era o fiinţă careia propria perfecţie îl da o linişte a contemplaţiei, pentru care, la vârsta lui, mulţi l-ar fi putut invidia şi îl vor fi invidiat.

G. Bogdan-Duică

Capitole de istorie contemporană

II. Intăile propunerii engleze.

Greșeli și lipse de tact germane

Anglia nu a întârziat să se călască de răceala cu care primise propunerile lui Bismarck. Conflictele dese la care dădeau loc interesele ei politice și economice răspândite pe toate punctele globului, cași politica de alianțe care ciștiga neconținut teren pe continent, în cea de pe urmă decadă a secolului trecut,—începuse să îngrijască pe unli din barbații săi de stat și să-i îndemne a eși din politica de splendidă izolare propăvădută de Gladstone, urmată și de adversarii lui. Germania fiind, cum aratase cu atita dreptate Bismarck, marea putere ale cărei interese se aratase (până atunci) a fi cele mai puțin opuse intereselor engleze, ei s'au adresat Germaniei.

Cea dintăiu propunere în acest sens a fost făcută de primul ministru englez, marchizul de Salisbury, împaratului Wilhelm în persoană cu prilejul aflării acestuia la regatele dela Cowes, în luna August 1895. Din însărcinarea reginei Victoria, secretarul ei, Sir Henry Ponsomby, a rugat atunci pe ambasadorul german la Londra, contele Paul Hatzfeld, să întrebe pe împarat dacă voiește să primească, pe bordul yachtului său, *Hohenzollern*, pe lordul Salisbury. Împaratul a fixat ziua de 8 August hotărînd și ceasul la care avea să aibă loc audiența. Din cauza unui accident la caldarea șalupel cu abur care avea să transporte pe ministru la yachtul împărătesc, fusese silit s'aștepte sosirea unei alte șalupe, ceiace l-a făcut să sosească cu o întârziere de mai bine de un ceas. Această întârziere a indispus pe împarat și, cu toate scuzele prezentate de Salisbury, acesta a fost primit într'un chip puțin grațios

În cursul convorbirii dintre suveranul german și barbatul de stat englez, acest depe urmă a propus împărțirea întregii împărății turcești între Anglia, Germania și Austria, făcînd să

reiasă colosalele foloase economice ce ar rezulta pentru Germania în urma punerii la dispoziția populației sale mereu crescînde, spre colonizare, a unor teritorii pe cît de întinse pe atît de sănătoase și de prielnice traiului și înmulțirii unei populații europene. Împaratul a refuzat, se pare în chip puțin grațios, căci întrevederea s'a sfîrșit în mod destul de agitat, iar urmarea ei a fost o stare de neînțelegere statornică între împarat și Salisbury care n'a putut decît s'arunce o umbră asupra relațiilor dintre cele două țări 1.

Eckardstein mai adaugă că, în anii următori, Salisbury de repetate ori a revenit față de el asupra amănuntelor întrevederii dela Cowes din August 1895 și i-a repetat aceleași cuvinte: „Împaratul dumneavoastră pare a uita cu desăvîrșire că eu nu sînt *ministre du roi de Prusse*, ci prim ministru al Angliei“ 2.

Gerlach crede că motivele refuzului lui Wilhelm al II-lea au fost faptul că nu voia cu nici un preț să se despartă de țară și încă mai puțin de visul unui protectorat asupra celor trei sute de milioane de mahometani 3.

1) Eckardstein, Op. cit., I. p. 210 sq.

2) Id. *ibid.* p. 214. În același volum al *Amințirilor* lui Eckardstein se găsesc o mulțime de amănunțimi asupra nenumăratelor lipsuri de fact și chiar de bună creștere de care se făcea vinovat Wilhelm al II-lea cu prilejul vizitelor sale la Cowes. Față de unchiu-său, prințul de Wales, care era cu aproape douăzeci de ani mai mare decît el, se purta nu ca un musafir ci, după expresiunea întrebunțată de însuși prințul căiră Eckardstein, ca „stăpinul“ (the boss) Cowesului.

Iar după vizita dela August 1895, prințul a zis: „Mai înainte săptămîna regalelor la Cowes era pentru mine o plăcere și o distracție, acum, de cînd împaratul la comanda, ea nu mai este pentru mine decît un chin; se poate ca la anul să nu mai vin de loc aici“.

Neconțent se iveau neînțelegeri și intrigi, Wilhelm al II-lea amestecîndu-se pînă în *handicapurile* yachturilor cu pînză și tratînd pe unchiu-său ca pe o cantitate neglijabilă sau jignindu-l prin cuvinte și glume de prost gust. Astfel el a mers pînă a numi, față de mai mulți Engleji, după o masă dată pe bordul lui *Hohenzollern*, pe unchiu-său: *un păun bătrîn* (an old peacock).

Neînțelegeri serioase ivindu-se între Franța și Anglia în chestia Mekongului în timpul șederii împaratului la Cowes în anul 1893, neînțelegeri de natură a provoca un conflict armat între amîndouă țările, lordul Rosebery trimisese reginei, la Osborne, un curier special spre a-i aduce la cunoștință gravitatea situației și rugînd-o să aducă faptele la cunoștința Kaiserului, cu gîndul că acesta și guvernul său ar putea, în cazul extrem, să împiedice izbucnirea unui războiu între Anglia și Franța. Secretarul reginei sosi cu scrisoarea tocmai în momentul în care se terminase masa ce prințul de Wales o oferise nepotului său. După ce a citit scrisoarea bunicii sale și a ascultat pe sir Henry Ponsomby, secretarul și omul de încredere al reginei, Kaiserul a pufnit de ris și, bălînd pe unchiu-său pe umăr, i-a zis: „Na, acum poți să pleci și tu în Indochina și să arăți ce face ești în stare să faci ca soldat“. Întîmplarea a fost povestită adouazi întocmai în acești termeni de căiră însuși principele de Wales într'un cerc de intimi. Unii din marturii oculari ai scenei povesteau chiar că Kaiserul nu bătuse numai pe unchiu-său pe umăr ci și pe pînțice (Otto Hammann p. 45).

3) H. V. Gerlach, *Die Einkreisungslegende*, în *Die Welt am Montag* dela 9 August 1920.

După Hammann, la expunerile lui Salisbury despre starea de adîncă putregiune în care ajunsese Turcia, împăratul ar fi răspuns că: „în desvoltarea în curs se observă progrese spre bine“¹.

Același autor se întreabă dacă planul unei împărțiri a Imperăriei Otomane, față de multiplicitatea și de diversitatea intereselor naționale, religioase și economice în prezență atât în Turcia Europeană, cât și în Asia Mică, ar fi fost cu puțință. Nu era oare, întreabă el, propunerea lui Salisbury o simplă manifestare a metodei engleze de „scoatere din foc a castanilor“, adică a dorinței de a împinge pe alții la gîlceavă spre a trage folos din situația astfel creată?

Silințiile lui Hatzfeld și ale lui Eckardstein izbutiră într'adevăr să restabilească destul de curînd relațiile dintre amîndouă statele, dar vom vedea că în curînd imprudențe și lipsuri de tact repetate ale împăratului veniră să le tulbure din nou.

*

Ca urmare firească a urieșelor ei progrese industriale și a însemnătății sale economice mereu crescînde în lume, era natural ca Germania să caute în țările de peste mare debușouri pentru surplusul din ce în ce mai mare al producțiunii sale și să iee parte activă la toate punerile la cale încheiete de marile puteri. Cel dintăiu pas al politicii germane în această direcție a fost fără îndoială o neiertată greșală. Într'adevăr guvernul celui de al treilea împărat german s'a grăbit să se unească cu adeversarii de căpetenie ai Intreitei Alianțe, cu Franța și cu Rusia, pentru a protesta în contra tratatului dela Shimonoseki, impus Chinei învinse de Japonia învingătoare. Temeiul protestării a fost faptul anexărilor cătră cea de adoua, în virtutea zisului tratat, a insuliilor Formosa și a peninsuliilor Liao-tung, cu Port Arthur,—împărăția Soarelui care răsare dobîndînd astfel două sentinele la porțile Chinei. În acest chip această putere dobîndea o situație de favoare, asigurîndu-i precumpănirea politică și economică în China, ceiace deloc nu convenea puterilor europene protestatoare. Se știe că Japonia a fost silită să deie înapoi, cele trei puteri menținîndu-și protestul chiar după ratificarea tratatului. Trebuie menționat că guvernul german dela început sfătuisse pe acel japonez să nu năzuiaască la anexări pe continent, căci va ridica greutatea din partea puterilor europene, însă nu a fost ascultat de Japonia care, la izbuhnirea războiului mondial, s'a răsbunat asupra Germaniei luîndu-i Klao-Ciao, ceiace poate că nu ar fi făcut dacă aceasta depe urmă nu s'ar fi asociat altădată la menționatul protest.

Bismarck, care atunci mai trăia, a criticat în chipul cel

1) Otto Hammann, Der missverstandene Bismarck, p. 44.

mai aspru acțiunea politicii germane în această chestiune, negăsind că motivele politico-comerciale invocate de guvern erau suficiente pentru justificarea acestui demers ce-l numea: „un pas în întuneric“ și „un simptom al lipsei calității atât de necesară în materie de politică externă a: *răbdării liniștite*“.

La începutul lui Ianuar 1896, ceata de aventurieri angajată de compania minieră *Chartered Company* pentru a năvăli în Republica Sudafricană (Transvaal), sub comanda doctorului Jameson, a fost înfrântă de trupele bure la lägerdorp și silită să se predece. Mare a fost emoțiunea și mânia opiniei publice engleze când a auzit că împăratul Wilhelm al II-lea, nepotul de fiică al reginei Regatului Unit, a adresat cu acest prilej președintelui Krüger o telegramă prin care îl felicita pentru izbînda repurtată și pentru faptul că poporul bur: „prin propria-i putere de acțiune, reușise să apere, fără a apela la ajutorul unor puteri amice, independența țării în contra atacurilor de din afară“.

Pentru a înțelege bine emoția stîrnită în Anglia de acea telegramă trebuie știut că, conform convențiilor existente, independența republicii era mărginită prin niște clauze stipulînd că ea nu poate încheie tratate cu alte puteri fără consimțimîntul Angliei și, în privința relațiilor externe, stă sub priveghierea guvernului englez. Astfeliu, în ochii Englezilor, republica Transvaalului nu era decît o colonie autonomă și telegrama semnată de Kaiser avea aerul să zică președintelui că el, Wilhelm al II-lea, era gata să alerge cu armata lui în ajutorul republicii dacă aceasta ar cere ajutor dela el.

S'a încercat a se arunca răspunderea acestei telegrame asupra guvernului german, pretinzîndu-se nu numai că rolul lui Wilhelm al II-lea s'a mărginit la semnarea ei, ci chiar că Kaiserul a făcut schimbări împlînzitoare în textul prezentat lui spre semnare. Eckardstein, pe temeiul afirmărilor amiralului Hollmann, secretarul de stat al marinei, care luase parte la consiliul în care textul definitiv al telegramei fusese stabilit, zice că acesta se hotărîse fără de știrea împăratului, de cătră secretarul de stat al afacerilor străine Marschall, împreună cu directorul departamentului colonial, Kayser. Cînd telegrama i s'a prezentat spre a fi semnată, împăratul ar fi găsit termenii în care era redactată prea aspri și ar fi întreat dacă este absolută nevoie să fie expedită, căci este de natură a tulbura rău relațiunile Germaniei cu Anglia. Marschall ar fi răspuns: „După convingerea mea se pare absolut necesar de a se arata lumii cum că guvernul împărătesc condamnă această năvălire de flibustieri (*Frelbeuter*) în chipul cel mai aspru, atît din punctul de privire moral cît și din acel al interesului statului“. Directorul colonial pronunțîndu-se și el pentru trimeterea telegramei din cauza efectului ce avea să-l exercite asupra populațiunii indigene, împăratul ar fi zis: „Atunci bine, telegrama poate pleca, numai ași dori ca locul dela mijloc, care îmi pare din cale afară aspru (*schroff*) să fie suprimat“.

După aceasta Marschall a scos pasagiul dela mijloc și împaratul a aprobat telegrama astfel scurtată.

Hammann care a văzut piesele originale în arhiva ministerului zice că ele contrazic cu desăvârșire versiunea lui Hollmann. Nici un loc din mijlocul telegramei nu este îndreptat, corectură se vede numai la sfârșitul textului și nu în sens moderator ci în unul înăspritor. Hammann este de părere că versiunea dată de Hollmann era menită să arunce vina Kaiserului în această împrejurare asupra acelor care împărțeau cu dînsul răspunderea 1.

În orice caz, dela ori cine ar fi pornit inițiativa telegramei, ea alcătuita un act de guvernămînt german în toată forma: „fusesse redactată și expediată nu de împarat și de sfătuitori nerăspunzători ai lui, ci cu știrea și consimțimîntul cancelarului singur răspunzător“ 2.

Opinia publică engleză se aratase deja în mai multe împrejurări rău dispusă cătră Germania din cauza concurenței industriale și comerciale din ce în ce mai active și mai stingheritoare a acestei țări. Legea pentru protejarea mărcilor industriale, impunînd pentru toate mărfurile importate în Anglia și în coloniile sale însamnarea lor cu eticheta: „făcut în Germania“ (made in Germany), departe de a stingheri exportul mărfurilor germane, îi folosise. Discurajator mai fusese rezultatul cercetărilor făcute spre a-și da samă de motivele superiorității în unele ramuri ale industriei germane. Rapoartele comitetelor însărcinate cu aceste studii, care își dăduse samă *de visu* de procedurile și metodele întrebuintate de Germani, mai cu samă în industria metalurgică, avusese drept rezultat strigăte de alarmă și îndemnări la desfășurarea celei mai mari energii spre a preîntîmpina concurența mereu crescîndă a Germanilor 3. La venirea la putere a conservatorilor, în anul 1895, noul subsecretar de stat la externe, lordul Curzon, se grăbise să declare unei deputațiuni de armatori că guvernul este gata să iee măsuri legale pentru protejarea marinei comerciale engleze în contra amenințătoarei concurențe germane 4.

Tocmai în Africa de Sud erau în joc puternice interese materiale. Se urmărea în Anglia, în urma indemnului lui Cecil Rhodes și al societății *Chartered Company*, anexarea Transvaalului atît de bogat în aur. Opinia publică engleză vedea în participarea spiritului de întreprindere german în baia dela Delagoa și în interior precum și în repețitele favorizări de cătră Germani a Burilor, o piedecă din cele mai neplăcute pentru interesele financiare și comerciale britanice. La 24 August 1895 *Saturday Review* scria: „Noi, Englezii am purtat până acum totdeauna războiu cu rivalii noștri în comerț și navigație, și rivalul nostru

1) Hammann, Op. Cit., p. 47 sq.

2) Id. ibid. p. 50.

3) Id. ibid. ibid.

4) Id. ibid. ibid.

de căpetenie astăzi nu este Franța, ci Germania. În cazul unui războiu cu Germania am avea prilej să câștigăm mult și să nu pierdem nimic¹. Era deci firesc ca telegrama către Krüger să ducă la paroxisml minia Englezilor împotriva unui rival care avea aerul să amenințe cu apararea armată a drepturilor închipuite sau reale ale unei țări privity în Anglia ca colonie engleză.

În Germania din contra telegrama către Krüger stîrnise cel mai mare entuziasm. Baronul Marschall, fără a-și da samă de primejdia în care se afla Germania, mai turna oțiu pe foc, declarînd, într'o cuvîntare ținută în Reichstag, cum că independența republicilor sud-africane este o chestiune vitală pentru Germania. Mai mult decît atîta: s'a pregătit o expediție armată în Transvaal. Un detașament de cîteva sute de oameni din trupele coloniale germane aflate în Africa de Est trebuiau să fie transportate la Delagoa Bay care aparține Portugaliei și, unindu-se cu un detașament de marinari debarcați depe cîteva încrușișătoare germane care se găseau deja acolo, să înainteze asupra Pretoriei, capitala Transvaalului. Într'un ton cu totul dictatorial, cași cum se înțelegea dela sine ca trupe germane să treacă printr'un teritoriu portughez, se ceru guvernului dela Lisabona să consimtă la această trecere. În cazul cînd guvernul portughez ar fi consimțit, izbucnirea războiului între Germania și Anglia era un lucru inevitabil. Însă portofoliul afacerilor străine în cabinetul portughez era atunci în mîinile marchizului de Soveral, un barbat de o rară inteligență, care fusese ani îndelungați ministru al țării sale la Londra și era unul din amicii cei mai intimi ai principelui de Wales: el nu stătu la îndoială pentru a refuza autorizarea în chip categoric.

În Berlin unde nimene nu presupunea că Portugalia putea să cuteze să refuze o asemenea autorizare, supararea în contra marchizului de Soveral fu mare. Însă iaca ce a spus, trei ani mai tîrziu, în cursul unei convorbiri despre telegrama către Krüger, marchizul de Salisbury lui Eckardstein:

„Năvălirea în Transvaal a lui Jameson a fost fără îndoială o nebunie, întăiu fiindcă pleca dela o idee de dinainte și fundamental greșită și nu avea nici o perspectivă de succes. Dar mai mare nebunie era, mai cu samă din puncul de vedere al intereselor germane, telegrama către Krüger. Ceiace guvernul german a gîndit cînd a vrut să trimeată în Transvaal, prin teritorul portughez, cîteva sute de oameni, este pentru mine o desăvirșită enigmă. Ce putea și ce vroia să isprăvească astfelu acolo guvernul dumneavoastră? Este în orice caz o mare fericire că această lovitură nu s'a putut efectua în urma atitudinii energice a lui Soveral. Din momentul în care cel dintăiu soldat german ar fi calcat pe teritoriul republicii sud-africane, războiul era inevitabil. Nici un guvern englez n'ar fi putut atunci să reziste

1) Id. ibid. P. 52.

presiunii opiniei publice. Dacă ar fi izbuhnit războiul într-o noi, el ar fi degenerat în războiu obștesc european, poate chiar în războiu mondial. Courcelles i îmi și comunicase, în urma însărcinării guvernului său, că în cazul unui războiu anglo-german, Franța va observa față de noi întâiu o neutralitate foarte binevoitoare, dar că, la urmă, ar lua parte activă la războiu. Asemene și dela Petersburg fost-am înștiințat că Anglia, în cazul unui războiu cu Germania, nu are a se teme de nimica din partea Rusiei, nici în Asia Centrală nici aiure. Pentru orice om care își posedă judecata întreagă trebuia doară să fie clar că, în caz de războiu, Germania nu avea nimica de câștigat ci numai de pierdut².

III. Relațiile dintre Anglia și Germania între 1898—1900

Arareori avut-a guvernul englez atâtea conflicte de aplanat peste mare ca în cei depe urmă ani al veacului trecut. În Extremul Orient a avut de aparat principiul integrității Chinei, amenințată acuma de Rusia care răspinsese propunerea engleză de a renunța la luarea în stăpînire a vre unui port în Golful Peci-liului dacă din parte-i Rusia renunță să ocupe Port-Arthur. Rusia manifesta chiar intențiunea să pue, după luarea în stăpînire a Port-Arthurului, mîna și pe Manciuria, silind astfel pe Englezi să caute o contrabalansare prin ocuparea Weihaweului. Rușii erau gata să apuce și Kiao-Ciaul, dar Germanii îl luară înainte cu consimțimintul tacit al Englezilor care-i țineau de mai puțin periculoși și credeau că, arătîndu-se favorabili acestei luări în stăpînire, vor mai împăca opinia publică germană. În India se desfășura un sîngeros războiu cu triburile depe granița dela Nord-Vest, iar moartea emirului Afganistanului li dădea prilej să se teamă de tulburări și de o întărire a influenței rusești în acea țară megieșă. În Sudan luptă cu Mahdiul și izbuhnirea gravului conflict cu Franța, în urma sosirii la Fașoda a coloanei lui Marchand care amenința să nimicească planul englez de legătură între Sudan și noua posesiune engleză depe malurile lacului Victoria-Nyanza. Conflict la felu în Africa Occidentală, pe Niger unde, la începutul aceluiași an, 1898, expedițiuni franceze și engleze se aflau în apropiere imediată. În lunie următor, Francezii apucînd Tuatoasen, la sudul Marocului, făceau începutul unei legături, trecînd prin teritoriu marocan și Timbuctu, între Alger și Dahomeu, ceiace îndemnă pe Englezi să întărească garnizoana Gibraltarului. În sfîrșit situațiunea în Africa de Sud era cu desăvîrșire amenințătoare; Chamberlain pronunțase cuvintele: „Majestatea sa ie, față de Republica Sudafricană, atitudinea unui suveran care a hărăzit poporului acelei republici autonomia sub

1) Ambasadorul francez la Londra.

2) Eckard-tein, Op. cit., p. 273 sq.

anumite condițiuni. Cu o asemenea situațiune nu ar corespunde faptul supunerii condițiunilor unei autonomii astfeliu hărăzite unui arbitaj¹.

Era firesc ca o asemenea situație să împingă guvernul englez spre o apropiere cu întâia putere militară din Europa și să-l îndemne să-și asigure închezeșluirea în scris a prietiniei sale, chiar în ciuda tuturor rivalităților existente pe terenul economic. Mai ales cotropirile pe toate terenurile ale Rusiei în China îngrijeau pe unii din miniștrii englezi, cu deosebire pe ducele de Devonshire și pe Joseph Chamberlain.

La o masă dată la sfârșitul lui Fevruar 1898 de Alfred Rothschild și la care erau de față numai ducele de Devonshire, ministrul colonillor Chamberlain, ministrul agriculturii Chaplin și Eckardstein, s'a tratat amănunțit despre situația politică în Extremul Orient și despre influența ei asupra comerțului european în China. La sfârșit miniștrii englezi au rugat pe Eckardstein să iee înțelegere cu șeful său, contele Paul Hatzfeldt, pentru a fixa ziua unei întâlniri cu Chamberlain spre a pune la cale începutul unei discuțiuni, deocamdată academice, între amîndouă guvernele.

La comunicarea făcută de Eckardstein, ambasadorul răspunse că propunerea miniștrilor englezi îi era foarte plăcută, însărcinînd pe subordonatul său să iee măsuri pentru o întâlnire secretă imediată între el (Hatzfeldt) și Chamberlain. Prima întâlnire a avut loc chiar adouazi, în casa lui Alfred Rothschild, iar în urmă cei doi bărbați de stat se întruneau de două și chiar de trei ori pe săptămînă fie la Rothschild, fie acasă la Eckardstein. Conversațiunile aceste se mărginiră dintăiu numai la chestiunile în legătură cu Extremul Orient, însă în curînd ele se transformară în negociațiuni de alianță între Germania și Anglia².

Din cauza nehotărîrii ministerului afacerilor străine din Berlin, negocierile mergeau greu, printre alte întîmpinări de acolo venise și aceia a greutății, pentru o țară parlamentară ca Anglia, să ofere destulă garanție de alianță. Trebuia avută în vedere ipoteza că, în caz de alianță și de războiu, s'ar putea întimpla ca un cabinet, hotărît să-și ție angajamentele luate cu Germania, să fie răsturnat de parlament. Chamberlain crezu să poată înlătura obiecțiunea arătînd că tratatul de alianță s'ar putea supune parlamentului, dar i se răspunse că în acest caz Germania, în urma unei asemenea publicități, ar trebui să sacrifice dela început bunele sale relațiuni cu vecinul ei dela Răsărit. „Farmecul indestructibil ce Moscalul îl exercita asupra cercurilor politice hotărîtoare din Berlin printr'o amestecătură dibace de turtă dulce și de biciu era atunci mai tare ca oricînd”³.

Eckardstein povestește că la începutul lunii April dăduse acasă la el o mică masă la care luau parte ducele de Devonshi-

1) Hammann, *Der missverständene Bismarck*, p. 63 sq.

2) Eckardstein, *Op. cit.*, I, p. 291 sq.

3) *Id. ibid. ibid.* p. 293.

re, miniștrii Chamberlain și Chaplin, amiralul lord Charles Beresford și Alfred Rothschild. Tocmai sosise vești despre cotropiri nouă de ale Rușilor în Extremul Orient și starea negocierilor pentru încheierea alianței anglo-germane fusese discutată în chip amănunțit. Chamberlain se aratase foarte nemulțămît de mersul acestor negocieri și exprimase bănuiala cum că s'ar putea ca diplomația rusască să fi aflat de tratările dintre Londra și Berlin și să fi făcut intrigi spre a le zădărnici. Atunci Rothschild a propus ca Eckardstein să plece la Homburg vor der Höhe unde se afla atunci împaratul, spre a obține ca el să iee măsuri pentru un mers mai satisfăcător al negocierilor. Mai oferî și amiralul Beresford să meargă spre a da împaratului toate lămuririle asupra stării din cale afară periculoasă pentru comerțul european în China. Conte Hatzfeldt, fiind pus în cunoștința acestui proiect,¹⁾ consimți numaidecît la mergerea lui Eckardstein, dar se opuse la însoțirea lui de cătră amiralul Beresford, pentrucă *mîncătorii turbați de Englezi* din anturajul Kaiserului ar putea să încerce a trage din acest fapt capital pentru a prezenta împaratului lucrul ca o încercare de a-l trage numaidecît de partea Angliei.

Eckardstein a plecat deci la Homburg unde a fost primit de împarat căruia i-a expus în cursul unei lungi conversații toate amănuntele chestiunii. În chipul cum concepea situațiunea generală Kaiserul a aratat că împărtășește cu desăvîrșire părerile contelui Hatzfeldt și s'aratat dealmintrelea foarte bine orientat și în multe alte chestiuni. Eckardstein a plecat încintat de rezultatul călătoriei sale și convins că negocierile din Londra pentru o acțiune comună în China și, în legătură cu aceasta, la o alianță generală au să ducă la un rezultat cît se poate pe satisfăcător.

Dar nu trecu nici săptămîna și Hatzfeldt îi spunea că nu mai are nici o încredere în reușita negocierilor cu Germania, căci nu numai ministerul din Wilhelmstrasse, dar mai ales împaratul se declarase deodată în contra înțelegerii cu Anglia. N'a putut să afle niciodată care au fost influențele ce s'au exercitat cu atît succes asupra lui Wilhelm al II-lea. Dar constatase acuma pentru întăia oară că, la suveranul său, acel ce-i vorbește la urmă capătă totdeauna dreptate 1.

Eckardstein pretinde deci că tratativele dintre Londra și Berlin au eșuat pe la mijlocul lui April 1898. Această afirmare stă în desăvîrșită contradicție cu cuprinsul următoarei scrisori adresate de împaratul Germaniei țarului la 30 Maiu 1898:

„Berlin, 30, V. 1898.

„Personal și strict confidențial.

„Iubite Nicky!

„Într'un chip cu totul neașteptat pentru mine mă vîd pus înaintea unei hotărîri grave care este de importanță vitală pentru țara mea, și care merge atît de departe încît nu-i pot pre-

1) Eckardstein Op. cit., I. p. 295.

vedea urmările extreme. Tradițiunile în care am fost crescut de iubitul meu bunic, binecuvîntată fie-l memoria, în ce privește casele noastre, au fost, precum vei admite, totdeauna pastrate de mine ca un legat sfînt dela dînsul și lealitatea mea cătră tine și cătră familia ta este, după cum mă măgulesc a crede, mai presus de orice bănuială. Deaceia vin la tine ca la prietînul și la „confidentul“ meu să expun aceste afaceri înaintea ta, ca unul ce așteaptă un răspuns franc și leal la o chestiune francă și leală.

„La începutul lui April atacurile asupra țării și a persoanei mele ce până atunci presa engleză le făcea să ploae, au conținut deodată și, precum vei fi bagat de samă, a fost în această privință o pauză momentană. Acest fapt ne-a surprins aici și nu știam cum să ni-l explicăm. O cercetare privată m'a făcut să discopăr că însăși Majestatea Sa Regina, printr'un amic al său, trimisese răspuns ziarelor britanice că dorește ca acest joc puțin nobil și falș să înceteze. Asta în țara „presei libere“! Un pas atît de neobișnuit ne a dus în chip firesc la încheierea că este ceva în aer. Pe la Paști, un barbat politic celebru a trimis deodată *propriu moto* după ambasadorul meu și *à brûle-pourpoint* i-a oferit un *tratat de alianță* cu Anglia: Conte Hatzfeldt, cu totul surprins, a răspuns că nu-și poate explica cum se poate face o asemenea propunere după tot ce s'a întîmplat între noi dela 1895 încoace. I s'a răspuns că propunerea era făcută în chip serios și cu seriozitate. Ambasadorul meu a zis că va raporta, dar că se îndoiește foarte mult ca Parlamentul să ratifice vr'o dată un asemenea tratat, Anglia până acuma nelăsînd nici o îndoială că niciodată și nici într'un chip nu va face un tratat de alianță cu nici o putere continentală, oricare ar fi ea,—pentru că dorea să-și păstreze libertatea de acțiune. În anul 1897 (anul Jubileului Reginei) acest principiu a fost chiar pus în versuri, în care se zicea că: Anglia nu are nevoie de aliați, că la un caz dat ar putea să lupte singură împotriva lumii întregi, cu refrenul: „Avem vasele, avem oamenii, avem și banii“! S'a răspuns că situația se schimbă cu totul și că propunerea făcută era urmarea situației schimbate. După Paști propunerea a fost reînviată în chip *urgent*, dar din ordinul meu i s'a dat un răspuns rece și dilatoriu, în chip lipsit de precizie. Credeam că afacerea s'a terminat. Acuma însă propunerea a fost repetată pentru a treia oară într'un chip atît de indubitabil, fixînd pentru răspunsul meu un termen hotărîtor oareșicare scurt și însoțit de oferte atît de enorme, deschizînd țării mele un viitor larg și mare, în cît cred de datorita mea cătră Germania să mă gîndesc înainte de a răspunde. Acuma înainte de a da acest răspuns, vin în chip deschis și franc la tine, stimatul meu amic și văr, să te informez că aceasta este oareșicum o chestie de viață și de moarte. Noi doi avem aceleași păreri, volm pace, am menținut-o și susținut-o până acuma. Care este tendința alianței (propuse), înțelegi bine, căci sînt informat că are a fi încheietă cu Intreita Alianță, la

care să se mai adauge Japonia și America, cu care au și fost deschise convorbiri! Poți socoti singur care vor fi perspectivele noastre, fie că vom primi fie că vom refuza! Acuma te rog, să-mi spui, ca vechiul și credinciosul meu prietin, ce îmi poți da și ce vei face dacă refuz. Înainte de a lua hotărîrea mea finală și de a trimite răspunsul meu în această împrejurare grea, trebuie să fiu în stare a vedea clar, și propunerea ta trebuie să fie clară și francă, fără de gînduri ascunse, astfelu ca să cîntaresc în mîntea mea și să judec înainte a lui Dumnezeu, precum este datoru mea, ceiace este spre binele păcii patriei mele și a lumii. Nu ai nevoie să fii îngrijit pentru aliatul tău, în orice combinație dorită de tine pentru el. Cu această scrisoare, iubite Nicky, pun toată încrederea mea în tăcerea și în discrețiunea ta către *oricine* și scriu cum ar fi scris, în vremile de demult, bunicul meu către bunicul tău Neculai L. Să-ți ajute Dumnezeu să găsești soluțiunea și hotărîrea cea adevărată! Este pentru uzul generației viitoare! Dar timpul grăbește, prin urmare răspunde în curînd!

„Al tău devotat prietin, Willy.”

„Dacă ai dori să te întilnești undeva cu mine spre a pune la cale, prin viu graiu, cele de cuviință, sînt gata să te întilnesc oricînd, pe mare sau pe uscat!” 1.

Este foarte probabil că această scrisoare, concepută, cum zice foarte bine Hammann, în tonul Eu-lui împărătesc, exagerează mult ofertele englezești. El vorbește de o alianță, nu numai între Anglia și Germania, ci de una cuprinzînd pe lîngă aceste două puteri și toată întreita alianță, plus Statele-Unite și Japonia. Și Eckardstein ni vorbește de o asemenea propunere de alianță, dar care ar fi fost făcută numai ulterior. Până acum nu mi-a fost cu putință să desleg această contrazicere între împarat și Eckardstein. Sigur este că împaratu, cu toată bogăția imaginațiunii sale, n'a putut să inventeze asemenea propunere, care într'adevăr avea să i se facă în anul următor. Iar pe de altă parte, îmi pare greu admisibil ca Eckardstein să fi ignorat o propunere de acest felu, dat fiind gradul de încredere de care se bucura la miniștrii englezi. Apoi mai este o nepotrivire inexplicabilă: Eckardstein ni zice că șeful său, Hatzfeldt, la mijlocul lui April, i-a spus că, față cu opunerea împaratului și a ministerului din Wilhelmstrasse, urmarea negocierilor pentru apropierea între Anglia și Germania este zadarnică, iar împaratu scrie la 30 Maiu țarului că „acuma” i s'au făcut propuneri nouă însoțite de „oferte enorme”. Să fi fost oare acele propuneri făcute împaratului direct, fără știrea ambasadei din Londra?

Procedeu Kaiserului, de a comunica propunerea engleză tocmai acelu în contra căruia era îndreptată, nu poate fi privit ca corect, dar el mai este și copilăresc, căci doară ar fi trebuit să

1) Scrisorile lui Wilhelm II către țar (Briefe Wilhelm II an den Zaren).

știe că, chiar dacă guvernul rusesc n'ar fi pus pe acel englez în cunoștința celor comunicate de Wilhelm al II-lea țarului, principele de Wales avea fără îndoială să le afle prin canalul curții daeze și al țarinei văduve.

Răspunsul lui Neculai al II-lea este cunoscut; iaca ce zice Hammann în această privință:

„Scrisoarea... pune întrebarea, ce poți să-mi oferi și să faci dacă refuz. În răspunsul încă nepublicat până acuma, dar cunoscut la ministerul german al afacerilor străine, țarul l-a răsplătit cu aceeași monedă: cu trei luni înainte Anglia ar fi făcut la Petersburg niște propuneri cum nu se mai auzise, spre a tulbura în chip fațarnic prietenia germano-rusă. În curînd după aceasta ar fi venit Port-Arthurul în stăpînirea rusască și s'ar fi încheiet o înțelegere cu Japonia în privința Coreei, iar cu America Rusia se afla în cei mai buni termeni. Împaratul singur să decidă deci ce valorează propunerile engleze; precum dovedește chestiunea Kiao-Ciaului, Germania poate să conteze și deacum înainte pe prietenia Rusiei. Adevărul despre „propunerile cum nu se mai auzise“ despre care vorbește țarul este că demult nu se aratase în parlamentul englez o nemulțămire atît de mare, în urma cotorpirilor neconținute ale Rusiei, ca în primele luni ale anului 1898. Iar cînd Asquith a vorbit despre o eventuală înțelegere anglo-rusă, Chamberlain, vorbind de această insinuare a lui Asquith în cunoscuta lui cuvîntare dela 13 Maiu a aceluiși an, a zis: „Despre chipul în care Rusia și-a asigurat această stăpînire (a Port-Arthur-ului), despre reprezentările făcute și răspinse, despre făgăduințele făcute și calcate după curgere de patrusprezece zile, nu mă voi rosti altfelu decît citînd vechiul nostru proverb: „Acel ce voiește să cîneze cu dracul are nevoie de o lingură avînd mîner foarte lung“. Deacum înainte avem de contat cu Rusia în China și în Afganistan, cu deosebirea că, în China, nu avem nici armată nici frontieră pe care să ne concentrăm. Dar dată fiind izolarea noastră, ce putem oare să facem mai mult? Căci acesta este punctul pe care vreu să pun mai multă greutate. Unii din criticii noștri zic: „Atunci ar fi trebuit să vă înțelegeți cu Rusia“. Aceasta este lesne de zis, dar la o înțelegere este nevoie de doi: ceiace cerea Rusia, nu puteam să consimțim a-i da, și noi nu aveam nimica de oferit. Și dacă ne-am fi înțeles, cine ar fi putut să garanteze îndeplinirea înțelegerii?“ 2.

Reiesă de aici că Chamberlain, prin negocierile începute încă dela Fevruar, voia să încheie o alianță cu Germania tocmai spre a se putea apăra în contra năzuinților cuceritoare rusești în Asia. De unde atunci scos-a împaratul Neculai al II-lea, la sfîrșitul lui Maiu, „propunerile cum nu se mai auzise“ ce Anglia i le făcuse cu trei luni înainte, adică tocmai în momentul în care Chamberlain incepea convorbirile cu Hatzfeldt?

1) Hammann, Op. cit., p. 65—66).

2) Id. ibid. ibid.

Hammann i confirmă faptul că se făcuse într'adevăr atunci Germaniei, din partea Angliei, propunerii din cele mai avantajoase, adăugînd că răspunsul țarului a întărit pe secretarul de stat Bülow și pe consilierul Holstein în prudența și bănuiala cu care ei primise cele dintăiu raporturi ale lui Hatzfeldt despre convorbirile lui cu Chamberlain. Hatzfeldt a primit instrucțiuni spre a lăsa deoparte ideile de alianță pe care le aprobase acuma și Salisbury și să negocieze numai despre chestiuni deosebite 2.

Este deci probabil că Eckardstein, cînd ne zice că negocierile pentru alianță au fost ca și rupte în luna April 1898, este tradat de memorie și trebuie să admitem versiunea lui Hammann care arată că acele negocieri au încetat numai după sosirea răspunsului împăratului Rusiei la scrisoarea din 30 Maiu următor, adică în lunie.

(Sfîrșitul în No. viitor)

Radu Rosetti

1) Hammann a fost ani îndelungați șeful serviciului presei la ministrul afacerilor străine.

2) Hammann, Der missverstandene Bismarck, p. 66 sq.

Badană

Badană era feciorul străjerului dela primăria din Zăvoeni. Mamă n'avea. Tată-său nu era niciodată acasă. Intr'un cămeșoi lung de cînepă, descheiat pe pieptul mic și pirlit, Badană își făcea vacul lingă gardul nostru dinspre drum. Il chema Toader. Dar tot satul îi zicea Badană. Cînd îl întrebai:

— Ce-ai mincat tu azi, mă?

Cepeleag și puțin pe nas, răspundea:

— Badană!

...adică pastramă.

Pentru el pastrama era cel mai bun lucru de pe lume.

Badană avea șase ani. Eu aveam cinci.

Intr'o zi de Iulie, mama alegea cireșe amare, iar eu mă plimbam prin ogradă, în așteptarea *spumei* de pe dulceți. Și ca'n atîtea rînduri, Badană își făcu apariția, vîrîndu-și nasul ascuțit printre ostrețe.

— Bă!...

Badană nu-mi zicea niciodată pe nume, — interjecția asta i se părea, poate, mai potrivită cu demnitatea lui.

— Ce vrei? îl întrebai. Știam eu că Badană nu vrea niciodată nimic, cînd sta cîte un ceas întreg acolo, cu nasul între ostrețe, privînd cu ochii lui ca doi licurici la jocurile mele. Dar azi Badană vroia ceva.

— Mergi la Moldova? S'o tras apele... și-s mormoloci în mil!

Moldova... Fășia de argint care sclipea în cîmp, peste livezile lui Chițimuș... învîlmășala aceia sgomotoasă de ape, care mă făcea să închid ochii cînd treceam cu trăsura peste podul sunător... și dincolo, prin bruma serii, luminile tirgului...

Moldova fusese de curînd miniată pe noi. Așa mi-a spus mama. Atunci am văzut-o aproape, aproape de tot, — sărise chiar gardul în livada lui Chițimuș... Și zile și nopți bubuise surd,

purtându-și la vale apele gălbui. Acum se trăsesse cuminte în ighiabul ei, lăsînd în urmă cîmpul gol, negru.

Am plecat cu Badană la Moldova. Lîngă biserică au dat la noi cîinii dascălului Petrea. Badană, ca un om purtat prin necazuri și cumpene, a rupt o nuia din gard și m'a apărut cu vrednicie. Și dintr'odată Badană crescui în ochii mei. Nu mai era băiatul străjerului dela primărie, cel care-și vîra în fiecare zi nasul printre ostrețe : Badană era acum un om care mă apăra de cîini și în care îmi pusesem toată nădejdea... De spaimă și recunoștință i-am luat mîna.

Îndată ce se isprăvi gardul de nuele, în fața noastră s'a deschis cîmpul. Soarele svîntase brusc pămîntul infoiat. Crăpături mari, în care sclipeau încă șuviți întunecate de apă, brăzdau adînc fața cîmpiei. Badană chiui de bucurie, îmi lăsă mîna ș'o tuli spre Moldova lepăind repede cu picioarele goale pe pojghița aspră, sărînd nepăsător peste crăpături. Îl văzui într'o clipă departe, până la brîu în apă, cu cămeșoiul suflecat subțiori. Și-i auzii, ca din nemăsurate depărtări, glasul subțire și cepeleag :

— Bă!... Uite mormolocu'!

Moldova vula, sclipind în soare. Badană era un punct întunecat pe pinza apelor iuți. Și'n jurul meu, nimeni. De sus, soarele îmi înfîngea în creștet ace de foc... M'am simțit dintr'odată singură și părăsită acolo în pustiul plin de vuet, între crăpăturile negre cu ochiuri de apă licărind fioros în fund... Ș'am început să urlu, îngrozită tot mai tare de propriul meu glas, care se topea în sgomotul apei și'n liniștea cîmpiei.

De sus, de pe cerdac, mama și-a aruncat ochii peste cîmp. A zărit departe rochița mea roșie agitîndu-se desnădăjduită. A coborît în goană scările ș'a alergat, așa cum era, să-și scape fata dela pieire... Cînd m'a ajuns, avea încă între degete boldul lung cu care scotea simburii și, pe dosul minii albe, o pie-liță de cîreasă, ca o picătură de singe.

...Îmi uscam la soare sandalele ude, întînsă pe iarbă, pe un covor vîrgat. Spuma de dulceăță, liliachie și caldă, se răcoarea alături de mine în farfurioara mică de faianță, pe marginile căreia se alungau, de cînd am deschis ochii pe lume, trei cocoși negri cu crestele însîngerate.

Mă simțeam tare bine. Moldova era acum departe, dincolo de livezile revărsate spre cîmpie. O auzeam încă, dar în glasul ei monoton și moale nu mai deslușeam nici o amenințare...

Printre ostrețe zării de-odată nasul lui Badană. Apoi în-

treaga lui făptură se ivi în crăpătura porții: plin de mil până 'n ochi, părea un malac abia eșit din mlaștină la soare.

— Bă!

Cu lingura de dulceți în mână și rumenită de căldura plitei, mama apăru repede în prag.

— Pleacă de-aici! îi zise ea, răstit.

Badană rămase locului. Pe fața lui neagră ochii îi crescură de-odată, albi și mirați.

— Pleacă! Dece mi-ai luat fata la Moldova?

Badană se uită la mine cu nedumerire, apoi la mama. Se simțea nedreptățit. Ar fi vrut să spue că nu m'a luat cu sila, ar fi vrut să spue multe... Dar nu știa cum să mă numească de față cu mama. Iși încreși fruntea, de pe care milul uscat se desprindea în plăci mărunte; încercă să ocolească piedica:

— Păi... și ea a vrut...

— Ea?... Care ea? întrebă mama, ghicindu-i încurcătura.

Badană făcu o ultimă sforțare, arătă cu cotul spre mine, se oșări și răspunse:

— Păi ea... *madama dumitale!*

*

Badană a venit eri la oraș cu un necaz, și s'a abătut pe la noi să ne ceară sfatul. E vorba de un proces pe care l-a moștenit dela tată-său, pentru niște pământ. Mi-a vorbit frumos despre drumul lui în „trin“, sus, pe vagon, despre necazul lui cu „proceșul“, despre seceta din anul ăsta...

L-am întrebat:

— Toadere, îți mai aduci aminte că am mers odată amîndoi la Moldova, cînd eram mici?...

Badană se uită la mine lung; pe urmă, dîndu-și cu socoteala că glumesc, a ris și s'a întors iar cu gîndul la nevoile lui.

Am simțit o ușoară strîngere de inimă, parcă am pierdut ceva... Tovarășul celei dintăi amintiri din copilăria mea, — nu-și mai aducea aminte...

Otilia Cazimir

Selim

El a venit cînd, singur și mic, în pragul ușii,
Imi răcoream la vîntul de-arrurg, obrazul-jar ;
Cînd,—ghindă cafenie,—picau jos cărăbușii;
Cînd era zarea: frunză roșcată de stejar.

Cu țife tăvălite 'n funinginea din slavă
Tot mai aproape norii,—ei mă-înțărcau întăiu ;
La somn plîngeam, să-mi șteargă priveliștea hîrlavă
Și piroteam pe prispă cu pragul căpătăiu.

Dar fețe mai lătoase, mai cornorate,—turmă
Nășteau subt țarc de gene și se prindeau în șir
La hora desmățată a spaimei, ce se curmă
Tîrziu, cînd mîni de lună presară tibișir..

Și haimana, și pururi încăierat cu vîntul :
Din țîrg, în mahalale; din scheiu, în vr'un cătun,
Un strigăt de'nserare își trăgăna cuvîntul
Ca o manea de moale și larg :—„Hai bragă bun“!

— Hazliu și larg, ca turul ce-l vîntură șalvarii,
Așa sporea un strigăt. Și iacă : ochi gălbui
Printre uluci, în umbră, rotiră icusarii.
(Amestecul și aspru și blînd, din ochii lui !)

Săgețile poruncii svicneau în puf de rugă.
 Să nu urmez chemării adînci,—ași fi putut?
 — La namila din poartă m'am năpustit, în fugă,
 Obrajii să mi-i sprijin pe palmele-i de lut.

— „Giugiuc“, mi-a zis; iar ochii priviră mai cruciș.
 „Demult n'a fost la turcul atît aliș-veliș..
 „Zi darnică, de lapte și miere, aferim!
 „— Hai, ia ce vrei din coșul lui Haivaida Selim“.

Și trase mucavaua panerului turtit...

Ca sculele'n sipeturi, așa mi-ați răsărit,
 Alvițe rumenite, minuni de acadele
 Sticloase,—numai tremur, văpăi și ape,—ca
 Ochianeale de limpezi, de mici; la fel de grele...

O rază prăfuită prin toate furnica.

Și dîrdîind subt brumă și colții de migdale
 Rahatul părea urmă de-ngheț înspre topit.
 Un candel cît o nucă, prin perne de halvale,
 Dormea 'n trandafiriul lui șters și aburit.

(Răsfrîngeri vechi... Cuvîntul ne'ncăpător nu poate
 Să zică iazul verde ce-mi tremurați și-acum...
 Biet turc legat de biete cleștare...) Dintre toate
 El candelul mi-alese; apoi, adus a drum,

Porni mînat de seară și înghițit de cale,
 Tîrînd opinca 'ntoarsă și creață, fără spor;
 Cadelnișînd din coșul cu dulci zaharicale,
 Din donița'nflorită, lovită de picior...

Acolo... noapte, uliți și vaguri suburbane
 Topiră pe 'ndelete năluca lui Selim.
 În candel, pînza lunii se răsuci—turbane—
 Și-o stea ilic de umbră cusu, cu ibrișim..

Nastratin Hogeia la Isarlic

Intr'o sunită țară, demult... O dup' amiază
 La blîndul ceas cînd șoapta prin ierburi înviază.
 Cînd, greu, pe-o măturie de pai mărunt la fir
 Gîndacul serii urcă ghiocu-i de porfir...
 Cer plin de rodul toamnei îmi flutura—tartane—
 Tot vioriul umed al prunelor gîltane:
 Grădină-mi părea cerul, iar munții—parmalic...

Băteam un drum, aproape de alba Isarlic
 Cu ziduri forfecate, golașe minarete
 Și slujitori, cu ochii rotunzi ca de erete,—
 Pe-un cîmp, în care fluviul se 'ncrustă leșios.
 În gînduri încurcate tot căutam pe jos
 Argintul unei scule de preț, atunci scăpată,—
 Cușit lucrat, vre-o piatră în scump metal legată,
 Greu cearcăn de cadîină topit la un bairam:
 Nici eu nu mai știu astăzi ce lucru căutam...

De-aceia poate, ceasuri întregi, n'am luat aminte
 Cum pe răsfrînta buză a mătcii, dinainte,
 O spornică mulțime se rînduia: pereți...
 Veneau de toată mîna: prostime, tîrgoveți,
 Derviși cu fața suptă de veghi, aduși din șale,
 Pierduți între pufioase și falnice pașale;—
 Iar ochii tuturoră călătoreau afund...

Căci, lămurind prin ceață și răsărind din prund,
 La dunga unde cerul cu apele se 'ngîină,
 Aci săltat din cornuri, aci culcat pe-o rînă
 Se războia cu valul un prea ciudat caic:
 Nici visle și nici pînze... catargul, un nimic.
 Dar jos, pe-o sfoară lungă, cusute între ele,
 Svîntau la vînt și soare tot felul de obiele,—
 Pulpane de caftane ori tururi de nădragi.
 Și, prin cîrpeli pestrițe și printre cute vagi,
 Un vînt sufla bulboane șovăitoare încă...

Ce ruginiri de ape trezite și ce brîncă
 Lăsară fierul rînced și lemnul buretos?
 În loc de aur, pieptul aceluia slut Argos
 Purta o lîină verde, de alge năclăite,
 Pe cînd, la pupă,—trase edec ca niște vite
 Cu țeastă nămolosă și cornulețe mii,—
 Veneau în brazda undeia șirag de răgălii.

Subt vîntul drept, caicul ajunsese mai aproape.

Atunci, cu ochi de seară și-abia deschise pleoape
 (Căci, grei de 'ngîndurare, nămeți mă năpădeau...),
 Cu ochi ce cheamă somnul din goluri și îl beau,
 Imi deslușii de-asupra, înghemuit pe-o bîrnă,
 Un turc smolit de foame și chin, cu fața cîrnă,
 Cu mîinile și gura aduse la genunchi.
 Trei petice răzlețe i se lipeau de trunchi.

Cînd vasul fără nume trecu prin dreptul nostru,
 Un fund de vad îi prinse și pîntenul și rostru.
 Cutreerată, apa jur-împrejur undi...
 Și glăsui un pașă într'astfel:

— „Efendi,

Corăbier și oaspe în porturile mele,
 Primește-aceste daruri și-aceste temenele:
 La nava ta se cade pe brînci să mă închin,
 Căci sămuiesc caicul lui Hoge Nastratin!
 Un svon ne tulburase: c'ar fi pierit subt ape
 Acel pe care țara turcească nu-l încape,
 Că fericitul Hoge, mereu soitariu,
 Și-ar fi ales Bosforul cel limpede—sicriu,
 Și mîlul, giulgiu... Eu unul n'am vrut să cred, și iată
 Te 'ntorci în bucuria cetății înviată!...
 Dar ne mîhnești c'o față prea tristă; hai, curînd!
 Nu sta pe bîrnă: coabe cu pîntecul flămînd.
 Noi ți-am adus năutul dorit, și sumedenii
 De roșcove uscate și tăvi cu mirodenii.
 Coboară, iscusite bărbat, și ia din plin...”

Dulceagul glas al pașei muri prin seară, lin,--
Dar nici un sfirc de sfoară n'a tremurat pe punte...
(In gîndurile mele cerneau ninsori mărunte,
Și unsuroase liniști se tescuiiau subt cer).

Cînd, deslușit, cu plînsul unui tăiș de fier
In împletiri de sîrmă intrat să le deșire,
Scrîșnit de fălci năuce, prin' creștete, prin șire,
Prin toată carnea gloatei ciulite, răscoli.
Pic lîngă pic,--smalț negru,--pe barba lui slei
Un sînge lung, ca două mustăți adăogite;
Iar sus, subt cerul roșu al buzelor lărgite,
Zărirăm dinții 'n pulpă intrați, ca un inel:
Ochiu orb la daruri, Omul Stingher rupea din el...

La Isarlic, cea albă de lespezi, gloata suie;
Dar pașii mei, prin ierburi intrați, se 'mpleticesc.
In fund, pe ape lîncezi, tot tremură gălbuie
Și uleioasă--dîra caicului turcesc.

Ion Barbu

Neobositulu Kostakelu

Această nemaipomenită pățanie au fostu scrisă mai dentr'un-tăiu pre slovenește, de dumnealuiu marele Paharnicu Pantele, din neamulu Bourescu; ce găsiind-o io, Haralambie Talpă, biv-vel-vornicu de Țara de giosu, prîntre scriptele babachii, amu tălmăcit-o în moldovenească slovă, spre vecinică pomenire a spurcatulu de Grecu Panagake Balațatos și a ușernicei lui mueri Caliopa. *

* Domnul profesor doctor Răzvan pentru a căruia erudițiune nu putem avea decit elogiu, dar a căruia regretabilă înclinațiune spre paradox e notorie, susține într'un articol publicat în „*Slova Vechie*” că în adevăr manuscrisul a fost tradus din limba slavonă de Haralambie Talpă. Nu cităm acest articol decit pentru netăgăduitele lui merite stilistice.

Mai temeincă ar părea bătutulă Domnului Inginer și autor dramatic Mincu, care susține în „*Cultsa*” că traducerea din slavonește e o pură (not am fi zis impură) invenție a lui Haralambie Talpă, care abuzează de numele paharniculu Pantele pentru a debita insanități a căroră răspundere nu vrea să și-o asume.

Vasta erudițiune a eminentulu Profesor doctor Rimă a adus în fine lumina deplină în această controversă, tratată cu un lux de amănunte și o seriozitate ce-l face onoarea (și domniei sale și țării), în monumentală domniei sale lucrare: „*Scripte vechi și deslușiri nouă*”. (Se știe că în urma acestei valoroase lucrări d. Profesor doctor Rimă a obținut, fără concurs, catedra de criminologie—definitivă—și suplinirea catedrei de calcul integral și infimalesimal de pe lângă Universitatea din Iași). În adevăr, Domnul Profesor doctor Rimă dovedește pe remtorlu, producînd documente indiscutabile că paharnicu Pantele a fost la Roma. Concluzia se impune. Paharnicu (zice d-sa și cu drept cușint) a găsit de bună samă un papyrus latin pe care l-a tradus în slavonește (pentru a derula posteritatea) localizînd pe ici pe colo și naționalizînd numele (cu destulă abilitate de altfel) și distrugînd în urmă originalul latin. Fantazia povestirii (continuă Domnul Profesor doctor Rimă) întrece cu mult mijloacele relativ decăzute ale epocii în care a trăit paharnicu Pantele. De altfel zelosul colecționar Ross a reconstituit textul slavon (originalul e pierdut) după o scrisoare ce se găsește în arhivele statulu (No. 51643) scrisoare din care se poate ușor induce modul de a scrie al paharniculu.

Afirmajta (eronată) a filologulu austrelian Kuk, cum că paharnicu Pantele ar fi o ficțiune, nici nu merită să fie menționată.

CAP. I

Intăia domn'e a lui Aleco Vodă

Nu sint vremile subț cirma omului, ci bietul om subț vreme.

Miron Costin

Nici eu n'amu pomenitu în zilele mele, și mulțămescu lui Dumnezeu că dela lăsatulu secului am trecutu de 70 de ani, nici alți boeri mai bătrini n'amu auzitu zicindu să hi fostu mai multu belșugu și voe bună în blagoslovita țară a Moldovei. ca în al treilea anu alu domniei lui Aleco-Vodă. Nu curgea untulu și mierea pre uliți și chiar socotu că asta e o vorbă proastă la care se potrivescu numai nebunii. De-ar hi una ca asta cu puțînță și de-ar hi fostu cindva așa, s'ar hi lipitu oamenii de zaplazuri ca muștele și mai multu osindă și batjocură ar hi fostu, decitu milostenie și pronie cerească.

Den partea mea unulu dee Domnulu Dumnezeu ca nepoții și strănepoții mei să apuce macaru pre sfertu belșugulu ce-am apucatu io pe acea vreme.

Ce ori citu de bine era și de-ar mai hi fostu pre atita, nemulțamiți totu se găseau. Scapă lumea de lăcuste, de foamete și de ciură, iar de oameni pizmareți și cirtitori ba. Nu potu crede să hi umblatu vreodată cîinii cu covrigi în coadă ce mulți ziceau să hi fostu așa mai demultu, dar n'amu auzitu pre nici unulu să giure că au văzutu cu ochii lui. Ce cu înțelepciune scrie logofătulu Miron în Hronicu:

„Den cele cincî simțiri ce are omulu, vedeara singură așează gindulu omului în adevăru“.

Dar omulu rău și lacomu ori citu de multu aru avea elu totu mai multu rîvnește și sătulu nici odată nu iaste. Ce gîndescu și eu în mine că de s'ar hi găsitu chiaru un bețivu smințitu să lege covrigi în coada cîinilor, țara den sărăcie totu n'o putea scoate, că den partea asta să totu umble cîinii cu cozile goale, numai visteria să hie plină.

* * *

Cindu l-au făcutu pre Aleco-Vodă Domnu, s'au pusu Aleco-Vodă la Poartă pentru țară, să-lu mai îngădue un anu cu birulu, că dacă l-a îngădui, a face el ce-a face, și-a da și biru citu pre bună dreptate se cuvîne și plocoane pe de-asupra, cite cincî fete mari. Oamenii erau bucuroși să dee și îndoitu, numai să treacă iarna, că se nimerise iarnă grea și anu secetosu, iar podgheazurile leșești jăcuise ca'n codru până aproape de Tîrgulu-Frumosu, lăsîndu bieții oameni numai cu sufletulu.

Dîndu-i Sultanulu zăgazu au purcesu Aleco-Vodă la lași, și după ce au datu poruncă zapciiloru să lese oamenii în pace au boe-

ritu după obicei. Ce până nu s'au strinsu birulu nu s'au pomenitu petrecere domnească, cheltuindu Aleco-Vodă pentru curte prea puținu, unu galbenu pre zi, multu doi. Dacă au domnitu cu dreptate și credință și Dumnezeu l-au ajutat, dîndu anu mănosu, c'au plătit și birulu la Poartă și au rămasu și oamenii cu chimirele doldora, chivernisindu-se și cei mai calici.

Boerii fugiți de răulu lui Ciutură începuse a se întoarce pe la cășile loru, dîndu-le Aleco-Vodă moșiile înapoi și așezîndu-i pre fiecare după cum au fostu.

Adevăru zicu, mai raru s'au înduratu mila Domnului Dumnezeu să dee bieteii Moldove Domn cu atîta ditrebăciune și cumsecădenie. Ilu iubeau și boerii și prostimea, iar Poarta în mare cinste ilu avea.

Ce ticălosulu de beizade Dumitrașco, hi-ar numele de rîsu, cu toate că mi-l nepotu de soră, au începutu a scornire tot soiulu de voroave minciunoase pe seama lui Aleco-Vodă și au prinsu a-i pirire la Poartă că se hainise și că primește bani de la împaratulu Moscului să strîngă oaste și să alunge Turcii din țară, zicîndu că de-abia așteaptă să vie oastea moschicească să se închine, minciuni hiclene.

Sultanulu nu s'ar hi potrivit la această nelegiuită iscodă, dar cîndu au văzutu că și vezirulu spune la felu foarte s'au miniatu, neștiîndu se vede Sultanulu că au luat Vezirulu bani de la Dumitrașco și i-au și datu lui Dumitrașco fermanu de domnie, trimetîndu un pușă să-lu prindă pre Aleco Vodă și să-i tae capulu. Ce un boeru din Galați, anume Cucu, credinciosu fiindu Alecului-Vodă, cum au mirositu de urzeala ce s'au pregătitu au și datu de știre lui Aleco-Vodă de au trecutu Prutulu pre la Ungheni. Se vede în asta voia lui Dumnezeu de l-au scapat pre Aleco-Vodă teafăru. Iar pre beizade Dumitrașco l-au agiunsu blestemulu, că dacă s'au împacatu Turculu cu Moscalulu, s'au doveditu că toate ce au spusu au fostu amestecături hiclene, fiindu Iacomu de rangu, că de bani era putredu. Ce nemaivoindu-l nici boerii nici țara l-au mazilitu după șase luni, după cum mai giosu se va pomeni.

CAP. II

Domnia lui Dumitrașco celu bețivu

Oh ! Oh ! Oh ! Saracă țară a Moldovei.

Neculce

Dumitrașco-Vodă pre cîtu era de rău ca beizade, mai multu se înrăise ca Domnu. Era măruntu la trupu, camu negriciosu la piele și pelticu. La față nu era uritu, dar clipea din ochi de credeai că-și dă duhulu și se schimonosea la vorbă că nu te puteai uita la elu. La băutură era hârțagosu și de dimineață se punea la băutu, ce cîndu bea, bea cruntu.

Vai de țară cîndu încape pre mîna bețivilor și a nebunilor! Măcaru că era de viță Moldovanu, cum s'au suitu pe tronu sau încongiuratu numai de haimanale grecești spre osînda neamului și pacostea țării. La începutu cu boerii nu-i prea venea să se pue de pricină, de rușine se vede că se nimerise a hire totu bătrîni și-l știau de micu; dar inhăitîndu-se cu afurisiții aceia de Greci, au perdutu și rușinea și nemaicătîndu că-și încarcă sufletulu au începutu a-i mazilire și a-i prigonire fără socoteală. Curgeau năpăstile cu nemiluita și toate la beție le da, prin somnu neputîndu a scriere. Luase obicei de punea pecetia domnească cu mîna lui chiar, ceia ce nu s'au mai pomenitu, cîtu le venea saracilor boeri să-și iee lumea în capu. Din toată acea grecime ce-au fostu la curtea lui, unulu Panagake Balațatos era mai cu osebite nelegiuitu și nerușinatu, iar netrebniculu de Dumitrașco tocmai pre el și-au găsitu a-lu cinstire mai multu, ce vei vedea iubite cetitorule pentru care anume pricină, că toate se va scrie la rîndulu loru. Mai de rușine și mîhniciune este că s'au găsitu boeri, den cei mai mici, ce fiindu-le frică și inemi de slugă avîndu, s'au pusu bine cu acelu Grecu și pre voia lui toate le făcea. Aceștia au fostu: Radu Mirzu, Grigorie Lișcu zis Urechetulu, lancu Pruncu, Ghiță Chițigoiu și mai cu samă Enake Cucușatulu ce-l mai zicea și eapa, ce totu neamu de Grecu era, care și bunniculu său au mîncat pită în țara Moldovei, dar cum se vede totu Grecu scîrbosu au rămasu. Boeri veliți n'amu văzutu să hi statu la vorbă cu Greculu, dar l-am văzutu pre Grecu la dugheana lui Șmilu, venindu cu mîna întinsă la spatarulu Eremia de parcă totu prietîni ar hi fostu decîndu lumea, spre a se fuduli față de jidan.

Că dacă au văzutu elu Greculu că s'au găsitu boeri să-lu lingușească, totu mai multu s'au îngimfatu și nu s'au gînditu că spatarulu e scoborîtoru de Domnu și prieteșugu cu elu n'a face. Ce l-amu auzitu pre spatarulu Ieremia așa grăindu:

„Au nu măi ții mînte Kir Panagake că mi-ai tăiatu unghiile la feredeu în Țarigradu? Crezi că unde ți-amu datu piciorulu ți-oi da și mîna? Or ți-oi hi ramasa ceva datoru?”

S'au făcutu Greculu la față cum e sfecla zicîndu că mai raru omu glumețu ca spatarulu, da totu de-așă risu să aibă parte citu l-a mai rabda pămîntulu.

Că iaca ce face noroculu și pacatulu, că de unde aducea Greculu mueri Turciloru la scăldătoare au agiunsu de l-au pusu talmaciu. Avînd Greculu o muere chipeshă i-au plăcutu acea muere lui Dumitrașco-Vodă, carele pentru aceasta l-au făcutu pre elu boeru, în locu să-lu hi pusu la biru și să-i tragă bice ca unui spurcatu și nelegiuitu ce era. S'ar hi gînditu Dumitrașco-Vodă, de-ar hi avutu mînte'n capu, da' se vede că numai drojdie de băutură avea, că dacă și-au vindutu elu femeia, și-ar vinde Greculu și sufletulu, de l-ar putea scoate den trupu și pune'n palmă, știutu fiindu că omulu hicleanu și Iacomu slugă credincioasă n'a

hi, ce precumu ție pre alții îți vinde și pre tine te-a vinde cîndu altulu mai multu îi va da.

Ce-i dreptu, Grecoaica, ce-i zicea Caliopa, era picată din soare de frumoasă, dar rea de muscă și grabnică la spurcata împreunare, că numai în patru labe cumu umblă cățelele nu umbla. Ce macar că Dumitrașco-Vodă era iute și focusu, se vede treaba că n'o putea mulțami cit îi trebuia ei, că la urmă chiar elu au prins-o c'un argatu. Văzîndu Dumitrașco una ca asta au alungat-o dela curte, iar pre acelu argatu o săptămîină l-au ținutu la beciu și numai apă-i da. Fiîndu Dumitrașco omu rău și fațarnicu, zicu să hi spusu că nu și-aru pune elu mîntea c'o slugă, dar că Domnulu Dumnezeulu nostru poruncește ca fiecare să ispășească pre unde au păcătuit și să hi datu Dumitrașco-Vodă poruncă Tomei calăulu să-l însemne la trupu pre acelu argatu și să-lu poarte golu prin tîrgu. Ce nimerîndu-se argatulu acela om tînăru prea frumosu, i s'au făcutu maicei Demia cămărășița milă de elu și îmbătîndu maica Demia pre paznici cu rubiniu domnescu l-au făcutu scapatu. Auzînd Dumitrașco-Vodă s'au miniatu peste măsură și puîndu să-i tragă în țeapă pre toți străjerii, au pus de l-au bătutu la tălpi și pre calău și i-au tăiațu și nasu. Mult și bogatu blestemu ș'au trasu Dumitrașco-Vodă, vârsînd atîta sînge moldovenesc pentru o muere.

Spunu oamenii că n'ar hi prins-o Dumitrașco-Vodă pre Caliopa de n'aru hi scris carte chiar Kir Panagake, dela Romanu, unde s'au fostu dusu să cumpere boi. Zicu să-i hi spusu Grecului unulu Mărunțelu, ce amu aflatu mai pre urmă că și elu au trăitu cu Grecoaica, cum că Grecoaica au agiunsu să se ție cu argații prin șuri și să-i hi scris Greculu Domnului în ravașu: „Preamîndoi ne'nșală, Măria Ta!”

Acestea nu s'au doveditu a hire tocmai așa și chiar de-ar hi fostu, n'oi putea giura pe bună dreptate, că macaru că orce fără de lege Grecului s'ar hi potrivit, daru oamenii multe spunu, ce mai pre urmă se vede că așa n'a fostu. Și Misail Călugăru lu scrisu că Moldovenii s'ar hi trăgîndu din haiduci ce Neculce Vornicul au adevéritu pre urmă în Letopisețu că minciună este.

* * *

Intorcîndu-se Kiru Panagake dela Romanu cîndu se crapa de zio și găsînd-o pre Caliopa dormîndu în patulu ei, din somnu au prinsu a o batere și-a o tîrire de cozi prin casă, că auzeau vecinii cum striga: „De asta te-amu culesu de pre maidanu, pacatoaso, ca sa ma sarațesti? De țe te-ai culcatu cu elu dacă stiai că n'ai niți un castigu? De plațere? De plațere? Na plațere!” Și zicînd așa îi cărbănea Kiru Panagake la ghionți și la pumni că i-au făcutu totu trupulu numai o vîntae. Obosîndu Greculu bătînd-o, după ce s'au mai potolîtu, i-au spusu lui Caliopa că poate s'o și omoare că ea cu Domnulu nu mai trăește,

dar să nu-și facă sînge rău că o găsi ea coconi boerești și negustori mai darnici și parale totu i-a aduce. Auzindu Kiru Panagake de bani s'au mai îmbunatu și întrebînd-o pre Caliopa de ce nu vroeste s'o împace cu Vodă, i-au spusu lui Caliopa că duhnește Dumitrașco-Vodă a vinu ca o cramă și că-i placu și-retlicuri și meșteșuguri ce cu dragă inemă le-ar face de n'ar hi așa pocitu și părosu. Ce s'o hi gînditu și Greculu că nici Dumitrașco-Vodă n'a primi-o bucurosu după ce au prins-o cu înșelăciune și că alte mueri îi va găsi și totu în cinste a hi, că Dumitrașco Vodă pentru altă treabă mai multa laudă nu avea iar pre Grecu nici nu-lu ducea mîntea la alte cele.

Auzindu boerii de pațania Grecoalcei făceau mare hazu între ei, rîzîndu pre la sindrofii ceia ce auzindu Grecoalca au ticluitu cu Greculu totu felulu de minciuni pre sama lor și mai multă prigoană și răutate au începutu Domnulu a le arata. Norocu că tocmai pre timpul acela s'au nimeritu și maziirea lui Dumitrașco, în a șasea lună a domniei precumu mai sus s'au scrisu, că de nu venea l-aru hi tăiatu, cred, în divanu, cu iataganele și pre elu și pre Grecu, așa se încludase boerii că atîtea belele tragu de pre urma unei lepădături grecești.

CAP. III

A doua domnie a lui Aleco-Vodă

După furtună, soare.

Vorbă proastă

Dacă au venitu fermanulu de maziie, nici Dumitrașco-Vodă mai multu în lași n'au zăbovit, ce stringîndu-și regeioru agărliculu s'au dusu la cumnatu-so ce era comandiru de husari la Craiulu ungurescu, unde avea și moșie, întorcă-se cîndu l-oi chema io.

Plecîndu Dumitrașco-Vodă, îndată s'au împrăștiatu și iadulu acela grecescu de parecă n'aru hi fostu decîndu lumea. Prînzîndu boerii de veste că vine Aleco-Vodă să se sue pre tronu au purcesu cu micu cu mare la Ungheni, ieșînd -i înainte cu mare pohvală, așa cum se cuvenea unui Domnu de omenie ce era, și multu bine le-au părutu. Ce den toți Grecii aceia ce-au fostu la Dumitrașco-Vodă, tocmai Kir Panagake Balajatos s'au găsitu a rămîne cu deocheta lui de muere, ce și boer l-au făcutu și de multe l-au scapatu și la Turci de frumoasă și rea ce era. Fiîndu Aleco-Vodă omu bunu, nu s'au potrivitu la boeri să-lu tae pre Grecu, mai cu seamă că dăduse Greculu o pungă de galbeni unul Turcu puternicu pripășitu prin lași să-lu apere de mînia boeriloru, cîtu nu-l puteau face boerii nimicu. Deci, au ramasu Greculu în lași cum i-au fostu voea, că se umpluse de bani cîtu au fostu în dregătorie și nu se mai da dusu dela bine

Zicu și eu așa, că bine au făcutu că au ramasu Greculu în

Iași, că de n'ar hi ramasu nu i-ar hi eșitu pre nasu toate răutățile precumu mai giosu se va scri și nici pre mine Toaderu Panțele, vel paharnicu, nu m'ar hi tăiatu capulu să-l facu numele de pomină, ce toate pacatele lui s'ar hi dusu în pământu odată cu elu, și mai multu lumea n'ar hi risu.

CAP. IV

In carele cetitorulu va afla de Kostakelu, nepotu Alecului-Vodă

Nu batu cei mulți pre cei puțin',
nici cu puțin' pre cei mulți, ci numai cum vrea Dumnezeu.

Neculce

Agiungîndu Aleco-Vodă la Ungheni la vreme de chiindie, îndată au întrebatu de Kostakelu ce-i era nepotu dreptu, fiindu fiu fratelui Măriei Sale Grigorie Terzimanulu, despre care toată lumea știe că pierzîndu mințile la bătrînețe și-au lăsatu și casă și copii, ca să hoinărească prin țările Evropei, cu fata polcovniculu Gargarovski, care putea să fie și bunicu, săvirșindu-se în alu 65-lea anu alu vieții la Rimu de boli lumești. Neputîndu boerii nimicu răspunde den partea lui Kostakelu, că de unde să știe răspunde cînd elu pierise fără urmă dela venirea lui Dumitrașco, i-au fostu lui Aleco-Vodă cu mare întristăciune, iubindu-l Aleco-Vodă multu ca pre copilulu lui. Ce dacă i-au spusu spatarulu Ieremia să nu-și facă Mărta Sa grijă despre asta că au venitu și dela Poartă mehtupu lui Dumitrașco să-lu prinădă pre Kostakelu ca să-lu trimeată surgunu la Edecule și macar c'au împanatu Dumitrașco tirgulu de beșlii ce scormbneau ca dracii prin cășile oameniloru, pre Kostakelu totu n'au pututu pune mina, s'au mai îmbunatu Aleco-Vodă, dar totu veselu nu era. Măcar că avea obiceiulu Aleco-Vodă de lua boerii pe rîndu în butca domnească, totu dromulu numai citu spatarulu Ieremia au statu în butcă lîngă elu, ca unulu ce era mai bătrînu și mai în cinste la Aleco-Vodă, iar pre Kostakelu mai multu il iubea, prea adevăratu. La plecarea lui Aleco-Vodă cînd au pusu Dumitrașco păgîinii să-lu caute pre Kostakelu, nimerindu-mă în spătărie, l-amu văzutu chiar lo pre spataru prinzîndu a-i da lacrimile cîndu au eșitu beșlii pre poarta curții domnești, lucru de mirare la un barbatu Inimosu ca acela. Dar iar măntorcu și zicu: de piatră să hie omulu și totu ilu răpune jalea văzîndu atîta răutate și neomenie ca pre timpul boerulu de Dumitrașco. Ce află iubite cetitorule că spatarulu Ieremia ilu știa pre Kostakelu de micu copilul, cîndu ilu purta în șea alături de Răzvanu singurulu coplu ce-lu avea dela jupineasa lui Catinca ce-i murise tînără, douăzeci și cinci de ani. Crescîndu Răzvanu alături de Kostakelu, nedespărțiți, au agiunsu de nu era povodnicu în grajdurile domnești să nu hi știutu de frica lor, iar despre halca, nu-i întrecea

nimeni la halca, citu îi creștea spatarului inema văzîndu-i. Ce dacă așa i-au fostu scrisu, așa i-au fostu scrisu, că s'au prăpăditu Razvanu într'o luptă cu Leși, ce nu i loculu să scriemu aici cum s'au petrecutu acea luptă. Kostakelu, ca un viteazu ce era, nesuferindu să rămie trupulu prietînului în mini dușmane, s'au repezitu cu o ceată de satiri și căsăpîndu pre acei Leși, au adusu trupulu Răzvanului, rece, neînsuflețitu înapoi, îngropîndu-lu creștinește și multu l-au plinsu. Nu se putea să uite un omu ca spatarulu așa faptă mare și chiar de n'ar hi făcutu Kostakelu acea faptă, totu multu l-ar hi iubit u spatarulu, ca unulu ce-i mîngia bătrînețele, înveselîndu-l casa cu glume și cu firea lui cea isteafă.

* * *

Ce-oru hi vorbitu în butcă pre drumu spatarulu cu Aleco-Vodă nu putem ști, dar agiungîndu la rohatca Socolei, odată l-amu văzutu pe Kostakelu venîndu în trapu întinsu spre alaiulu domnescu, ieșitu ca din pămîntu. Aîta s'au bucuratu boerii văzîndu-lu că uitîndu că nu se cuvîne să facă altuia sărbătoare înaint a Domnului, macar să-i hi fostu și flu, au prins a se închinare strigîndu citu îi ținea gura. Până și Domnulu s'au datu giosu din butcă de s'au îmbrățîșatu cu Kostakelu și dacă l-au întreatu Domnulu de unde vine, cum și ce felu s'au tîmplat, i-au răspunsu Kostakelu Domnului:

„Măria Ta nu fă obicei u nou, că bine zice Neculcea Vorniculu că obiceiulu nou e spre pieirea Domniloru și risipa țării. Den bătrîni știutu este că stau oamenii la taclale la masă și c'uu paharu de vinu denainte, nu la rohatcă și vorbîndu în secu. S'au mai pomenitu oare Măria Ta să ție Domnulu sfat în mijloculu drumului și cu boerii roată în giurulu butcii? Au Măria Ta nu știe că paharnicul Pantele (adică io) Dumnezeu să i-l ție au scapatu totu Cotnarulu Măriei Tale dela viile dela Hir-lău, îngropîndu-lu pre elu în dosulu cramei, cită n'au găsit u mas-caraoa de Dumitrașco picătură de leac?”

Rîdeau și Aleco-Vodă și boerii auzîndu-lu și i-au spusu Aleco-Vodă „Bată-te hazulu Kostakelu, totu așa ai ramasu Hal, sue'n butcă lîngă mine că ție o da Cotnaru să bei citu îi avea plăcere că te vădu eu că stai pre ghimpi!” Ce Kostakelu i-au răspunsu clătîndu plosca: „Lasă că nici până la curte n'omu peri de sete Măria Ta, că amu avutu eu grijă să iau oleacă de vutcă să ciocnimu de'ntîlnire,

Căci ca vorba din poveste
Păn'la Curte multu mal este.
Dar în butcă
Cîndu ai vutcă
Parcă-i altfelu nu știu cum:
Tragi un gîtu și tal din drumu.

Ce iubite cetitorule, până să agiungă alaiulu la Curte vei

afla dela mine cele ce-au povestitu Kostakelu acolo agiungîndu. Poate că atunci cîndu vei ceti aceste rînduri degeaba te-ai mai duce la Curtea domnească, că vinu de Cotnaru nu-i mai găsi, iar u noi aceştia ce l-amu băutu om hi demultişoru oale şi ulcele.

Cîndu au fugitu din laşi Aleco-Vodă, n'au mai avutu cîndu Aleco Vodă să-i dee de ştire lui Kostakelu, fiind pornitu Kostakelu la vînatu la Vaslui. Ce ci du se ducea Kostakelu la vînatu rătăcea cu săptămîinile prin păduri, poposindu pe la pădurari, mai multu pe la neveste, cîtu nu puteai şti nici odată anume în care parte se află. Auzind Kostakelu dela nişte oameni proşti ce nu-lu cunoştea că Dumitraşco-Vodă au şi venitu în laşi, s'au ascunsu Kostakelu la popa Ciuntu dela Iazul Mucului, stîndu ascunsu pînă la venirea lui Aleco-Vodă. Au vrutu elu de-acolo în mai multe rînduri să dee boeriloru de ştire, dar nu-lu lasa popa că se temea. Fiîndu popa văduvoiu n'au aflatu nimeni, căci ştiutu este că muerea cîtu de cilibie, taină nu ştie ţine. Fiînd Kostakelu omu ageru la mînte şi neputîndu sta în trîndăvie, au şi scris cît au statu în casa popii două cărţi de ghiduşii, anume: „O samă de măscări“ ca să-şi ridă de Neculcea Vornicul şi alta ce-i zicea „Poveşti măscăroase“. Pacatu numai că s'au perdutu acele scrieri că iaca așa se întimplă totdeauna. Atîtea cărţi s'au pastratu din vechime, mu te făcute de oameni proşti, ca alţi proşti să se mînuneze şi toate numai de jale scriu, ce dacă s'au găsitu şi un omu de dîhu a scriere, să se veselească şi strănepoţii, au trebuitu să se irosească.

CAP. V

In carele numitulu Kostakelu pare a da de sminteală faima lui

Şi mai pe urmă ne-au închinatu singuru Imperatulu cu nişte vin de-a lui dela Franşuji, care indată cum au băutu cum au mărmuritu toţi de beţi bîndu de acelu vinu; şi n'au mai şlitu cum au dormitu în acea noapte şi Domnulu şi boeril.

Neculce

Trecîndu vre-o doi ani de cîndu venise cu a doua domnie Aleco Vodă şi odată cu elu pacea şi voea bună în țara Moldovei, începuse lumea a mai uita de răutăţile acelu omu zlobivu ce-au fostu Dumitraşco-Vodă, precum şi de şugubinele şi blestemăţile spurcaţilor de Greci ce-au fostu la curtea lui, ce bine i-au zisu oaineni ladulu Moldovei. Pînă şi pe kir Panagake Balaţatos ilu ertase boerii pentru toate pacatele ce-au trasu pe urma lui şi rar se întimpla vre-un boeru mai ciudo-u şi păstratoru la mînie să blesteme în barbă văzîndu-l pe uliţă. Den pariea lui Kiru Pa-

pagake, știut fiindu că nu poate trăi omulu singuru, cât de bogatu, nu mai știa kiru Panagake ce-a face să se împace cu boerii. Nu zicu nimica, dar credu că mai multu de fudulie, că de sgîrcitu era sgîrcitu, dar fudulu mai rar fudulu ca Greculu. Nici se putea să vie Turcu puternicu în Iași sau altu străinu mai cilibiu și făcea Greculu ce făcea și îndată îl poftea la elu să-lu ospăteze și să-lu cinstească. Dar boerii se giuruise să nu-l calce'm casă și nici la ei să-lu sufere citu murea Greculu de ciudă, mai alesu că Ismailu-Pașa n-știindu-l se vede citu de nelegiuitu au fostu l-au întrebatu pre cîndu stau la masă: „Cum se face kiru Panagake că n'ai fostu aseară la masa domnească? Toți boerii erau!“ Zicea Tanase feciorulu ce slujea pre atunci la Grecu și mai pre urmă au eșitu, neplătîndu-i Greculu emiciculu, să hi răspunsu Greculu că nevasta lui e camu bolnavă și nu poate sta tîrziu noaptea, iar dacă apucă a se duce undeva nu-lu mai lasă boerii să plece de multu ce-l iubescu. Mai stîndu Turculu vre-o cîteva zile în casa Grecului și văzîndu Turculu că nici un boeru nu vine, ori că s'au priceputu Turculu singuru, ori să-i hi suflatu careva vre-o vorbă, dar nu l-au mai întrebatu nimicu den partea astă pre Grecu.

* * *

Mihăiță Kristea ce-au fostu vornicu despre Doamna pre timpul lui Ștefăniță Buzatulu și de două ori calmacanu în alte domnii, făcîndu nunta de aur cu prea cinstita lui jupîneasă Ioana, venise la elu la sindrofie Măria Sa Aleco-Vodă cu înalt prea sfîntul Mitropolitu Ghenade și toți veștii boeri.

După ce-au statu la masă închinîndu fiștecare, după cuviință, pentru Domnu și miri, plecîndu Măria Sa Domnulu cu înalt prea sfîntulu Mitropolitu, s'au fost încinsu o petrecanie, spunu dreptu mai rar așa petrecanie, mai ceva ca una domnească. Adusese Mihăiță Kristea, cumare cheluiială, măscărici pahlivane din Țarigrad, de se cruceau boerii cumu veneau mergîndu pre mîni și aducîndu tăvile cu pahare de vinu pre tălpi, citu nu se cîntea un paharu, nici se vărsa o picătură, ferita sfîntulu. Flîndu petrecania în toiulu ei, au făcutu Kostakelu una întrecîndu și pre măscărici și nici nu-i de mirare că i au întrecutu, măscăricii făcîndu jocuri numai den mîni și den picioare, pe cîndu elu și din vorbă. Și cum z'icu, au așezatu Kostakelu trei măscărici precumu urm-ază: unulu în mîni, pre podele, altulu tot în mîni peste elu, cu minile pre tălpile celuilaltu, sus în vîrvu un harapu tot așisderea, iar elu cu multă agerîme s'au suitu cu picioarele pre tălpile acelu harapu, cerîndu un clondiru de vinu și unu paharu. Svîrlîndu l altu măscăriciu clondirulu și paharulu și prinzîndu-le Kostakelu din zboru, au prinsu a-și turna și bea țînîndu de-acolo o închinare în caraghioz, pentru fiștecare boeru cîte ceva. Și spunîndu elu multe care nu le putemu lungi, nemaițînîndu minte, fiindu și io camu cu chefu, cîndu au agiunsu Kostakelu de-au

băutu totu clondirulu, au ridicatu paharulu și i-au zisu lui lancu Vrăbioiu, baș-bulucbașu, ce se întrecuse puțin camu multu și sufla din greu: „Nu mai sufla așa boer lancule că s'or îmbata și cei de prinpregiuru și-i mai mare rușinea pentru jupinese“. Ce nimerindu-se lancu tocmai cu paharulu la gură și umflându-lu risulu, au împroșcat lancu totu ce avea în paharu, agiungîndu până în poalele Ruxandei, vară-mea, ce stătea la cea parte a mesei împotriva lui. Boerii se tăvăleau de risu, iar Ruxanda nu s'au mîniatu că nici nu putea a hire cu suparare așa ceva la o zi ca aceia.

Totu schimbîndu boerii vinurile, care de care mai vechiu și infierbîntîndu-se boerii în sofragerie de beți, i-au rugatu Mhălță Krîstea de binevoescu să iasă în polimari să poștească ciubucu și cafele. Sculîndu-se boerii de la masă s'au dusu în polimari la răcoare, răspîndîndu-se jupinesele prin odăi, iar în sofragerie rămîndu numai citu Kostakelu tiji Burdulea căplian ot Darabani, c'o cofă de Pihnești, fată mare, vorba lui Kostakelu: „fie cofa citu de plină și femeia citu de goală, elu înapoiu nu dă“.

Stîndu boerii în polimari bea cafele și bindu cafele vorbea. Din vorbă în vorbă au adusu Dumitrake aga vorba de Kostakelu zicîndu: „Pacatu că le ia Kostakelu toate în zefleme că de n'aru lua toate în zefleme ar hi pututu să-l pue Domnu în Muntenia în locul lui Buftea“. Auzîndu acestea Balaban logofătulu se uita în pămîntu întorcîndu capulu și zice: „Dec!“ Ceia ce neauzîndu Dumitrake aga, au prinsu a-lu lăudare înainte zicîndu că mai raru omu telmizu citu Kostakelu și bunu la giudețe. Zicea Dumitrake aga, ceia ce prea adevaratu este, că elu nu știe boeru să hi calcatu mai multă lume și ce-i dreptu c'au fostu Kostakelu până și în țara Kitailoru, care n'au mai fostu altu Moldovanu de-ai noștri, afară de mai demultu, unulu Miclesculu Cîrnulu, ce-i pomenitu în Letopiseț. Lăudîndu-lu Dumitrake aga înainte pre Kostakelu, la fiștecare laudă făcea Balaban: Dec! Ce totu lăudîndu-lu Dumitrake și totu făcîndu Balaban dec, s'au înciudat spatarulu Ieremia ce se afla lingă Balaban spunîndu: „Au nu-ți vine a crede Balabane că celu mai mintosu boeru e Kostakelu?“ „Iaca ba!“ face Balaban îndesîndu tutunu în ciubucu. Scîrbîndu-se spatarulu i-au zisu atunci: „cîrtitoru te știu din tinerețe, Balabane, cîrtitoru ai să mori!“ „Ehei, spatare, nu te pripi“, zice Balaban; „de-i hi văzutu ce-amu văzutu io alaltăsară la vie, n'ai mai vorbi așa!“ La acestu răspunsu atita au zisu spatarulu: „Ira, Balabane, nici la petrecere nu-ți lași naravulu celu afurisitu! Mai slăbește-ne cu bîrfelile tale!“ Dar Balaban ce avea vie zaplazu în zaplazu cu kir Panagake, au începutu a povestire că auzîndu lăutari și chueli în via Grecului, s'au uitat prin crăpătura zaplazului să vadă ce este și au înlemnit de ce-au văzutu. „Kostakelu—zicea—juca sîrba c'un paharu de vinu în

dinți, de gîtu cu kiru Panagake, de față fiind Calliope ce se prăpădea de risu și unu ticălosu de Turcu, căci ticălosu este omulu ce-și calcă legea și l-am văzutu cu ochii mei pre acel Turcu bîndu vinu, care legea loru îi oprește“. Auzindu boerii una ca asta au rămasu cu ceștile în mină și cu gura cascătă, norocu că nu erau muște, că-l îneca, ferească Dumnezeu. Numai spatarulu nu părea a hi tocmai minunat de povestea asta, au că o hi știind ceva, au numai așa, că au și spusu: „cine știe ce i-o hi pregătindu Kostakelu Grecului, că de buna lui plăcere nu credu io să hi mersu la vie“. „L-o hi solomonitu Grecoaica“, zice Mihnea Medelnicerulu. Să știi că asta trebuie să hie, făcură boerii. „Nu credu“ răspunse spatarulu, „aici trebuie să hie altu ceva la mijloculu“. Ce să mai hie, spatate, zice Balaban, că era mai mare scîrba să-l auzi pe Grecu cum îi zicea pre nume și totu făcea jucindu :

Iha, iha, iha, ha
Iha Kostakelu, ha! *

Fiindu Balaban amețitu de băutură și burduhănosu și vroindu să arăte boerilor cumu juca Kostakelu cu Greculu, s'au împiedecatu Balaban în ciubucu, căzîndu plăcintă. Intrîndu tocmai atunci în polimari Burdulea și Kostakelu, și fiindu Balaban cu capulu sub scaunulu lui Dumitrake aga, cum avea Kostakelu obiceiul la beție să vorbească'n poezie i-au și turnat, pe locu, lui Balaban un stihu zicîndu :

Foaie verde castravele
Ce-ai perdutu, logofele? **

Veselindu-se boerii atunci preste măsură și rîzîndu că se țineau cu minile de pîntece, s'au sculatu Balaban, roșu la față ca un dracu de pre zidurile bisericii din Zlataust zicîndu: „Oi hi perdutu io ce-oi hi perdutu, dar n'amu perdutu încă rușinea să jocu sirba cu paharulu în dinți la via lui kir Panagake Balațatos!“ Zîmbîndu Kostakelu atunci vorbindu așa: „Zis-au Domnulu către Toma: „Ferice de acela, Tomo, ce-au crezutu fără să vadă“. Veni-va vremea, Balabane, să zicu și io“: „Aferimu, logofete, de aceia ce-au văzutu și n'au crezutu!“ La care amîntîndu Balaban de vorba logofătului Miron, de care s'au mai pomenitu în Cap. I din această scriere, cum că „vedearea singură așează gîndulu omului în adevăru“, au răspunsu Kostakelu, meșteru să întoarcă cele mai înțelepte vorbe în risu: „Bine, Balabane, te-oi chema și io la masa mea și țî-oi da Cotnaru domnescu să-lu guști cu „vedearea“, că noi ceștialați l-omu gusta

* Strîgătura de mai sus ne autoriză a induce, că necesitățile ritmului, făceau cite odată pe cei vechi să pronunțe în vorbire așa numitul u scurl.

** Vezi nota dela pag. 15.

cumu ştiu că se gustă vinulu. Ii rămînea domnia ta cu ade-vărulu şi noi cu băutura şi mai multu suparare n'a hi."

CAP. VI

In care numitulu Kostakelu arată că ştie elu ce ştie

Aşisderea unde-l birulau alii au perdea nădejdea; că ştiindu-se că-zulu josu se ridica de-asupra birui-torilor.

Gr. Ulreche

Den multe obiceiuri bune ce avea Kostakelu, avea şi unulu prostu, nu atîta băutura, citu muerile. Ce-i dreptu, căşile oame-niloru rar le strica, da'ncolo, precumu un diavolu cu faţa îngerească, fiindu frumosu şi zlobivu, spaima lumii. Nici nu pu-temu a scriere toate acele isprăvi cite le-au făcutu, fiindu bă-trînu şi ele multe. De n'ar hi vorba de kiru Panagake în a-eeastă scriere, nici n'ar şede frumosu de bătrîneţele mele să vorbescu măscări așa degeaba. Ce fiindu întimplarea cu kiru Panagake mai cu moşu ca toate, putemu pomeni şi una mai mică, tot straşnică, dar nu atîta.

Anume s'au imbracatu Kostakelu în strae călugăreşti şi luîndu un sacu cu mirodenii şi unsori den cele ce se ungu muerile pre trupu în Stambulul, au intratu într'o sfîntă monastire de maici, zicîndu că vine dela sfîntulu Mormîntu, unde i s'au arata-tu în visu Mîntuitorulu nostru Iisus Christosu, dîndu-i acelu sacu. Nu putem pomeni numele acelei sfînte monastiri, de frică de pacatu, fiindu casa Domnului Dumnezeu.

Inchisu-s'au apoi Kostakelu în chilie zicîndu că i-au poron-citu lui Mîntuitorulu să împartă maicelor acele mirodenii spuîndu-le voia lui, nu odată ci pe rîndu, începîndu cu cele mai ti-nere şi la urmă maica stariţă. Gătîndu-se maicele ca de sărbă-toare, după cumu le-au învaţatu Kostakelu, intrau la vreme de sară la elu în chilie, ieşîndu tocmai dimineaţa, în fiecare zi cite o maică. Mai rămînîndu trei maici şi fiindu-i maicei stariţa mare grabă să afle învăţătura Domnului, s'au grăbitu maica stariţa, ducîndu-se în chilia lui Kostakelu ce-şi zicea Pafnutie înaintea celorlalte, stricîndu rînduiala.

Acu, ori că l-au spusu maica Demia ce-au fostu cămărăşiţă la Dumitraşco-Vodă, ştiu toţi ce felu de cămărăşiţă şi să se hi suparatu maica stariţă dela începutu, lucru mai greu de închi-pultu, ori să se hi mîniatu Kostakelu c'au luat u maica stariţă rîndulu maicii Demia, ori să se hi scribitu Kostakelu fiindu maica stariţă bătrînă, dracu ştie. Ştiutu este numai că n'au mai vrutu Kostakelu să-i dee maicei stariţa mirodenii așa zise sfînte, nici să-i arate cum se punu. Atunci, au prinsu maica stariţă a stri-gare că nu-i călugăru şi-lu totu afarisea cu vorbe proaste, de intrare în gura unei maici. Văzîndu Kostakelu așa, au datu să

plece, iar maica stariță se ținea scaiu după elu și-i mergea gura ca moara, totu batjocuri și ocări. Maicile ce știau toate voia Domnului, ca pășite, rideau pre'nfundate pe după uși; ce văzîndu cum răcnește maica stariță, au oblicitu îndată cum stă treaba rizîndu și mai multu.

Cum au pășitu Kostakelu pragulu sfintei monastiri au și purcesu maica stariță la lași într'un sufletu de au căzutu în genunchi înaintea Mitropolitulu. Intrebîndu Mitropolitulu de-au arsu sfînta monastire, au de-au pradatu cumva talharii, au prinsu maica stariță a bocire zicîndu că și-au făcutu Kostakelu risu de sfîntulu lăcașu. Nu-i venea a-și crede urechiloru prea sfîntulu Mitropolitu Ghenadie și totu făcea : Hai? Cum se poate maică stariță, cum se poate? Sfirșîndu maica stariță de spusu, întrebătu prea sfîntulu Mitropolitu de nu cumva au fost agiunsu Kostakelu cu maica Demia în istoria asta și spunîndu maica stariță că au scapatu maica Demia neîntinată, multu s'au minunatu pre sfîntulu Mitropolitu, nedîndu-i mină maicei stariță să spue anume de ce au scapatu neîntinată maica Demia. După care au trimesu Mitropolitulu pre maica stariță înapoi la monastire, zicîndu că elu întru nimica nu poate hotărî, înainte de a vorbi cu Măria Sa Domnulu, fiindu Kostakelu nepotu Măriei Sale. Despre maice, zicea Mitropolitulu, nu se poate ști de sîntu au nu sîntu vinovate că s'au potrivit, și chiar vinovate de-ar hi, nu poate să le alunge pre toate lăsîndu monastirea pustie, mai cu samă că au ieșitu nevinovate tocmai cele mai rele și numai trei.

Ducîndu-se Mitropolitulu la Domnu, i-au spusu Domnulu totu de-a hira păru, cit au mărmuritu pre locu Aleco-Vodă auzîndu.

Despre Kostakelu, cunoscîndu-i Kostakelu hirea Domnulu! că iute-i trece și că lui toate-i suferu, au statu Kostakelu ascunsu vre-o trei zile până au mai uitatu Domnu. Ce cîndu s'au dusu Kostakelu la curte, după trei zile, atîta i-au spusu Aleco-Vodă : „Să știi Kostakelu că de mai faci una ca asta te tundu și te trimetu surgunu!”. Iar Kostakelu i-au pupatu poala zicîndu : „Așa să faci, Măria Ta, că si eu așîș face la felu de-ași fi în locul Măriei Tale, și Măria Ta în locul meu, dar de data asta te-ași fi ertatu, așa că se cade ca și Măria Ta să mă uiți pre mine.

Trecîndu un anu dela această întîmplare născut-au douăzeci de maici din acele mirodenii, toate cam la aceiași vreme, citu nu mai dovedea maica Demia să le moșească, fiecare maică cite un copilu, toți băeți, maica Anania doi. Nemaîștiîndu Mitropolitulu ce să facă și cunoscîndu-lu pre Kostakelu milosu, chematu-l-au pre Kostakelu la Mitropolie zicîndu că-i pacatu ce-au făcutu și ce gîndește să facă den acei copii. Răspuns-au Kostakelu atunci că nu era trebuință să se îngrijească sflinția sa de asta, citu despre pacatu nu crede că-i pacatu, de oare ce chiar Domnulu nostru Isusu Christosu au spusu : lasați copiii să vie la mine și el n'au făcutu altăceva decît să-i lese să vie chiar în

casa lui. Au inceputu Mitropolitulu a tremura de miniosu și-a face cruci răcnindu: „Piei, satano, din ochii mei!” Kostakelu nu s'au speriatu de asta și nici den locu nu s'au mișcatu, ce aruncindu trei pungi de galbeni pre masă au zisu: Iaca, înalt prea sfinte, dau bani să zidești o sfiniă monastire. Copiii cîndu or crește i-om face călugări. Cred că douăzeci ai mei și unulu al sfinției tale agiungu. Ai mei or hi călugări, pe-al sfinției tale, din partea mea poți să-lu faci și stareț'. După care, încrucîșîndu brațele au urmatu așa: „Credu că mai bine i-o ședeă să îne stirețu, decîtu argatu în curtea monastirii, că mi-era mai mare jalea cîndu i-amu văzutu cărîndu apă și spăîndu blidele la arhondaricu. Tăcut-au milcu Mitropolitulu și numai din dinți scrișnea, iar Kostakelu i-au întorsu spatele ieșîndu fără a-i dare buna ziua și totu se oprea pre scări rîzîndu: he! he! Uite boaita! Lucru mai de necrezutu este că Mitropolitulu au făcut chiar monastire cheltuindu una din acele pungi. Pre celelalte două se vede treaba că le-au stropitu cu aghiazmă, de oarece nu i-au fostu frică să le sîringă chiar la elu în sîpitu. Care mai pe urmă au ars acea monastire, nesuferîndu Dumnezeu.

Mulți zicu că dela acel copii dela monastire să se hi trasu lui Kostakelu numele de neobositu, care știu io că nu-i așa, de-oarece această poreclă îi vine dintr'un obicei spurcatu ce-l pomenescu mai glosu, nu chiar întocmai, fiindu de rușine, ci mai pre încongior.

* * *

Osebitu de casa părintească, își făcuse Kostakelu casă nouă în beilicu, după placulu lui. De mare nu era citu cea domnescă, dar pe dinăuntru o'ntrecea. În partea stîngă tocmise Kostakelu trei odăi ce le ținea zăvorite. Mulți boeri ar hi vrutu să afle ce acolo și oamenii multe ziceau, dar să hi intratu unulu acolo mai greu. În acele odăi se eglendisea Kostakelu cu prietini lui intru preacurvie și multe răutăți făceau a totu felu de femei, ce nu se știu toateș ținînd ei înde ei mare taină.

Mai pre urmă amu văzutu și io acele odăi, mare minune numai covoare și cumașuri scumpe, care de care mai mîndru și mai împodobitu, de prin toate țările, mai alesu hagimești. Odăile cădeau una 'n alta, cea din fundu în zidu, cea dinăiu în alta mare rotundă, numai acea cu ușă. Era un felu de ușă dîndu în livadă și la cea din fundu, dar fără zăvor, și cu atîta meșteșugu ascunsă că n'o putea nimeni deschide, numai citu Kostakelu, elu știe cumu. În celelalte odăi, în loc de uși, un felu de bolți cu țîșirile acoperite cu perdele, numai matasă, cea mai de soiu, adusă de Kostakelu din țara Kitailoru, cîndu au fostu elu. Minunatu lucru zugrăveala de pe ele, totu cu aculu, în fiștecare odaie altfelu. În toate odăile cite patru sofale turcești, iar în cea dîndu trei, făcute ca la Kitai. Nici nu mă tae capulu a scriere

frumusețea adunată în acea odaie. Zidurile acoperite cu un felu de șindrilă, mai multu papură, totu dela Kitai, neînchipuitu meșteșugu în zugrăveală, numai Kitai, femei și bărbați, ținându în mână un bățu și în vârfulu bățului ca o ciupercă (agaricus campestris) ce-i zicu Franțujii „parasol“, * osebit papagali, pisici, moșițe și alte păsări **. În tavanu atîrnate sfeșnice învelite în matasă ce părea hirtie, zugrăvite așisderea, totu felu de culori la-zuru, roșu, verde, galben, iproci. Totu în acea odaie, într'un colțu, un felu de zaplazu *** totu papură zugrăvită ca pe zidu. De ar hi să vorbească acele zugrăveli cîte au văzutu, multe ar putea spune, să sperie o lume întreagă, ci zugrăveala citu de bine făcută, totu mută rămîne și cine au spusu că zidurile au urechi și ușile ochi, nu s'au ginditu nici la papura Kitailoru, nici la Kostakelu.

* * *

Află acu, iubite cetitorule, de ce au făcutu Kostakelu odăi fără uși și de ce au pusu elu pre giosu covoare atîta de groase citu nu se auzeau pașii călcîndu, precum și ce rostu avea acelu zaplazu de papură.

Fiindu Kostakelu omu prea mueraticu, precum mai susu s'au scrisu, nu putea trece noaptea fără muere, neținîndu seamă nici de sfintele sărbători, chiar și în săptămîna mare. Ce nici-odată nu-i era voia de aceiași muere. Cîtu de frumoasă, greu s'o aducă el de două ori, rar trei. Ce nevoîndu să se cheltulască prea multu aduna la elu pre toți patru frați Tomești și-i ascundea după zaplazu de papură în colțaru. După ce-i ascundea eșea în livadă să aștepte femeia, ce o băga înăuntru pre tainica ușă, ducînd-o în a treia odaie tocmai. În a treia odaie, după ce-i dă de băutu ameiînd-o bine, începea s'o drăgostească, după care sufla în luminări. Dacă se sătura de drăgostitu pleca zicîndu că vine îndată și trimetea prin întinericu pre unulu din Tomești. Femeia, de unde să cunoască înșelăciunea în acea întunecime și fiindu beată? La urmă venea totu Kostakelu, de-o scotea afară

* Faptul că autorul recurge la francezul „parasol“ ne îndreptățește să credem că vrea să ne vorbească de ceia ce numim astăzi umbrelă. Facem însă toate rezervele asupra acestei ipoteze.

** Vezi Gheorgachi (Obiceiul țeremonțiilor ce se fac în ziua de agiunul nașterii Domnului Hrislos). Asemănarea e concludentă.

*** Unii comentatori susțin că autorul vrea să vorbească de ceia ce numim astăzi paravan. Mărturisim că afirmația ne pare hazardată.

Întrebunînd metoda propusă de școala psihologică engleză domnul Profesor Doctor Spinesco neagă existența menționatei mobile. D-sa caută să dovedească aceasta susținînd că paharnicul Pantele fiind o fire nervoasă e foarte plauzibil să fi avut halucinații.

Cu toată aparența de femeinicii pe care o prezintă aceste argumente (nervozitatea maladivă a paharnicului Pantele fiind alestată de aproape unanimitatea biografilor) ne raliem la părerea medie, adoptată și de „cademia de inscripții“ care susține că paharnicul Pantele vorbește de o mobilă bizară, leșită din uz.

până la poartă. E dreptu că una l-au prinsu și audu să-i fi datu ș'o palmă, dar n'au auzitu mulți de asta, nefiindu-i femeii îndămină să spue și la alții ce-au pățitu.

Fiindu Tomeștii zurbagii și bețivi foarte, nu mai cata cu efne bea și nemaicătindu cu cine bea, bea și cu Greculu. Bindu ei odată cu Greculu și îmbătindu-se tântălăulu de Gheorghită celu mai mare din Tomești, au începutu Gheorghită a spue Greculu cîte le făceau la Kostakelu și nici nu simțea de biatu că Mihnea mezinulu îi cara pre subt masă la pumni să tacă, să-i rupă coastele. Auzindu Greculu acestea multu i-au plăcutu și se chibzuia cum ar face să se pue bine cu Kostakelu, socotindu proclertulu că doar așa o hi chipu să se apropie de Mărioara, nevasta vornicelului Carimb.

Trezindu-se Gheorghită adouazi din beție și văzindu greșala ce au făcutu s'au căitu și sfātuindu-se cu berecheții lui de frați s'au și dusu la Kostakelu să-l roage să-l erte, gîndindu că mai tare s'ar supăra Kostakelu aflindu den altă parte, totu ce se putea. Kostakelu s'au prefăcut a se miniare față de Gheorghită, dar în inima lui nu se putea nu veselu, clocindu elu de multu în mintea lui să-lu pedepsească pe Grecu decîtu au făcutu cu Grecoica boeriloru cu iscoadele loru cele ticăite, ce se va scrie în capitolulu ce urmează cum l-au pedepsitu.

Așa dar l-au poftitu Greculu pre Kostakelu la elu la vie și fiindu Greculu pe lîngă altele rușinosu prea puținu, i dată i-au spusu lui Kostakelu, așa de-adreptulu că tare ar vrea să vadă podoabele acele dela Kitai. Știindu Kostakelu mai dinainte dela Tomești de pofta Greculu i-au răspunsu și elu totu de-adreptu că i-a arata și pre Mărioara podoabă vie nu numai pre cele zugrăvite, dacă așa i-i voia. Nu-și mai încăpea Greculu în piele de mulțămire auzindu așa și-și totu turna vin grecescu dulce ca mierea și galbenu ca undelemnulu, auru topitu, da'nșelătoru.

Despre Grecoică îi căzuze demultu Kostakelu Grecoicei cu troncu la trupu, neavindu Grecoica inemă, dar decîndu i-au spusu Kiru Panagake Grecoicei de isprava dela monastire, se frămînta Grecoica în locu ca un calu naravașu să-l cunoască pre Kostakelu, atîta o desfatase acea ispravă.

Fiindu la vie și un Turcu, după cum mai sus s'au scrisu, vorbea Greculu cu Turculu, și pe cîndu vorbea Greculu cu Turculu s'au datu Grecoica pe lîngă Kostakelu și-i tot da cu piciorulu pre subt masă strîngîndu-lu de mină, drăcii muerești. Kostakelu răspundea asemine șoptindu-i Grecoicei să vie la elu ceia ce s'au învoitu Grecoica de olacu, bucurosu. Văzindu Kostakelu că ceia ce ticluia elu demultu, se implinește, s'au bucuratu și bea amețindu-se, mai multu de bucurie. De aceia l-au luat Kostakelu de gîtu pe Grecu jucîndu cu elu sîrba cu paharul în dinți, prea adevăratu, după cum au spusu Balaban logofătul, la nunta de auru a lui Mihăiță Krîstea, cu prea cinstita lui jupneasă Ioana. Deci, adevăratu este că bine au văzutu Balaban ce-au văzutu, numai că au tălmăcitu prostu pripindu-se.

CAP. VII

*In care se spune ce nu s'au mai spus și nici
decîndu lumea nu s'o hi tîmplatu.*

Toată pasărea pe limba ei piere.

Vorbă proastă

De mirare, iubite cetitorule, cum au răbdatu Dumnezeu cele ce se spune în acestu capitolu. Kostakelu zicea că poate dormea Dumnezeu cîndu s'au tîmplatu aceste, mare pacatu, ce io mă chitescu în mintea mea cea nevrednică și slabă, că numai ca să-lu pedepsească pre Grecu au rabdatu Dumnezeu atîta batjocură, altfeliu fulgera pe locu.

Potu jura pre bătrînețele mele, care ar hi și pacatu să-mi încarcu sufletulu degeaba, că nici io n'ași hi crezutu să hi spusu altulu, dar am văzutu cu ochii mei. Ce n'am văzutu chiar tot anume, cîte scriu dela capitolulu I (adică dela în-tăla domnie a lui Aleco-Vodă), dar faptele omeneshi așa sîntu, că nu se poate una fără alta și de asta au datu Dumnezeu min-tea—daru cerescu—că dacă se întîmplă ceva și vede omulu, să știe îndată cum s'au tîmplatu și spre care sfîrșitu. Nici nu putemu a scriere anume, chiar decîte ori am văzutu, decîte ori am auzitu. Se înțelege dela sine, după cum am scrisu au de-am auzitu, au n'am auzitu, au de-am văzutu, au ba.

Ce acela ce nu pricepe, degeaba mai strică vederea pre carte, mai bine la munca cîmpului.

*

Potrivindu Kostakelu să vie Greculu și Grecoaica în aceeași noapte, au datu știre la toți boerii că face petrecere. Venindu boerii mai de vreme i-au poștitu Kostakelu în odala cea rotundă. Cu Balaban au fostu mai greu, nevoindu Balaban să vie, dar luîndu-lu spatarulu Ieremia pre răspunderea și în butca lui, au venitu Balaban.

Cîndu s'au apropiatu vremea să vie Greculu, au așezatu Kostakelu două slugi cu sfeșnice mari la ușa ce da în odăile lui cele zăvorîte, zicîndu că îndată ce-or auzi bătîndu din palme să dee busna în odăi. Deci, după ce i-au rugatu și pre boeri să nu scoată nici o vorbă până n'a bate elu din palme, au pieritu Kostakelu pre ușa ce da în odăile lui. Boeriloru le era cam de mirare, dar fiindu-le grabă să afie ce-o mai hi și asta, au tăcutu chiticu. Numai Balaban tot Balaban, mîncîndu-lu limba lui cîrtitoare zice: „Ce-are aface asta cu via Grecului?” Ce atîta i-au zisu spatarulu: „daci, Balabane!” Și-au amușitu Balaban pește, atîta se încruntau boerii la elu.

Intrîndu Kostakelu în odăile lui îndată au venitu și Gre-

culu bătîndu la uşa cea ascunsă. După ce i-au aratatu Kostakelu sofaua unde zicea că se va afla Mărioara, l-au dusu Kos'akelu pre Grecu de l-au aşazatu după zaplazulu de papură Kităiască zicîndu-i nici să mişte, nici să sufle până nu l-a apuca elu de mîină şi l-a îndemna să iasă. Ameţise Greculu de nerăbdare nu altceva şi-şi ţinea inema cu mîina, atîta îi svîcnea, că i se părea c'o aude la celalaltu capătu al odăii. Nu ştia Greculu că în colţulu dimpotrivă, aşezase Kostakelu altu zaplazu şi după elu, şapte robi ȝigani, care de care mai negru şi mai urîtu, toţi goi. Deci i-au spusu Kostakelu Grecului că iasă deschisă uşa dinspre livadă trebuindu să vie Tomeştii, ce elu să nu vorbească ci să stee ascunsu, nepuţîndu şti au de-s Tomeştii au de-i Mărioara, nu cumva să greşească stricîndu totu, după care au ieşitu Kostakelu în livadă. Stîndu elu în livadă, au trecutu nu multu şi au venitu şi Grecoaica îmbrobotită c'un tulpanu mare iurcescu să n'o cunoască lumea pre uliţi, că de cîndu făcuse Greculu bani, se şinea cinstită, în rîndu cu nevestele de boeri. Văzînd-o Kostakelu, îndată au prinsu a se tînguire, zicîndu că n'are norocu şi că-lu doare inema că întăia oară cîndu vine la elu să n'o poată alinta liniştitu.

Intrebîndu lu Grecoaica de unde-i vine necazulu i-au spusu ei Kostakelu că un prietînu al lui apucîndu-se să fure o fată, l-au rugatu prietînilu s'o primească pre ea în odăile lui. Crezîndu Grecoaica că trebuie să hie vorba de vre-o ibovnică de-a lui Kostakelu s'au mîniatu Grecoaica focu, ce Kostakelu îndată au şi găsitu răspunsu zicîndu că dacă ar hi ibovnică n'ar suferi ea să aducă pre alta în casă, în faţa ei. Deci, pe dată i-au trecut Grecoaicei mînia intrebîndu că dacă nu-l ibovnică de ce se mai plinge de geaba. Stăi că nu-i totu, face Kostakelu. Adevăratu că n'ar hi nici o suparare dacă aşi putea s'o ţinu în casa mare, dar tremură ca varga saraca de ea temîndu-se să nu afle tatu-so, că de-o găseşte, o omoară. Degeaba îi totu spunu că nu intră nimeni în casă fără voia mea, se teme şi pace. Nu-i vorbă mi-au spusu ea că se ascunde în colţaru şi se culcă, înţelegîndu că aşteptu o iubită şi fiîndu-i ruşine să dee ochi cu cine-o hi, dar nu-mi vine nici mie la socoteală să facu dragoste cu martori, odăile neavîndu uşi, ci numai cit perdele. Cit despre asta, nu te necăji, zice Grecoaica, totu strîngîndu-lu în braţe. Să faci numai întunericu bine să nu se vadă, că de auzitu, să-mi faci ce-oi vrea de-oi auzi vre-o vorbuliţă dela mine. Cîndu e de vorbitu, vorbîmu pre şoptite, urma Grecoaica şi mai la urma urmei ce atîta vorbă pre întunericu, ne înţelegemu noi şi altfelu. Ceiace auzindu, nu mai putea Kostakelu de veselu. Cînd să intre în casă au prins-o Kostakelu pre Caliopa de mijlocu făcîndu: pis! Ce nici nu era nevoie să mai facă pis, de vreme ce nu de vorbă îi ardea Grecoaicei, asta se înţelege.

Păşindu ei incetu ca furii, au aglînsu în a treia odale,

adică în aceia cu ușă în spre odaia rotundă, unde ședea boerii așteptîndu.

Ce nici n'au apucatu a intra bine și s'au și aruncatu Grecoaica de gîtulu lui Kostakelu purcîzîndu a-lu sîrutare pre gură, pre gîtu, în urechi, pre totu trupulu cu șiretlicuri grecești cum șia ea. După ce s'au îmbrățișatu cîtu s'au îmbrățișatu au scoșu Kostakelu dintr'un scrinu niște butelci de vinu vechiu, culoarea amurgului de toamnă, mirosu ca o grădină, peste 60 de ani, cumplitu. Bîndu Grecoaica lăcomosu repede s'au îmbătatu și îmbătîndu-se, îndată au zvirțu totu de pe ea rămîînd goală chistolu, ca o nerușinată ce era. Deci, au suflatu Kostakelu în luminări, mai multu candeli de mici și prefăcîndu-se a sufla din greu șoptește: „mă ducu să dau apă de trandafiriu pre frunte, că m'am încăz tu foarte“. De-abea i-au pututu răspunde Grecoaica mai îmbrățișîndu-lu odată și cu imba încilcîndu-se de beată: „Du-te suflete!“ Ce socotîndu Kostakelu că-i prielnicu a zice, au zisu, că pe urmă am aflatu totu: Ia! Parcă se mișcă ceva! Să nu ne audă! După care s'au dus Kostakelu în odaia den fundu, bijbîîndu prin întunericu, în locu să se întoarcă trimetîndu un țiganu, învățatu mai denainte ce să facă și cîtu să stee, mai mare scîrba. Cîtu au sîatu țiganulu juca Kostakelu în locu de încîntatu și s'au dusu la colțarulu lui kiru Panagake zicîndu: „Nu sufla Grecule, să nu simtă cumva Mărioara că stringe în brațe pre Gheorghîță Tomesculu în locul meu!“ Răspunzîndu Greculu la asta că mai bine îl trimetea pre elu înaintea Gheorghîței, s'au stropșitu Kostakelu la Grecu că asta-i treaba lui și de nu tace nu-lu mai trimete de locu. Văzîndu Greculu așa au tăcutu zicîndu: „Iaca tacu!“ Deci, cum s'au înapoiatu țiganulu, mulțămîtu, bucuros, au trimesu Kostakelu pe rîndu și pre ceilalți, pre Vasile bucatarulu la urmă ca mai voinicu. Ce nu se poate ști nici acuma de-au simțitu Grecoaica că nu-i Kostakelu și au tăcutu plăcîndu-i, au de n'au simțitu de beată. Cîndu au purcesu Vasile bucatarulu s'au apropiatu din nou Kostakelu de ascunzătoarea Grecului zicîndu: „încetu kiru Panagake, răbdare că-ți vine rîndulu, numai să vie Mihnea“. Ce cîndu s'au înapoiatu și Vasile, luatu-l-au Kostakelu de mîină pre Grecu, îndreptîndu-lu spre odaia din mijlocu ce trebuia s'o străbată, Kostakelu în urma lui, pre nesimțte, cîtnelu. Totu apropiîndu-se Greculu de sofa, tremura ca varga zăpăcîndu-se și s'au repezitu ca un nerodu la Grecoaică. Ce dacă n'o hi bagatu Grecoaica de seamă dela începutu că nu-i totu unulu, acuma știmu bine că n'au bagatu de seamă, numai de beție și de răutatea ei grecească nebăgîndu de seamă, de oarece era Greculu mai micu la trupu decîtu țiganii, potrivîți toți cam tot una, Vasile mai mare precum s'au scrisu mai sus. Nesătulă și potficioasă fiindu de așa ceva, au și uitatu Grecoaica să vorbească pre șoptite și fiînd se vede proclata în culmea plăcerii ei, au prinsu a oftare în veliglasu: „On! Neobositulu meu Kostakelu!“

Cunoscându-i Greculu glasulu au rămasu lemn, copaciu și nici n'au apucatu a zice: țe? că au și bățutu Kostakelu în palme. Deci, deschizându-se în lături ușile cele mari năvăliți-au slugile cu lumini și boerii în urmă, iar din odaia de mijlocu țigani, lipindu-se la rindu de perete, totu goi, după poruncă.

Spune și domniata, iubite ceitorule, care femeie în locul Grecoaicei, citu de rea, n'ar hi peritu pe locu de rușine? Ce Grecoaica s'au sculatu luminare și punindu mina în șoldu au spusu, lucru de necrezutu, că pentru cine stă și socoate totu mai multu folosu au trasu ea decitu boerii și că de n'ar hi suferitu și pre neputinciosulu de kiru Panagake, mulțămirea ei ar hi fostu deplină. Nu-i vorbă se cunoștea că se preface, dar chiar să se preface și totu de necrezutu este. Ce cum l-au făcutu Grecoaica pre kiru Panagake, de ciudă se vede, neputinciosu, s'au și repezitu kiru Panagake s'o înșface. Nesuferindu însă Kostakelu să se bată femeile în fața lui, au pusu doi argați să lu ție pe Grecu citu îi clănțăneau Greculu falcile ca la măscărciici cei de lemnu din iamaroacele nămțești.

Tot uitându-se la Grecoaică, albă ca laptele și fața ca zugrăvită de frumoasă, s'au apropiatu Grigorie isprăvnicelulu, feciorulu Cucu ui din Galați de Kostakelu zicându: Dacă era vorba de asta, ce nevoie de robi. că se găseau bucuroși niscaiva boeri mai tineri.

*

După ce s'au săturatu boerii de rîsu și de privitu, i-au datu Kostakelu Caliopei voe să se acopere, iar pre Grecu l-au trimesu acasă golu, cu slugi multe înainte și înapoi cu lumini și cu muzici și cîntări.

Mai rămînendu boerii în acele minunate odăi, au începutu țigani a prinde rușine de aștepta cîntate fețe, mulți cu bărbi albe și se dedeau unulu după altulu. Văzindu Ieremia spatarulu cum se ferescu țigani, zîmbea și se minuna făcîndu: „Inherbîntată trebuie să hi fostu Grecoaica dacă nu și-au datu ea seamă că nu se potrivește Ion vezeteulu cu Vasile bucatarulu, citu despre Grecu, he, he!” S'au s himba u Ion la față roșu din negru, Vasile rîzîndu prostește. Iar după ce-zu trimes-o și pre Caliope în butcă și fără alaiu, ieșit-au Balaban înaintea lui Kostakelu de l-au îmbrățișatu zicîndu: „Iartă-mă, Kostakelu, am greșitu!” Iar Kostakelu i-au răspunsu glumîndu cum e felulu lui: „Iertat să fii, Balabane.—acu, hai ș'om bea un paharu de vinu vechiu. Poate că gustulu te-a mai deștepta la capu că vădu că vederea te-au prostitu rău!”

Plimbîndu-se boerii ce s'au mai plimbatu prin acele odăi ce-au siatu până atunci zăvorite, ferecate, au trecut în odaia cea rotundă și s'au așezatu la masă. Deci, după ce au băutu și mîncatu cu temelu, mulțămîți că i-au venitu Kostakelu Gre-

cului de hăcu, au plecatu boerii în zfo totu veseli, rîzîndu și pe drumu.

CAP. VIII

In care se arată voia lui Dumnezeu

Căințele cele de pe urmă întru nemica nu sînt.

Neculce.

Cum s'o hi socotitu acasă Greculu cu Grecoaica, ei știu; dar după pățania dela Kostakelu nemaiavîndu Greculu obrazu să scoată capu în lume, orcitu de nemernicu omu u, tot mai multă rușine ca vitele avîndu vîndut-au Greculu moșii, vii, casă, totu ce-au agonî-itu cu jafulu și viclesugulu, zicîndu că pleacă la Dumitrașco. Pre Grecoaică au eriat-o se vede, că după citu se știe, tot cu elu în casă au ramasu Grecoaica. Ce într'o bună zi, furîndu Grecoaica toți banii ce-au fostu strînsu Greculu din averea lui ceașafurisită, au fugitu Grecoaica cu acelu argatu cu care au prinso Dumitrașco și pre care l-au făcutu scapatu maica Demia.

Se vede în asta voia lui Dumnezeu că l-au lasatu pre Grecu calicu lipitu cum au venitu, pentru a nu zice o vorbă proastă, adică cu *** 1).

Al. O. Teodoreanu

1) Cuvînt pus, ca să zicem așa, din capul traducătorului, expresia omisă neexistînd în slavonește.

NOTA: Publicăm povestirea de mai sus cu stilul și ortografia ei, așa cum s'ar fi putut găsi într'o eventuală colecție a unei eventuale Biblioteci Naționale. Nu ezităm să transcriem înlocuim cacofoniile, inversiunile demult părăsîte și chiar unele expresii prea tari, ca o caracteristică a vremilor trecute. Intervențiunea noastră s'a mărginit să facă textul inteligibil astăzi, oricui.

Ne facem o plăcere din a publica și notele cu care savanții specialiști ar fi îmbogățit manuscrisul, note, măcar că contradictorii, sau penru a fi sinceri locuim peatrucă, socotîndu-le o caracteristică a vremii noastre.

De Crăciun

- De unde ești, copile ?
- De unde vine vîntul... dela mama...
- Și mama unde ți-i ?
- La noi acasă, domnule, nu știi ?
- „Trei zile mergi și nu te mai oprești...
- „Pe drum te întâlnești cu o fîntînă
- „Și te tot ducl... da' nu te rătăcești,
- „Că soarele te duce el de mină...”

Așa grăia un copilaș străin,
Cu ochi amari ca frunza de pelin,
În ziua cînd Crăciunul e să vie ;
Și pribegind pe strada unui tîrg, pustie,
Părea o creangă ruptă dintr'un pom
În care fremăta un basm, cu graiu de om...

- Ți-i frig, copile, haide la căldură !
- Mi-i frică... mama nu se'ndură...
- Ți-i foame... tremuri... hai
- „Să bei un ceai
- „Ori să mîninci un cozonac la mine
- „Că moș Crăciun, diseară, cu traista plină vine“.

— Nu merg...

„Az' noapte, mamei
 „I s'a aprins în inimă un foc;
 „Iar para lui, gemînd, m'a sărutat
 „Și frigul tot din mine l-a luat..
 „Pe urmă, mama singură și-a rupt
 „Un colț de inimă, de mi l-a dat
 „Să am și eu un lucru bun
 „În ziua de Crăciun...”

Așa grăia copilul cel străin
 Cu vorta lui amară de pelin
 Stringînd la plept—drept lucru cel mai sfînt —
 Un bulgăr de pămînt...

— Copile, hai...

— Și mi-a mai spus az'noapte 'n vis
 „Tot mama,
 „Că cerurile s'au deschis
 „Si frații mei cu îngerii s'au dus
 „Departă 'ntr'o grădină,
 „Cu flori de primăvară.. cu lumină...

„Și mi-a mai spus
 „Că florile de-aici de pe pămînt
 „Se scutură cînd bate vînt
 „Și oamenii le rup... așa mi-a spus...”

— Ți-i frig... ți-i foame... hai cu mine !..

— Mă tem de tine...

„Mi-i dor de mama...

„N'o vezi în colțul prispei noastre cum mă chiamă ?

„Mamă! Mamă!
„Gătește-i proaspăt așternut de fin
„Că vine și Nicuță dela drum
„Să-i spun povești, să-l încălzești în sin...”

Și 'n sara înghețată de Crăciun
Copilul cu ochi tulburi de nebun
Porni pe-o rază 'ntirziată dela soare,
Ca pe-o cărare...

G. Bărgăuanu

Vladimir Corolenco

Moartea lui Vladimir Corolenco, ale cărui opere s'au tradus în atâtea limbi, va provoca desigur multe discuții, în lumea întreagă. Ne oprim și noi o clipă lângă mormîntul proaspăt al acestui mare scriitor rus, care nu odată a trecut prin țara noastră și care a scris cîte ceva și despre noi...

Vladimir Corolenco s'a născut la anul 1853 în orașul Jitomir din Volinia, unde tatăl său era judecător. El se trage însă din nobilimea din orașul Poltava, atît de bine cunoscut nouă prin bătălia din 1709, Carol XII, Mazepa și a. m. d. E deci ucrainian de baștină și cazac de rasă, al cărui străbunic a fost *starșina* în Zoporojie...

Să nu ne închipuim totuși, că în familia lui Corolenco ar fi dălnuit cine știe ce spirit războinic căzăcesc: bunicul lui e un pașnic cinovnic, fost o vreme șef de vămi în Basarabia, iar tatăl—un obscur judecător de provincie, care-și arată spiritul-i căzăcesc și se repede la cîrja lui de om șchiop, numai cînd e plictisit de vre-un suflet „nobil“, care vine să-i mulțumească pentru dreptatea obținută. Om de o cinste neînțeleasă pentru societatea din acea vreme, judecătorul obscur moare, lăsîndu-și familia într'o stare vecină cu mizeria.

Tînărul Corolenco e un bun și ascultător elev, care la 1870 termină liceul cu medalia de argint, iar la 1871 se înscrie, cu toată sărăcia lui, la Institutul Technologic din Petersburg.

Pe atunci absolvenții de liceu nu se găseau pe toate străzile, și s'ar părea că un tînăr capabil ar fi putut să-și facă o carieră cu ușurință. Dar erau niște vremuri ciudate de tot, iar tineretul,—și mai ciudat... N'am întreat niciodată pe Corolenco, ce a făcut el cu medalia, căci lucrurile astea mai tîrziu se înțelegeau dela sine... „Procedeu“, întrebunțat de mai tot tineretul mai capabil depe acea vreme, era cam același aproape pretutindeni: tînărul absolut arunca medalia în gunoiu, sau aduna tot vrafu de manuale învățate, și tot ce amintea liceul, nu uita să pună deasu-

pra mai ales dicționarul grecesc al lui Cosovici și pe cel latinesc al lui Schultz, și le dădea foc...

Dupăce sfârșea astfel cu liceul, unde profesorul de latinește era considerat drept un calău, iar cel de grecește—drept un simplu hingher, tânărul se înscria la universitate, unde nu recunoștea dealtfel altă știință „oficială“, decît pe cele exacte. Citeau, ce e drept, și încă cu multă patimă, istoria și mai ales economia politică, dar „singuri“; citeau și literatură, și tot „singuri“, și numai biata clasicitate greco-latină, cu literatură, cu antichități, arheologie... mai ales cu tot ce mirosea a „excepție“—în foc fără „excepție!“

Lucruri ciudate, dar explicabile, și prin metoda și prin tendința învățămîntului: ministrul instrucției, contele D. Tolstoi, declară într-o vreme pe față, că latina și greaca sînt necesare nu ca obiecte de studii, ci pentru a „înfrîna“ temperamentul prea exuberant al tineretului și a calma,—a „tîmpi“ chiar, prin ajutorul manualelor inextricabile, cu excepțiile lor și excepțiile din paraexcepții... spiritele prea semețe și „duhul“ pierzător al „criticii“... Deacea și tineretul vedea în Omer nu izvorul unei poezii, cu care n'avea să se mai întâlnească niciodată în viață, vedea în Virgiliu și Horațiu nu suflul aceleiași poezii, sau cuvîntul înțelepciunii, în care se reflectă una din cele mai frumoase epoci ale omenirii, ci un instrument de tortură, care-i stringea tîmplele și-l îndemna la sinucidere; simțea în Tacit nu graiul bărbăției și fiorii adevărului, după care ardea și acest tineret, gata să-și dea viața pentru adevăr, ci otrava „excepțiilor“, blăstămate încă de Gogol și care-i storceau viața picătură cu picătură.

Deci, cu toată cumînțenia și aplicarea mai mult spre cultul literelor, Vladimir Corolenco intră nu la „filologie“, unde era mult mai ușor, mai bine, mai călduț, și unde studenții sînt căutați ca iarba de leac, ci se înscrie tot la „știință“, cum am văzut.

Dar „știința“ merge rău de tot; căci, pe lîngă sărăcie, mai vin și altele,—multe de tot: e mai întălu curentul general al epocii, cînd tineretul, nerăbdător și lacom de a afla deodată „totul“, nu se mulțumește cu mersul adesea „de rac“, cu eprubetele și cifrele uscăcioase ale științei „oficiale“, și se avîntă în niște regiuni, pe unde nu se orientau (și nu se prea orientează nici azi) nici în Rusia, nici în Europa oamenii încărunțiți în atmosfera bibliotecilor și laboratorilor. Destul, că noi nu cunoaștem azi pe „Ion Roată și Unirea“, cum cunoștea tineretul rus depe atunci operele lui Bellnschi, Cernîșevschi, Herzen, Pisarev, Dobroliubov, și niciodată n'am răgușit noi cu „Deșteaptă-te romîne“, cum răgușea acel tineret, discutînd teoriile (proaspete încă pe atunci) ale lui Darwin... K. Marx... economia politică a lui J. St. Mille... Büchner... istoria lui Michelet... „anarchia“ lui Proudhon, unele romane ale lui V. Hugo și romanele cu teme sociale ale lui Spielhagen și Michailov, poezia lui Necrasov și Nichitin (Pușchin e demult condamnat și aproape îngropat)... teoriile lui Lavrov și fulgerătoarele articole ale lui Bacunin,

E aproape de prisos să mai spunem, că oficialitatea, care urmărea cu ochi de Argus fiecare pas al tineretului și se îngrozea la auzul unor discuții, pe care cele de mai multe ori nu le înțelegea,—se grăbește să ia „măsuri“ : despre o nevinovată carte de economie politică a lui Adam Smith se știa la Secția III, pentru un volum al lui Cernișevschi studentul stătea la închisoare, pentru un articol al lui Bacunin nemerea în Siberia.

Îngheța singele în vinele bieților părinți la vederea blăstămatelor de cărți, plîngea cu lacrimi părințești și autoritatea la vederea victimelor, dar „răul“ trebuia stîrpit...

Avea și dreptate autoritatea ; căci, pecînd părintii nu înțelegeau nimic din purtarea odraslei lor, poliția știa cu precizie, unde duc „toate astea“, știa numai după cîteva nume de autori,—prinse în vînt—și după localurile vizitate, care tînar calcă „a revoluție“ și pierzare și care dincontra,—a patriotism și credință „tronului“. Așa depildă, ici (la revoluție) era : biblioteca universității—Ad. Smith—Ricardo—Mille—Proudhon—Lassale—K. Marx—Bacunin—Siberia—pielrea vecinică. Dincolo : teatrul de varieteti—bodega Ivanov—catedrala Isachiev—Nevski prospect—Secția III—cariera—sprijinul patriei—decorațiile—puterile pămîntești—împărăția cerului.

Sau înțelegeau uneori și părintii, dar cine-i asculta ? Tinereta e uneori nesuferită : încăpățînată și nepăsătoare, hărțăgoasă și întrepidă. Citeau deci fără să le pese, zi și noapte, pe față sau pe ascuns, mîncați sau flămînzi, citeau, discutau și iar citeau : până la istovire, până la nebulie...

Și cine știe, unde ar fi ajuns lucrurile, dacă nu intervenea alt bucluc : se hotări, că nu faci nimic, nici cu Darwin, nici cu Lassale, Buckle, August Comte... Citirea și discuția e tot o indeletnicire „burgheză“, e tot vechiul lux și parazitism „boeresc“, pe care tineretul „cinstit“ trebuie să-l părăsească. Știința stă nu în cărți, ci în viață ; iar viața, „adevărată“, cinstită și folositoare poporului se găsește tot în popor,—numai în popor. Să „răscumpărăm“ deci „păcatele strămoșilor“, să desbrăcăm „haina omului vechiu“ și să ne coborîm în popor : în sărăcia, în ignoranța, în întunericul, în murdăria... straturilor de jos, să ne asimilăm cu poporul, să-l ridicăm... Nu, să nu-l ridicăm, căci asta e cu neputință, ci să ne cufundăm noi în valurile oceanului popular *cît mai adînc*, căci de ridicat, se va ridica el apoi singur...

Se știe bine această epocă nebună, cînd fii de bogătași și fete de generali, adesea oameni în toată firea : adesea medici și avocați cu carieră, părăsesc spitalele și barourile, saloanele și laboratoarele, îmbracă sarica țărănească și pleacă „în popor“. Se știu deasemenea și rezultatele : niciodată n'au mers mieii la trunchiul măcelarului cu liniștea, sau înconștiența, cu care mergea acest tineret spre poarta temniței, sau spre Siberia...

De prisos să mai spunem iarăși, că nu în asemenea atmosferă se puteau frecventa cursurile, se puteau da examene... N'a făcut nimic nici Corolenco ; dar, ca natură meditativă și potolită, nu

prea supăra nici poliția, nu plecă nici în popor, mai ales că, și el, și familia lui, sufereau, cași poporul. Dar de citit, tot citea, dar, se vede, mai pe ascuns... E greu de închipuit azi, cât de mult se citea peatunci mai ales „pe ascuns“, și nu cunoaștem noi azi biografia unui cameleon politic dela noi, care tulbură „partidul“ și „încasează“ dela „toți“, cum cunoșteau oamenii depe atunci și de mai tirziu, istoria Franței și mai ales a Franței *revoluționare*, după cei mai autorizați autori ai timpului [Mignet, Tocquille, Louis Blanc, Garnier-Pagès, chiar Lamartine (Hist. des Girondins)].

La 1874 Corolenco se mută la Moscova, se înscrie la *Razumovscaia Academia*, capătă o bursă în urma unui examen și e bine asigurat materialicește. Dar cu mult mai cuminte decât generația sa nu fu nici aci, și în 1876, când era în anul al III, își dădu și el „arama pe față“: iscăli și el o declarație colectivă a studenților către director, din care pricină e trimis, împreună cu alți cîțiva, într'o reglune „nu prea îndepărtată“, anume în guvernământul Vologda. E întors însă îndată, dar e nevoit să se mute din nou la Petersburg, din nou la sărăcie, unde-și câștigă existența cu corecturi. Oricum, scapă destul de ușor...

Dar la 1879, când mieii se prefac în lei, când încep să zboare în aer șefii de jandarmi și trenurile imperiale, și când arestările încep în masă, Corolenco, cu tot temperamentul lui calm și zimbetul lui blajin, se pomenește tocmai dincolo de Urali, de unde tot înaintînd treptat-treptat, ajunge până în lacuția...

Avu însă chiar aci două noroace mari: talentul și depărtarea. Talentul de scriitor, care începe a fi din ce în ce mai apreciat, îl scapă de foame; iar depărtarea și izolarea de vechii prietini îl scutesc de luptele, pe care le duc aceștia, și de soarta lor.

Norocul lui și norocul nostru, căci acestei „excursiuni“ îndelungate datorim noi nuvelele lui cele mai frumoase, cu viața din Siberia: „Visul lui Macar“,—un iacut beat, care se visează mort și călătorînd în tartarul iacut, condus de un popă, cași Dante de către Virgiliu; apoi „Schitele unui turist prin Siberia“, cu grozăviile, care pun această țară cu sute de ani în urma Europei, și a.

Se întoarce la 1885, când curentul revoluționar e în mare scădere, când încearcă să mai ridice capul numai puținii încăpățînați, sau întîrziati, când mulți dispar în străinătate, alții se sinucid. Incurînd dispar cu totul, și întrunirile nocturne, și mutrele de Hristoși, cu buzunarele pline de proclamații incendiare. Tineretul își reia drumul carierelor și intră din nou în „drepturile vrîștei“: în locul conciliabilelor misterioase tineretul frecventează balurile, în locul discuțiilor aprinse despre „rolul personalității în istorie“ (tema obicinuită a epocii) vin discuții tot așa de înflăcărâte despre ținuta cutărei baletiste din teatrul cel mare. Incepe „gustul“ pentru viață; vin partidele jocurilor de cărți cu doamnele din societate, vine flirtul, sau beția strămoșească, privită cu lacrimi de înduloșare, de către toți oamenii de „ordine“. Așa

tineret—da!... De cîte ori nu s'a înșelat stăpînirea rusească la vederea unor asemenea schimbări și acalmii!...

Corolenco n'a prea spus mai niciodată, ce credea el despre aceste schimbări, despre această lume nouă,—el, care cunoscuse poporanismul dela 1874 și întrevăzuse pe teroriștii dela 1879, sau cum se simțea în această acalmie, premergătoare furtunilor de mai tîrziu. Om cu o vastă cultură intelectuală și o intuiție morală superioară, Corolenco vedea pedeeasupra capetelor celor mulți și—și căuta de scrisul lui... Și, cu toate că nu era prea bine văzut de oficialitate și pentru motivul, că era căsătorit cu sora d-șoarei Pașa Ivanovscaia, condamnată la 20 de ani muncă silnică, ba mai avea de cumnat și pe d-rul Petru, vechiu emigrant, care trăia la noi în Dobrogea (Tulcea),—era totuși lăsat în pace.

După legendă, poetul Orfeu îmblînzea fiarele cu lira, Corolenco, care a trăit odată cu noi, le-a ținut la distanță numai cu virtul condeului. Stăm și privim acuma cele 27 de volume ale lui, scoase de revista „Niva“ în 1914, care însă nu cuprind toate operele lui, și ne gîndim, ce adevăr din cele mai terribile n'a spus omul acesta, fără să poată fi atacat și mai ales doborît. Corolenco e nu numai beletrist, ci și un mare publicist, al cărui condeiu frige adesea ca focul, dar nu poate fi atacat, căci acolo, unde sînt scriitorii, sînt și cititorii, și fiara zadarnic turbă și scrișnește în jurul artistului...

La 1900 e primit ca membru onorific al Academiei și e lăsat aproape cu totul în pace. Ba încă în 1893 Corolenco capătă voia să plece în străinătate, vizitează expoziția dela Cicago și la întoarcere se oprește cîtva timp și la noi în Tulcea. Și numai după ce se întoarce acasă, e supus cîtorva perchiziții foarte „conștiincioase“, cu tot „protestul“ celor două fiici ale lui, una de opt, alta numai de 6 ani... Ne mai vizitează apoi încă de cîteva ori. Corolenco devine cu încetul persoană cu totul „legală“...

Stă dealtfel și departe de centrul zbuciumului, de Petersburg, unde continuă să iasă marea lui revistă, „Russcoe Bogatstvo“, stabilindu-se definitiv în fundul provinciei, în orașul său de baștină, Poltava, și ținîndu-se la o parte de fierberile revoluției, de teatrul represiiilor, etc. Și, deși în calitatea-i de director al revistei „Russcoe Bogatstvo“, îngăduie mereu arta diabolică a scrierii printre rînduri, lăsînd să se sugereze idel, adesea tot așa de îndrăznețe, cași în revistele cele mai libere din Franța, e lăsat totuși în pace. Autoritatea lui literară superioară îl îngrădea de săcăelile cenzurii, cași odinioară pe Salticov, iar ascendentul moral asupra lumii intelectuale îl scutea de persecuțiile oficialității, cași pe Tolstoi. Devine chiar un fel de al doilea Tolstoi, dar un Tolstoi mai tratabil, mai pacinic, mai domol...

Domol, și nu prea. Și cînd eroii din Manguiria și învingătorii revoluției dela 1905 se hotărăsc să-și întinză cuceririle mai departe, revista lui Corolenco își ia și dînsa o ținută foarte hotărîtă... Natural, încep supărările și persecuțiile. Deasupra

Poltavei se adună nouri, încep să se încrucișeze fulgerile, și anii 1910—13 sînt pentru Corolenco epoca cea mai agitată, pe care a avut-o vre-odată un scriitor. Acuma vine articolul lui Elpatievșchi despre *nobilimea rusă*, pentru care directorul, care se solidarizează cu autorul, e dat în judecată și condamnat la un an închisoare. Acuma vine publicarea unor bucăți din frumoasa legendă despre împăratul Alexandru I care, chinuit de remușcări, se face mort, pune pe altul în locul lui și pleacă în pustietate, ca să se pocăiască; vine procesul, condamnarea, recursul și achitarea. Acuma vine un războiu întreg cu militarii... Vajnicii minuiitori ai săbiei, atît în războiu, cît mai ales în timp de pace, dar agiamii înimitabili în meșteșugul condeului, vor să distrugă pe scriitor tocmai cu condeul... Ne închipuim rezultatul. Corolenco îi repede fără prea multă vorbă în gaura de șarpe. Și tot cam în acest timp mai repede pe urma cavalerilor și pe o biată ciupercă de publicistă, — „cea mai veche publicistă din Rusia“, care acuza pe Corolenco că a aparat pe vremuri cu pana lui pe niște nenorociți din Siberia, dați în judecată pentru omor ritual, și apoi achitați.

Dar lupta cea mare, în centrul căreia figurează Corolenco și în timpul căreia se încrucișează și se rup atîtea lănci, e mai ales marele proces al lui Beilis, — celebrul proces dela Kiev, intentat de „rușii adevărați“ pentru crimă de omor ritual, practicat de „nelegiuita liftă jidovească“. Procesul, ticluit timp de vr'un an și ceva și susținut pe față de oficialitate, avea un scop foarte hotărît: să se dezlănțue „sfînta“ ură peste tot sudul și apusul Rusiei, să vină odată „răfuiala cea mare a poporului“, — un pogrom, cum n'a fost altul, un potop ca pe timpul lui „Noe“, menit a se revărsa până dincolo de graniți... Dar „jidovimea“ găsi apărători și de astădată. Ca un munte uriaș și zburlit se arată în vălmășagul mulțimii, cuprinse de dorul „sfîntei răzbunări“, retrasul pustnic dela Poltava, și „creștinătatea“ mai pierdu o bătălie, procesul se dovedi o rețea grosolană de falșuri, iar jidovimea scăpă aproape neatinsă...

Făcut-a bine Corolenco ?

Opunînd zăgazul autorităților sale acestei năvăli copleșitoare a antisemitismului, marele scriitor a adus desigur un mare serviciu statului rus (și, poate, și altor state), căci patimele întăritate cam greu pot fi oprite la timp: valurile odată dezlănțuite nu arare ori trec peste capetele acelor care le-au dezlănțuit; și cine știe ce se întîmpla, dacă triumfa „poporul“, cu „sfînta“ lui ură și „răfuială“ ? Cine știe, dacă revoluția nu izbucnea la 1911, înloc de 1917?... Sau era mai bine, dacă izbucnea atunci ?..

Oricum, poate că reflectînd asupra acestor întrebări, cavalerii antisemitismului, care se plimbă azi prin străinătate și așteaptă învierea lui Nicolae II, încep să aprecieze cu mai multă bunăvoință pe „trădătorul“ și ocrotitorul „jidanilor“. Ba par gata a-l socoti chiar printre ai lor, căci și Corolenco a avut de furcă cu bolșevicii, a suferit și el dela bolșevici...

N'am putea spune nimic pozitiv despre atitudinea lui Corolenco față de revoluția bolșevică. Despre mulți din jurul lui știm pozitiv: aceștia credeau că revoluția are să vie cu buchete de flori; au visat-o în culorile cele mai ademenitoare, au propovăduit-o în fraze frumoase și sunătoare, au dorit-o, au ajutat-o, au provocat-o, au dezlănțuit-o. Iar când au văzut-o, s'au și îngrozit, au și condamnat-o. Și nu-i de mirare: uneori e mai ușor să vorbești frumos, decît să știi ce vorbești; mai ușor chiar să stai în temnița, decît să știi pentru ce stai. Despre aceștia știm pozitiv: blastămă revoluția, blastămă bolșevismul, căci din pricina lui „ni s'a răpit până și Basarabia“. Și încă de „cine“?... (Terminii puțin măgulitori la adresa noastră nu-i mai reproducem).

Dar ce credea însuși Corolenco, e greu de știut: zidul de oțel, care ne desparte azi de Rusia, ne împiedecă de a afla adevărul. Vladimir Corolenco nu-i sociolog, dar Corolenco a spus nu odată (dar totdeauna „printre rînduri“), că o societate înaintea legi, sau dă în iărăt, în stînga sau în dreapta, în virtutea unei legi, cunoscute în fizică, mi se pare, cu numele de „paralelogramul forțelor“. Dar cine a putut măsura „forțele“ sociale?... Dați măsura *exactă* a acestor forțe (caracterul rasei, urmele jugului tătarăsc, tradițiile bizantine, resturile mirului, influența capitalismului, etc.) și scoateți „componenta“; mai țineți samă, că forțele internaționale a lucrătorilor se opune forța internațională a burgheziei, scoateți noua componentă, dați-o lui Lenin însuși, și Lenin însuși, dacă va găsi „îndărăt“, va abdica imediat. Poseda oare această „componentă“ Corolenco? Corolenco nu era omul care să se pronunțe așa de ușor... Știam despre el într'o vreme și ceva pozitiv: atunci, cînd împreună cu elevul său Gorki, se războia încontra exceselor bolșevice; azi însă Gorki e sprijinul moral cel mai puternic al bolșevismului. Dar Corolenco?..

Știm pozitiv numai (dacă-i adevărat iarăși ce spun gazețele), că guvernul sovietelor recunoaște azi în Corolenco pe cel mai mare scriitor al epocii noastre, care „leagă trecutul cu viitorul“, și că după moarte i-ar fi acordat niște onoruri, care pe vremuri s'au văzut numai la înmormîntarea lui Turghenev..

* * *

Corolenco e un mare scriitor, care „leagă trecutul cu viitorul“... Ce-o fi însemnînd acești termeni? Nu-i vorba desigur de vr'un progres tehnic superior, de pildă, celui din timpul lui Turghenev, sau mai ales de stil. Nu de tehnica compoziției, nu de stil mai ales le arde azi Rușilor. Vorba o fi poate de acel *fond omenesc* moștenit, fond moral, în care nu odată au crezut poeții (pe care îl va dovedi poate vr'odată preistoria), în care crede și Corolenco, și pe care se va putea clădi cîndva un viitor mai bun. În cazul acesta adversarii lui presupuși, bolșe-

vicii, au dreptate. Corolenco e înadevăr dintre puținii scrutatori ai sufletului omenesc și artiști ai cuvintului, care din drojdia omenescă, răscolită până în fund, știu să găsească nu numai fiara, ci și omul. Dar ce fel de om?... Un nitscheean, un filozof „fin de siècle“, și alți aristocrați ai gândirii, atât de numeroși în acest secol al democratismului, cred că omul e mai fiară decât fiara, că omul trebuie să mănince pe om, că așa e normal, că așa e firesc, că deci—așa e bine; cred că „progresul“, că minunile tehnicii, electricitatea și explozibilele, confortul sofrageriilor luxoase, etc., se realizează pentruca omul să poată vina pe om mai cu îndeminare, să-l poată mânca mai în tihnă. Corolenco are credința nestrămutată, că sub stratul gros de prejudecăți sau de moșteniri egoiste, întreținute de o civilizație carnasieră, s'a păstrat încă ceva din ființa *sociabilă* din om,—și mai ales acolo, unde „civilizația“ a putut prinde mai puțin: de aici—și nesocotința copilului neștiutor care, spre marele scandal al „familiei“, e gata să se înfrățescă cu un cerșetor flămînd; de aici—eroismul tinerei fete, care se căsătorește cu un orb; de aici—devotamentul vagabondului pentru fratele de suferinți, și fapta ciudată a șefului de poliție care, mișcat de eroismul unor fugari, îi sfătuiește să se păzească, să fugă; de aici—respectul evreului Burah (devenit „mister Bork“) pentru necioplitul mujic din Volinia, comparat cu americanul, deprins dedemult cu bunurile civilizației. De aici—și credința scriitorului în progres, în mai bine, într'o societate mai bună, mai dreaptă, clădită pe *acest fond omenesc*. Nu-i credința filozofului în justiția „imanentă“, descoperită în aer, nici dreptatea, aflată de teologi în împărăția cerului. Nu e nici credința din „Contractul social“ al lui Rousseau, după care oamenii s'ar putea „înțelege“ odată, ca să formeze o societate „mai bună“. Nu. E credința acelu „domn bătrîn“ din romanul „Fără graiu“, acelu savant retras, care ținuse și el odată la „flecacuri de astea“ (agitații, întruniri, protestări), care crede însă că „chestia asta“ se va rezolvi numai cînd se va inventa o anumită „mașină“: o mașină „care va forța apoi ea pe om să se schimbe... cînd omul va fi liber... cînd nu va fi nevoie nici de slugi, nici de stăpîni“...

Dar cînd se vor întîmpla toate astea?... Și ce fel de mașină?..

Să fie vorba oare de acele „condițiuni obiective“ ale lui K. Marx, care, odată cu schimbarea lor, vor aduce și schimbarea „suprastructurii“ morale, juridice etc., bazate pe acele condiții? Să fie cele vre-o 200 de fabrici de coton, de lopeți etc., din Anglia și tot atîtea din America sau Japonia, care deocamdată prepară un nou războiu mondial, cînd din nou se vor deștepta patriotismele din Africa, din Balcani, Australia, N. Ze-landa?..

Asta nu-l privește pe scriitorul nostru. Intenția lui e numai să arate că „fiară“ e demult umanizată, că omul *există*, că omul luptă,—luptă într'un întunec nepătruns, se zbate, su-

feri, se înșeală, cade și singerează, caută eșirea, caută lumina..

Și aici e tot tragismul soartei muritoare, tragismul milioane și generațiilor de milioane, care nu văd lumina, nu nimeresc eșirea.. Și aci e și maestrul, care ne descrie această lume nesfârșită, cu oceanul ei de grozăvii, greșeli, prostii, lacrimi și sânge.

Dar Corolenco e omul care crede, Corolenco e optimist ; de aceia și în operele lui nu totul e numai lacrimi și suferinși. Din contra, nu lipsesc nici poenele cu flori, nici luna argintie, nici risul vesel... Căci omul e ființă vie, omul e om, și cînd clipa îi îngăduie, rîde și se bucură din toată inima. Și-i perfect de adevărat: condamnatul la moarte nu odată a găsit pretext de glumă, cerșetorul nu odată a dansat. Cerul uneori e așa de frumos, coaja de pîne uscată e uneori așa de bună, soarele suride așa de vesel...

Deaci—și măestria descrierilor. „Ce suflet sănătos! Ce aer curat respiri.. Cum răsună codrul! Ce poet!“

Greșeală: Corolenco descrie nu pentru descrieri, nu pentru a înlocui „vederile“ de cinematograf, pentru a ne aduce baioane de oxigen în aerul viciat al biuroului. Descrierea naturii lui Corolenco nu-i ceva independent, ceva care „te întreamează“, ceva aparte de mizeria sau prostia omenească descrisă. Corolenco nu-i „poetul naturii“. La Corolenco descrierea naturii face parte integrantă din acțiune. În natură trăește și palpita tot omul : în murmurul izvorului, unde suspină dragostea înșelată, în freamătul pădurii, unde se premeditează crima, în ropotul ploii, care înăbușă ultimele lacrimi, în mugetul oceanului, în zgomotul străzilor unui oraș străin... respiră tot sufletul omesc, pe care scriitorul îl urmărește necontenit. De aci, alături de aerul „sănătos“ și frumusețile, sau bogățiile naturii—lirismul adînc al autorului în fața sărăciei omului, incapabil de a se folosi de atîtea bogății ; alături de atotputernicia mediului și ignoranței—comicul slabei puteri omenești și zîmbetul de compătimire al autorului pentru d. Catrian, „socialist român“; deaci, alături de căile aeriene și palatele New-Yorkului—tristeța adîncă a autorului la vederea mizeriei și ignoranței celor mulți ; și tot deaci—și ironia subțire a ucrainianului față de suficiența americanilor, atît de „civilizați“,—posesori fericiți ai atîtor telefoane, încît pot urmări cu precizie toate amănuntele unei lupte cu boxul : la ce oră, de pildă, sau minut, chiar secundă, mister Iohn a turtit nasul lui mister Ihek, sau cum mister Ihek a scos un rînd de măsele lui mister Iohn...

Totul e deci omul,—micul strop, în care se răsfrînge și trăește întregul univers : și cerul, și luna, și Taiga, și oceanul și pisarul din Loziști.. Și numai credința în om, pe care l-a văzut sub atîtea latitudini, și dragostea de om, pe care o găsim poate numai la Dickens, unită cu dragostea adevărului și simțul măsurii, i-a îngăduit scriitorului să evite și defectele, observate la atîția alții, l-a ajutat în chemarea lui de artist : în

opera de artă adevărul e mai necesar decît oriunde. De aceia Corolenco nici n'a idealizat pe nimeni, nici chiar țaranul, pe care l-a studiat și l-a iubit mai mult, poate, decît Uspenshii și Zlatovratschii,—nici n'a simțit plăcerea mult estetică a atîtor filozofi, adoratori ai „primitivilor“, de a găsi, chiar în tipurile cele mai antipatice lui, bestia, și numai decît bestia; n'a căzut nici în greșeala lui Macitet, contimporanul, tovarășul lui de suferinți (și tot așa de umblat, ca și el...) care imparte lumea numai în ființi ideale, sau sclerați. Și această credință în om și dragostea de a-l cunoaște, îl ajută să-l și găsească pretutindeni, să-l și înțeleagă: și în Taiga Siberiei, și pe malul Dunării, și pe străzile New-Yorkului...

Iar deaci—și o trăsătură rară: Corolenco, care găsește omul oriunde, și l-a văzut sub atîtea fețe, n'are nevoie să se repete (păcat, de care n'a scăpat nici Ghoethe); la Corolenco totul e nou: tip, întâmplare, natura înconjurătoare. Iar de aci—și observații totdeauna noi, adevăruri noi, și interesul palpitant, care stăpînește pe cititor pînă la urmă.

Corolenco e, se înțelege, psiholog, ca mai toți scriitorii ruși. De prisos însă să mai adăugăm, că în societatea unui om, atît de sănătos, sîntem departe, și de disecția psihiatrică și dătătoare de fiori a lui Dostoevski, și de romanele „psichologice“, imitate după ruși. Corolenco nu pune scalpul pe nervul bolnav, pentru a deștepta spasme și contracțiuni, nu face nici manuale de psihologie, din care reesă adesea orice, afară de stări psihologice... La Corolenco vorbesc *faptele*, care singure ne fac să vedem toate mișcările sufleteste, să rîdem, să ne îngrozim, să înțelegem, să ertăm, să sperăm...

Corolenco nu-i ceiace se cheamă omul „pățit“, cu nervii detracți, desnădăjduit, înrăit, înăcrit (deși a avut cînd se enerva și înrăi), nu-i „victimă“; căci ceiace a pățit el, era firesc s'o pățască, căci în condițiunile date așa e normal, așa o pățește omul; dar *omul*, nu fiara! E mult loc pentru tristeță, dar nu desnădejde. Nădejdea în om, într'un viitor mai bun, mai luminos nu ne părăsește, și împreună cu scriitorul vedem și noi, cînd zări care se deschid, cînd jocuri schimbătoare de lumină, cînd nourii groși în depărtare... care vor aduce cu ei poate și furtuni, și dezastre, dar și ploaia binefăcătoare...

*

Stilul lui Corolenco ?

Nici un stil. Să ne explicăm. Limba literară rusă, cași cea franceză, engleză etc., e un instrument al gîndirii, demult format, perfecționat, isprăvit; ușor, elegant, solid. In asemenea limbă manifestarea individualității scriitorului, „stilul“ e aproape cu neputință. E graiul unei lumi care a tresărit la frumuseța poeziei, a cunoscut chinurile îndoelilor, a urcat culmile

gîndirii, a încercat amarul dezastrelor și suferințelor, și pentru toate a găsit demult haina, expresia. De adăugat ceva „nou“ —cam greu... La Ruși au avut stil Gogol, Pisarev, Salticov, la care se vede însă mai mult felul gîndirii, decît materialul lingvistic, forma. Terminii „aleși“, cu care ne îmbătăm noi, cuvintele țuguiate și chinuite, cu care ne înțepăm noi adesea, lipsesc la scriitorii ruși demult. Au trecut și peste Rusia, odată cu gripele și influențele din ultimii 20—25 de ani,—și decandetismul, și simbolismul, futurismul, cubismul, dadaismul și alte drăcii, dar în proză acestea n'au pătruns.

Corolenco e mai ales scutit de aceste găteli și e simplu, cași cei de acum o sută de ani; stilul lui Corolenco n'are nici cirliionți, nici zulufi, nici panglici, nici boldișoare. Totul e simplu și potrivit obiectului dat: lin ca graiul izvorului, grav și impunător ca vuetul îndepărtat al codrului, dătător de fiori ca tunetul oratorului, ușor, naiv și senin ca visul sănătos al tinereții.

Mai ales ușor și mai ales simplu,—inteligibil și pentru un copil.

Romanul „Fără graiu“, pe care noi am început a-l traduce în această revistă, întrunește mai ales această simplitate ideală. Putea-vom și noi să redăm această simplitate?

Nimic nu-i mai greu pe lumea asta, decît să fii... simplu.

A. Frunză

Privind viața*

Dacă vrei să treci drept om de caracter și de curaj în propriii tăi ochi, nu face concesii de conștiință în directivele vieții tale. Dacă vrei să treci drept om de caracter și de curaj în ochii altora, ajunge să nu faci concesii în lucrurile mici, zilnice.

*

Inteligenții joacă roluri față cu alții, proștii joacă roluri față cu ei înșiși și, dacă sînt prea proști, reușesc să se înșele singuri.

*

Cînd între doi oameni există o controversă aprinsă și cînd vine un eveniment care dă dreptate eclatantă unuia din ei, acesta, dacă are sufletul de elită, caută să treacă fără a sublinia victoria, simțindu-se oarecum jenat și parcă vinovat de atîta triumf. Sufletele de rînd fac contrariul.

*

Dacă ai indoeli asupra ta, nu le da pe față ca să nu dai prostiei dreptul de a-și permite cu tine aceeași atitudine, împrumutînd-o dela tine.

*

Atitudinea ironică în fața vieții este consolarea ipocrită pe care ne-o dăm, deprecîind ceiace ne refuză viața.

*

În amor omul se mulțumește cu un nimic, și nu se mulțumește cu nimic.

*

Gelozia pricinuită de o femeie e mai chinuitoare în absența ei, decît în prezența ei, pentru că torturile geloziei sînt produse de imaginație, și cînd femeia e de față, imagina ei absorbantă, îți paralizează imaginația.

* Pagina dintr'un volum pus sub titlu.

*

Atențiile arătate și serviciile făcute indistinct prietinelor și străinilor ofensează prietinia și o dezobligă de sentimentul recunoștinței.

*

Plăcere divină: să te arăți mic și umilit, cu sentimentul distanței dintre tine și ceilalți.

*

Nimic mai nivelator decât prezența femeii iubite cu pasiune. De obicei, ea dă inteligență prostului și țimpește pe cel inteligent.

*

Când o femeie îți dă însfirșit fericirea, nu-i așa că privești cu atita simpatie lumea întreagă, încît îți devine simpatică chiar și femeia, pe care ai părăsit-o și pe care n'o puteai suferi?

*

Când ceri cuiva indulgență, îi ceri dispreț indulcit ori, după împrejurări, agravat prin bunăvoință.

*

Timpul nu iartă. Cu fiecare clipă în copilul acesta candid se tot aprinde conștiința, flacără palidă și rece, dar care vestește și usucă.

*

Femeile caste din lipsă de temperament au mai puțin dezvoltată pudoarea corpului, din cauza ecoului slab pe care-l trimit în conștiința lor feminitatea lor redusă.

*

Orice femeie măritată se simte sclava bărbatului ei, sclavă supusă sau revoltată, credincioasă sau infidelă, în funcțiune sau evadată ori părăsită.

*

Asasinarea unei femei din cauza geloziei este crima cea mai monstruoasă, vrednică de torturile inchiziției, fiindcă are ca motiv arogarea dreptului abominabil de a monopoliza o anatomie și o fiziologie umană și suferința, cu atît mai ridicolă cu cît mai atroce, că îți s'a nesocotit acest drept.

*

Sufletele de rînd dau altora tocmai contrariul de ceia ce cer dela alții.

*

Nu-i așa că un fapt josnic al rivalului, povestit în fața femeii care formează obiectul litigiului vostru, este o briză răcoroasă pentru inima ta? Tu însă, cuprins subit de un spirit obiectiv de circumstanță, dar cu cele mai slabe argumente de care ești capabil, lai apărarea rivalului, ca să-i dovedești ei, cît ești tu de generos și de superior celuilalt.

*

Pesimismul este iubirea arzătoare de viață și tînguirea că ea nu dă destule plăceri ori că nu i le poți storce îndestul și că se isprăvește odată. Un pesimist, față cu viața, e ca un bărbat care ar cere celei mai iubite femei mai mult decît ea poate da sau decît poate el lua, ori care ar iubi o femeie inaccesibilă. Pesimiștii însă pretind că nu iubesc—femeia.

*

Dintr'un anumit punct de vedere, cam de alătura de viață, toate lucrurile omenești pot părea comice, afară de unele acte naturale, care sînt odioase ori ridicole.

*

Arătarea recunoștinței, oricît ar fi de discretă, importunează și impacientează pe binefăcătorul delicat și'n loc să-l răsplătească pentru faptele lui bune, îl pedepsește.

*

Copilul tău are să aibă odată spaima agoniei, are să moară și are să fie îngropat. Și toate acestea le-ai creat tu.

*

Ambiția de a străluci este goana după sufragiile proștilor. Ambiția de a nu fi desconsiderat este frica de a nu te oglîndi defavorabil în mintea celor inteligenți.

*

În orice bibliotecă scriitorii în viață alcătuiind o minoritate infimă, marii cetitori stau toată viața de vorbă cu morții.

*

Nu există sacrificiu. A trăi sărac pentru a nu abjura o idee, este a prefera plăcerea abstractă și înaltă de a stăruî în acea idee, plăcerii senzuale și inferioare de a mîncă și a bea bine.

*

Cînd un prietin te părăsește în nenorocirea lui, îți dă tot atîta dovadă că nu ți-a fost prietin adevărat, ca și cînd te părăsește în nenorocirea ta.

*

Cînd bărbatul, pe care-l iubește o femeie, se face vinovat față cu tine de o grosolanie, femeia îți reproșează ție grosolanăria lui și, în nevoia arzătoare de a-l consola de vina lui, îl iubește și mai mult.

*

Învățații au reconstituit cu imaginația pitecantropul. Dar numai femeile au ocazia să-l vadă, în anumite momente.

*

Dacă încă nu ți-i rușine de nebuniile pe care le făceai pentru ea, să știi că iubirea ta n'a murit cu totul.

*

Nu spune nimic bun despre tine, căci nimeni nu te va crede. Nu spune nimic rău despre tine, căci toți te vor crede.

*

Adesea același amor nu iartă cel mai mic lucru și nu rupe pentru cea mai mare vină.

*

Cînd poți reuși să spui pentrucă iubești pe o femeie, n'o iubești cu adevărat.

*

Cînd o femeie vinovată are conștiința sensibilă, nu-i ajung niciodată prosternările amantului ei, pentrucă dovezile lui de supunere și de adorație sînt neconținute scuze și justificări ale greșelii ei.

*

Tu nu bănuiești cită însemnătate dai acelor pe care îi disprețuești, condescinzînd să-ți angajezi față cu ei sensibilitatea ta într'o anumită formă.

*

Uneori, din exces de discreție, subliniem prin rezerva noastră ceiace cellalt credea că trece neobservat, și devenim indiscreți. În unele cazuri, reușind să ne jucăm rolul perfect, excesul de discreție ne face să apărem insensibili.

*

E raiv să te miri. E cinic să nu te indignezi.

*

De cîte ori te vîd sincer, am impresia că, în războiul tuturor contra tuturor, tu ți-ai lăsat zalele acasă.

*

Cu cît ești mai politicos, cu atîta ridici tot mai multe ziduri și forturi împotriva cordialității inoportune, care dă năvală în incinta vieții tale.

C. Vraja

cu sine Gabriel Vintilă

Note pe marginea cărților

Pe marginea volumului „Parodii originale”

Tu nu 'nțelegi, Zoile, risul meu...
Intr'un oraș din asfințit, departe,
Cu mult negoț și știutori de carte,
Trăia pe vremuri un sărman evreu

Aname Baruch... Fire de elită,
In lume viețuind ca 'ntr-un pustiu,—
Știa să taie sticlă poleită
Și toți nerozii îl credeau geamgiu.

Dar timpul suflă limpede ca vântul
Și Moartea i-a grăbit metamorfoza :
Pe toți făcîndu-i una cu pămîntul,
A transformat pe Baruch în Spinoza.

*

Tu nu cunoști, Zoile, gîndul meu...
Din tine 'ntreg tu faci literatură.
Oferi în studiu mica ta structură,
Naiv și comic, ca un crustaceu.

Ești tulbure, dar fundul ți-i aproape ;
Aveam și eu, pe cînd mă dam pe ghiață,
Obscuritatea ta—de suprafață,
Și profunzimea ta, de două șchioape.

Iar azi lirismul meu e clar, vezi bine,
Căci tuturor își dăruie secretul.
Dar ca să poți ceti cîndva în mine
Tu nu-mi cunoști, Zoile, alfabetul.

Zădarnic dar ne-amestecă vultoarea,
Noi nu putem urmă acelaș țel...
Și dacă totuși ți-am făcut onoarea
Acestor aspre stihuri de oțel,

Cînd îmi citești poemele și proza
Gîndește-te la geamul lui Spinoza.

G. Topîrceanu

Cronica literară

Un roman indian *

Azi, cași la începutul secolului trecut, lumea apusană abia deșteptată din frigurile unui grozav cataclism, pare a se îndrepta avidă spre izvoarele poeziei și înțelepciunii orientale.

În fața chinătoarelor probleme care-i frământă sufletul, ea caută parcă în ele, o alinare, dacă nu un răspuns.

E desigur, unul din semnele vremii, atracția pe care cugetarea unui Budha sau a unui Confucius o exercită asupra spiritului Germaniei actuale.

Toate privirile sînt concentrate însă asupra poetului indian Rabindranath Tagore, a cărui personalitate se bucură de un prestigiu moral, egali cu a unui Tolstoi odinioară. Micile lui poeme, imnuri panteiste în care palpită parcă iafinltul, povestirile lui însuflețite de o simțire înaltă și profund omească cuceresc toate inimile, iar esayurile și conferințele în care a încercat să întindă o punte între cugetarea indiană și occident, produc o adîncă impresie.

Ultimul lui roman tradus de curînd în limba franceză sub titlu „La maison et le monde”, prin conținutul lui sufletesc cași prin gândirea pe care o exprimă, are desigur o deosebită semnificație.

Romanul e alcătuit, după curioasa tradiție literară indiană, dintr-o serie de monologuri, alternînd între ele și în care cele trei personaje principale își analizează impresiile, evocînd din întîmplările mediului, pe acele care au avut un ecou în sufletul lor.

Elementul material și pitoresc, pe care dela romantici încoace îl numim culoarea locală, e redus la minimum și nu apare decît acolo unde e necesar pentru a înțelege individualitatea și evoluția caracterelor.

Nimic din exotica Indle, pe care ne-a evocat-o Loti în descrierile lui colorate, splendide și obositoare, nu apare aici și mai puțin încă acel element senzațional și dramatic pe care l-a redat condșul nervos și brutal al lui Kipling.

Acțiunea în acest roman lipsește aproape și tot interesul cetitorului e concentrat numai asupra vieții interioare.

Ea e cercetată în cele mai tainice cute, cu pătrundere și cu subtilitate, și dacă unele din elementele ei sînt specific etnice, fondul ei profund, e etern omenesc.

În analiza sentimentelor, mai ales în cea a iubirii, mina scriitorului indian e de o delicateță și o discreție, semn al unei străvechi nobleți de rasă, față de care maniera naturalistă a celor mai mulți

* Rabindranath Tagore. La maison et le monde.

din scriitori din apus, obsedați de fiziologia sexuală, apare primitivă și grosolană.

Atitudinea scriitorului indian în fața personajelor sale, desenate în linii sobre și pure, nu e aceea a unui rece analist din familia unui Bourget sau Stendhal.

El simte împreună cu ele și le învăluie într'o atmosferă de poezie în care străbat până la noi, în surdină, accentele unui calm și dușos lirism. Din acest punct de vedere el ne aduce mai degrabă aminte de nobilul și delicatul Fromentin, de care îl deosebește însă un dar neîntrecut de a reda viața sufletească în cele mai fine din nuanțele ei, prin imagini, care au ceva din spontaneitatea și frescheța fermecătoare a Vedelor.

Nikil e un rajah din Bengal, urmașul unei antice familii stăpînitoare. Insuflețit de idealismul și de vechea tradiție a înțelepciunii indiene, el e totuși în curent cu literatura și gîndirea europeană, a făcut studiile la universitatea din Calcutta și e un cetitor fervent al lui Amiel. Fire delicată și blîndă, conștiință înaltă și scrupuloasă, Nikil își adoră soția și, convins că „bărbatul și femeia sînt egali în iubire”, respectînd până la exces libertatea personală, el nu caută să-și impună niciodată voința, față de dînsa.

Bimala e o natură dreaptă și sinceră, dar pasionată, aprinsă, c'o înclinație nativă spre tot ce e puternic și violent. Ea consideră îndoeile și scrupulele soțului ca slăbiciuni și simte nevoia de a fi dominată.

„Am dorit adesea, mărturisește ea, ca bărbatul meu să fie mai viril, pentru a fi mai puțin bun“.

La o adunare naționalistă la care Bimala asista, după obiceiul indian, îndărătul unui paravan, ea aude pentru întâia oară cuvîntarea lui Sandip, liderul vestit al mișcării naționaliste. Până atunci îl cunoscuse numai din fotografii și figura lui i se păruse frumoasă, alcătuită însă dintr'un metal comun. Elocvența lui însă o transportă și, cînd îl cunoaște mai de-aproape, emfaza și siguranța lui fără margini o fascinează.

Sandip e o figură interesantă și vie, de arivist și de demagog: spirit viu și inteligență ascuțită, dar lipsită de conștiință, el nu a găsit în știința și în filozofia Apusului, în operele lui Darwin sau Nietzsche, decît justificarea teoretică a instinctelor și a apetiturilor lui vi-guroase.

Idealurile morale nu convin, după el, decît creaturilor anemice și debile. „Acei care doresc din tot sufletul și gustă realitatea din toată inima, acei care n'au ezitări, nici scrupule,—iată aleșii Providenței. Omul tare e un carnasier și filozofia lui de viață și de singe nu poate fi decît crudă. Celace pot smulge altora îmi aparține“.

Cu aceste principii, atras de farmecul Bimalei și conștient de impresia pe care o face asupra ei, Sandip nu vede într'însa decît o pradă.

Pentru Nikil „acest mîncător de lotus al idealismului, cu un picior în corabia adevărului și cu altul în aceea a irealului”, nu are decît dispreț. „Femeile sînt fiice ale realității, ele nu se plîmbă ca bărbații în nouri, în baloane umflate cu idei. Ea a descoperit afinitatea ei cu mine. Dacă nu înving sînt un laș“.

Și Sandip începe opera lui de seducție, măgulind amorul propriu al femeii, vorbind de rolul ce l-ar putea avea ca inspiratoare și

regină a mișcării naționale, dacă ar eși din cercul îngust al căminului, împrumutându-i cărți europene care tratează problemele sexuale cu un realism îndrăzneț sau făcînd înaintea ei, apologia romantică a pasiunii—„lanterna care ne conduce“.

Bimala e repede prinsă de virtute, „tirită ca o corabie de hirtie, pe apa tulbure a unui riu“. „El juca ca un maestru pe acea liră de carne și de singe, făcută din sentimentele și din fantaziile mele“. Și sufletul ei tulburat, nu-și dădea samă dacă e cuprins de flăcările amozului mistic sau de ale pasiunii profane.

Nikil a ghicit ușor ce se petrece cu dînsa și suferă adînc. „Credeam odată că volu putea suporta orice încercare pe care lui Dumnezeu i-ar fi plăcut să mi-o trîmîtă. Dar e un lucru pe care nu mi-l puteam închipui și mă întreb dacă-l volu putea suporta? Este un spln înfipt în inima mea“.

Dar acest meditatîv nu e un om de luptă, care să încerce a se opune adversității, și filozofia lui fatalistă îl îndeamnă la resemnare.

„Înțelegînd că nu intru în planul vastei lumi, nu volu cîrî împotriva destinului, ci volu lua concediu în tăcere“. A constrînge e, pentru el, ceva odios și inutil „căci forța nu poate nimic în fața adevărului“.

Familiaritatea și îndrăzneala lui Sandip față de Bimala cresc însă în fiecare zi și ea se zbate ca o căprioară prinsă în laț.

Totuși e ceva în el care-l face să ezite în fața prăzii, în clipa cînd ar fi putut merge pînă la capăt. Ceva ascuns și misterios îl oprește, acea inhibiție sau incapacitate de acțiune în momentul hotărîtor, acea disociație între planul gîndirii și acel al voinței, vizibil la toți eroii romanului și care e una din trăsăturile esențiale ale rasei. Și acest admirator al lui Nietzsche și al violenței, mărturisește singur. „Am pierdut ora păstorului. M'am născut în India, otrava spiritualismului curge în vinele mele“.

Pentru a înlănțui însă mai mult pe Bimala și a o utiliza în vederea ambiției lui politice, îi cere să-i procure din tezaurul soțului o sumă însemnată, necesară cauzei. „Căci banii, spune el, nu sînt ai lui Nikil ci ai țării“.

Pe cînd Nikil, văzînd cum Bimala se îndepărtează tot mai mult de el, e gata să-i dea libertatea („De ce să caut să te țin în cușcă. Toată viața mea nu ar fi decît un lanț de fer. Nu vreau să fiu temnicer“).—ea, fascinată de Sandip, sustrage suma cerută din tezaur.

În urma furtului însă, remușcărilor o cuprînd și insolența cași activitatea lui Sandip jignesc întreaga ei fire. Și cînd ea află dela un adolescent din anturajul lui Sandip care avea pentru dînsa o mistică adorație, că el n'a întrebunțat banii în interesul cauzei cași alte detalii din viața lui intimă, egoismul lui o revoltă, el pierde tot aspectul de erou și cuvintele lui i se par vulgare și prozaiice. Sufletul ei e însă zdrobit. Ea înțelege cit a greșit abătîndu-se dela datorii ei de soție, cînd a lăsat ca în pacea sfîntă a casei să pătrundă suflarea vijelioasă a lumii. „Mi-am pierdut căminul și drumul și nu volu mai găsi cărarea de întors!“

Într'o noapte, cînd întinsă la pămînt, gemea în grădina palatului, Nikil îi aude plînsul și atîns de suferința ei, o ridică, o mîngie și o iartă. Viața lor reîncepe, dar trecutul de încredere și de iubire nu mai poate reveni, unele umbre vor pluti deasupra lui totdeauna. Suspînul Bimalei e plin de o infinită tristețe. „Flautele nupțiale care au răsunit la căsătoria mea acum nouă ani și m'au primit în

această casă, nu vor mai răsuna pentru mine în viața aceasta. Dumnezeu poate crea lucruri nouă, dar are el însuși puterea de a crea din nou aceia ce a fost distrus?"

Fondul social pe care se desfășoară conflictul psihologic al acestui roman e mișcarea naționalistă indiană și felul de a vedea a lui Tagore, în această privință, e cu deosebire caracteristic.

Sandip reprezintă naționalismul imperialist și șovin după moda occidentală, sentiment care are la bază adorația necondiționată a patriei, ura împotriva străinului, orgoliul, cultul violenței și al forței. „Vreau să predomine stilul militar al Occidentului și nu acel al Indiei. A merge pe calea abnegației, cum predică vechea religie, e o nebunie. Patriotismul nu se poate concilia cu dînsa, căci un concert în care fanfara engleză s'ar uni cu flautul național n'ar fi decît o hidoasă confuzie". El cere lui Nikil expulzarea mărfurilor străine și, cînd acesta refuză, le arde sau îndeamnă pe discipolii lui să le distrugă.

Nikil are o altă concepție în această privință. „Sînt gata să-mi servesc țara, spune el. Dar rezerv adorațiile mele pentru Drept, care e mai mare decît țara mea. A adora țara ca pe Dumnezeu, înseamnă a o menî nenorocirii“.

El e unul din principii care a încurajat industria indigenă și cînd mărfurile indiene nu s'au desfăcut în piață, le-a cumpărat el însuși, cu mari sacrificii materiale. Înlăturarea produselor engleze, Nikil nu o admite însă, căci el nu vrea să ruineze pe micii negustori dar mai cu seamă fiindcă nu vrea să întrebuițeze forța, care înseamnă pentru el totdeauna suprimarea libertății, constrîngere, tiranie, sclavaj.

„A tiraniza pentru țară, spune Nikil, înseamnă a tiraniza țara“.

Lui Sandip, discipol al științei occidentale care susține că toate mijloacele ce duc la succes sînt bune, el îi răspunde:

„Sufletul e mai prețios decît succesul, căci viața nu e o simplă mașină. În Europa oamenii privesc toate lucrurile din punctul de vedere al științei, dar omul nu e o ființă pur fiziologică, psihologică sau socială. El e ceva mai mult decît știința naturală de el însuși. Cine caută adevărul în cărțile de știință și nu în el, insultă și scoabă omul“.

Și cînd Sandip afirmă că „Istoria tuturor țărilor nu e decît cea a furturilor comise pentru patrie și că în ea nu trebuie să căutăm responsabilitate“, Nikil răspunde: „Istoria nu e încă sfîrșită“. Aprobind din suflet vorbele bătrînului său învățător: „Istoria omenirii trebuie scrisă de toate rasele lumii unite în aceiași eforturi. Iată de ce e inadmisibil să-ți vinzi conștiința pentru motive politice sau să faci din patria ta un feteș. Știu bine că sentimentul profund al Europeenilor nu e acesta. Dar de ce Europa ar fi maestrul nostru în această privință? Oamenii care mor pentru adevăr, devin nemuritori, tot așa un popor care poate muri pentru adevăr, va fi considerat ca nemuritor în istoria oamenilor. Ce epidemie de păcate au deslănțuit popoarele din afară în patria noastră!“

Ca toate atitudinile moderate cea a lui Nikil e departe de a fi înțeleasă, dimpotrivă ea e rău văzută de toată lumea. Englezii îl suspectează pentru toleranța lui față de mișcarea naționalistă, iar com-

patrioții lui, bănuiesc că el se teme de poliție sau caută să obțină un titlu englez.

Agitația lui Sandip nu rămâne însă fără de roade, ea deslănțue patimile populare provocând o reacțiune violentă și singeroasă a șovinismului musulman. Și pe cînd Sandip știe să dispară la timp în fața primejdiei, Nikil care intervine pentru a apăra populația, e o victimă a luptei.

*

Dacă idelle lui Nikil ne aduc uneori aminte de unele aspirații generoase ale cugetării occidentale, între cosmopolitismul vag și incolor al Europeanilor și gîndirea prințului indian există o întreagă lume.

Pe cînd umanitarismul occidental are la bază un raționalism abstract și impersonal, care în optimismul lui fără margini crede în transformarea organizației politice și sociale, în cugetarea lui Nikil conștiința unității genului omenesc izvorăște dintr'o aspirație religioasă și mistică.

Disprețuind elementul politic și economic care nu însumează decît egoism, apetitul puterii și deci aservirea personalității morale, ea are ca punct de plecare reforma vieții interioare, în care diferențele dintre oameni dispar în fața conștiinței sufletului universal și a divinității.

Omul nu trebuie să tindă către putere, care e ceva exterior și efemer, ci către perfecția internă, care singură poartă pecetea eternității.

„Noi credem că sîntem proprii noștri stăpîni, cînd ținem în mînă obiectul dorințelor noastre. Dar nu sîntem, decît după ce am gonit dorințele din inima noastră“.

Ideal superior, pe care l-au urmărit misticii tuturor timpurilor, liberați de cătușele patimelor terestre și cu privirea ațintită spre cer.

Dar dacă acest ideal păstrează ceva din naivitatea și inocența fermecătoare a copilăriei, în el vorbește mai ales înțelepciunea blazată a unei rase îmbătrînite și împotriva lui se revoltă forțele elementare ale vieții care ne înlănțue de materie și se zbat în noi formidabile și tumultuoase.

Deși Nikil spune într'un loc că Budha a cucerit lumea și nu Alexandru, el care nu a putut cuceri sufletul Bimalei, e conștient de abîsul care există între Idealul său și cerințele imperioase ale firii.

Viermil rozători ai rațiunii și ai gîndirii au pus stăpînire pe spiritul său și un pesimism iremediabil își face loc în această mărturisire.

„Am voit să exprim o mare idee și ce friu am pus dorințelor și impulsurilor mele! Am primit scînteia vieții, dar nu am puterea să o transmit. Căci nu sînt o flacăară, ci un biet cărbune stîns și nu pot aprinde nici o lampă“.

Și de acela ceva din melancolia pătrunzătoare a unui apus de sară se degajează din această operă care, în atmosfera de prozaic și brutal materialism de după război, aduce un suflu de poezie pură și un parfum de înaltă spiritualitate.

Octav Botez

Cronica teatrală

BUCUREȘTI

**Inelul.—Hero și Leandro.—Moissi.—Moartea lui Dante.—
Glaucó.—Extemporalul.**

Subt direcția d-lui Eftlmju, Teatrul Național a cultivat cu o deosebită plăcere literatura dramatică produsă de diletanți romini. Astfel numeroase categorii de cetățeni—avocați, profesori, actori, ofițeri, etc.—au avut bucuria de a-și vedea reprezentate dramele „compuse“ în orele lor libere intru îmbogățirea repertoriului național. În schimb d. Sorbul, de pildă, care e numai autor, a fost lăsat în disponibilitate ca să aibă răgaz să scoată „Săgetătorul“. Aceasta se cheamă încurajarea literaturii dramatice originale. Și, cum azi orice român știutor de carte are în sertar cel puțin o piesă de teatru, putem spune cu poetul: viitor de aur... teatrul nostru are!

D-ra Arhip e profesoară de matematici. Fiindcă, în fond, orice dramă înseamnă rezolvirea unei probleme izvorite dintr'un conflict dat, autorul dramatic trebuie să aibă și oarecare instinct matematic mai cu samă în construcția scenariului. Totuși, fiindcă drama, înainte de-a rezolvi vre-o problemă, trebuie să zugrăvească oameni adevărați, darul de-a crea oameni e mai indispensabil decît toate științele matematice. *Azilul de noapte* n'are nici acțiune, nici conflict, nici construcție, și cu toate acestea e o dramă, pe cînd atîtea mii de drame, alcătuite după toate regulile meșteșugului teatral, nu sînt decît niște efemere bășici de săpun.

Inelul d-rei Arhip e sărăcuț în toate privințele. Eroina e soră bună cu *Sorana* d-lui Brătescu-Voinești, minus virtutea. Insuși inelul fatal și titular, departe de-a imprima vre-un fatalism piesei, constituie un balast păgubitor pentru mersul și desnodămîntul conflictului. Bernstein, din *Hoțul*, este încă idealul d-rei Arhip în privința construcției dramei. Deaceia și actul al doilea din *Inelul* e redus la o singură scenă lungă. În vreme ce însă în *Hoțul* se rezolvă o ecuațiune cu un necunoscut care reprezintă chiar miezul dramei, în *Inelul* avem doar o convorbire, amestecată cu multe sărutări, între doi oameni care nu știu ce vor.

O calitate totuși are *Inelul*: nu jenează. Adică ceva nici cald,

nici rece, nici interesant, nici plictisitor... Intr'o revistă, la poșta redacției, *Inelul* ar fi etichetat „publicabil“.

Cu *Hero și Leandru* n'a prea avut noroc Teatrul Bulandra. De ce, după *Cidul*, numai decît Grillparzer care, chiar la Viena, se joacă mai ales fiindcă e singurul clasic național austriac? Trecînd peste clasicismul autorului, dece tocmai *Hero și Leandru* cînd n'ai interpreți nici pentru *Hero* și nici pentru *Leandru*?... Firește că asemenea întrebări nu pot avea decît un interes de curiozitate fiind vorba de un teatru particular. Dar poate că și curiozitatea e legitimă cînd o sforțare artistică cinstită rămîne cu desăvîrșire sterilă...

Precum repertoriul teatrelor noastre e dominat de fabricațiile dramatice boulevardiere pariziene, tot astfel arta actorului român e inspirată, dacă nu chiar imitată, după clișeele actricești franceze. Excepțiile se pot număra pe degete. Actorii romîni rîvnesc să joace ca *Le Bargy* sau ca *Max Dearly*; numai cîțiva se declară discipolii școalei veriste italiene. Între realismul de salon francez și verismul cabotinesc italian s'a înămolit actorul român, fără perspective de emancipare, cel puțin deocamdată.

Astfel, în mediul nostru artistic, arta d-lui *Moissi* n'a putut stîrni însuflețire. N'a stîrnit nici chiar destulă înțelegere. Au plăcut unele momente, dar numai fiindcă păreau realizate cu mijloacele actricești obișnuite. Concepția artistică însă a actorului german a rămas neapreciată.

Actorul *Moissi* e un creator sintetizant, spre deosebire de actorii noștri care sînt mai mult sau mai puțin analitici. *Moissi* simplifică personajile pe care le intrupează. Reducînd gestul, mimica, mișcarea la minimum posibil, atenția lui se concentrează asupra ritmului sufletesc. Ceiace caracterizează pe om nu sînt modulațiile trupești, ci înainte de toate mișcările sufletului. *Moissi* zugrăvește dinlăuntru în afară, pe cînd realiștii dramatici zugrăvesc dinafară înlăuntru. Dintre organele trupești *Moissi* întrebuițează mai ales ochii—ogînda sufletului. În ochi se citește suferința, bucuria, pasiunea. Deacea creațiunile sale au o culoare pronunțată intelectualistă. De acela la *Moissi* cuvîntul, adică autorul, își rela rolul de căpetenie. *Moissi* nu rîvnește să uluiască pe spectator prin ceiace face, ci prin ceiace spune. Actorul astfel devine cu adevărat colaboratorul leal al autorului.

Simplificarea nu împiedecă variația. Dimpotrivă—și *Moissi* a dovedit-o—e un mijloc puternic de-a sublinia diversitatea. Între *Hamlet*, *Oedip* și *Oswald* singura trăsătură de unire e corpul material al actorului. Cu toată extrema simplificare, *Moissi* e mai variat dela rol la rol decît oricare verist ultra-minuțos. Apoi, mai presus de deosebirile exterioare, actorul german izbutește să impună, exteriorizîndu-le, multe taine sufletesti ale personajilor pe care arta pur realistă nu le-a putut pune în evidență. Celebrul monolog „a fi sau a nu fi“, care—cu tot respectul pentru Shakespeare—pare cam lefter ca valoare filozofică, a dobîndit, în cadrul interpretării lui *Moissi*, o

semnificație superioară; s'a văzut că monologul explică și justifică pe Hamlet. Sau, în *Oedip și Sfinxul*, dealtfel cași în *Cadavrul viu*, pasiunea suferinții și a ispășirii se accentulează treptat și cu atita convingere vie încît simți parcă în atmosferă mina fatalității care călăuzește avînturile omului.

*

Pentru comemorarea lui Dante, d. Victor Eftimiu a comandat o piesă de ocazie marelui nostru poet și autor dramatic N. Iorga care, profitînd de o călătorie cu trenul, a scris *Moartea lui Dante*. Actul fecundului autor—precum se poate vedea mai ales dintr'un fragment publicat în Programul Teatrului—e în versuri și, după părerea unanimă a criticii, e incomparabil sau, în cazul cel mai rău, e comparabil numai cu dramele d-lui N. Iorga, dictatorul Romîniei Mari.

*

În vreme ce toată critica a fost de acord, în bine la superlativ, asupra actului comemorativ al d-lui Iorga, *Glauco* a avut o primire oarecum glacială.

Totuși *Glauco* e o operă valoroasă. E o tragedie, cu toate că realizată prin mijloace moderniste. Eroul, tînărul pescar Glauco, minnat de o ambiție mare, păcătuiește împotriva iubirii, părăsind pe Scyla. Zeii îl înalță: Glauco ajunge erou, rege, chiar zeu. Zeii îl doboară, nimicindu-l iubita. Căci toate în lume sînt deșertăciuni, afară de iubire.

Mai mult decît prin tema dramei, care a fost demonstrată până la banalitate de sute de poeți în mil de forme, *Glauco* impresionează prin atmosfera de poezie și fantezie. Morselli, autorul tragediei, crează o lume vie și nouă din elemente vechi. În lumea aceasta poezia înfrățește pe om cu zeli și cu natura, învăluindu-l pe toți într'o haină bogată care le imprumută înțelesuri simbolice. Marea vorbește omului, întocmai cum omul vorbește zeilor și glasurile tuturor, rinduite armonice, constituie ritmul vieții tinere, primitive.

Poetul Morselli e însă dublat de un foarte abil dramaturg. Construcția lui *Glauco*, cu toată sobrietatea ei, e de o soliditate impresionantă. Iar puterea de caracterizare o învederează prin zugrăvirea eroului în care vigoarea, patetismul, ambiția, șiretenia, pasiunea se împletesc cu iscusință într'un tot puternic.

Deși operă modernistă, *Glauco* nu poate suporta cubismul interpretării. Printre cuburile de stînci și profilați pe o mare stranie, pescarii sicilienii dinaintea războiului troian nu se simt tocmai bine.

*

Despre *Extemporalul*—un vodevil nemțesc localizat—nu s'ar vorbi aici și nici măcar nu s'ar pomeni dacă n'ar fi prima piesă potrivită într'adevăr pentru trebuințele Teatrului Popular. Dovada că e potrivită o furnizează înseși sălile pline ce le face tînărul teatru de cîte ori joacă *Extemporalul*, spre deosebire de restul pieselor reprezentate până aci. Teatrul Popular trebuie să fie trăsura de unire între cinematograful și Teatrul Național sau alte teatre, să zicem, serioase: adică să ademenească pe spectatorii cinematografului și să-i pregătească pentru teatrul adevărat. Acest scop îl atinge *Extemporalul* și de-aceia merită să i se înregistreze măcar titlul.

L. Rebreanu

Mărgeluș

Amicul meu A. de Herz ne-a adus o piesă nouă. Sînt cîteva săptămîni de cînd, la Teatrul „Regina Maria”, *Mărgeluș* stă cu neclintire pe afiș. La primele reprezentații, toate ziarele s’au ocupat cu această nouă producție dramatică și mi se pare că succesul a fost așa de impunător, încît cronicarii și profesioniștii n’au făcut decît procese-verbale de constatare.

Mă duc rar și greu la teatru. Este o inferioritate personală de care nu pot să mă desbăr și pe care o mărturisesc cu durere. Trebuie să se întîmple cine știe ce eveniment al rampei sau să vină Moissi din lumea largă, ca să biruiesc piedicile mele obișnuite și să mă strecur și eu într’o sală de spectacol.

Așa am făcut acum în urmă, smuls din chillia mea de succesul lui *Mărgeluș*. Nu e greu de ghicit că acela care se duce rar la teatru se duce cu o bucurie mai mare decît acela care, de nevoie, de plictiseală sau pentru alt cuvînt, copleșește în fiecare sară un fotoliu din față. Și, poate, mai este încă un lucru bun, în venirea mai rară la spectacole: Este oarecare vioiciune de impresii și oarecare prospătate de judecată, demult prăfuite la spectatorul neîmpins și blazat.

Deci, am văzut pe *Mărgeluș*, cu mai multă vie curiozitate de cît alți confracți, competenți dar oboșiți și greu reactivi. Nu-mi este aminte să scot în evidență meșteșugul autorului. Toată lumea se înțîlnește aici cu ușurință: A. de Herz este un neîntrecut meșteșugar. Piesele lui sînt construite cu o abilitate pe care, dela Caragiale încoace, n’a mai avut-o nici un autor dramatic romînesc. Scenele din *Mărgeluș* alunecă unele după altele, bine legate, bine justificate și toate necesare în planul general. N’ai putea să spui: această scenă se ciocnește cu cealaltă și putea să lipsească sau trebuie modificată. A. de Herz își cunoaște meșteșugul și toată țesătura lui curge valuri, din războiu, fără să se incurce ștele, fără să cază suvelca niciodată.

Dar ce ne infățișează acest meșteșugar al teatrului? Oameni dintre noi, lume romînească. Apariția ministrului Zotta, soția lui, copiii lui, casa și amicii lui sînt din zilele noastre și din capitala Romîniei. Moravurile, ideile și cugetele prezentate în piesa *Mărgeluș* sînt, toate, material social și sufletesc luat de alci dintre noi. Dobrin e un biet om de ispravă, dar cite lucruri putem cenzura în acest exemplar al generozității romînești!... Gina și Radu sînt suflete iubitoare și simpatice, dar cît de anemică este virtutea lor!

Ce poate să scoată din saloanele și din sufletele noastre un autor dramatic! Farsă, comedie, cel mult satiră.

Autorul lui *Mărgeluș*, deși aplaudat, felicitat, incununat în toate cronicile dramatice, e micșorat între culise și în convorbiri particulare. „...Piesa lui e abilă, o aplaudăm, petrecem, dar nu credem în trăinicia ei”.

Ce este și ce-ar putea să dea această trăinicie? Este vorba de o concepție artistică superioară, sau este vorba de mai mult dar ceresc? În primul caz umanitatea nu lipsește din această piesă, care după mine unul nu are alt cusur decît că e prea hilariantă.

Legătura dintre un bărbat și o femeie, atunci cînd au adus un copil pe lumea aceasta, este, în firea cea nefalșificată a lucrurilor, atît de puternică și de poruncitoare că desface orice prejudecăți și incongruențe sociale.

Leagănul unui copil e un altar și dacă acest altar s'a întimplat să fie în cîmp, fără prealabila catedrală care e familia, catedrala trebuie să crească neapărat de jur împrejurul leagănului-altar.

Dar acest gînd care susține piesa lui A. de Herz nu mai pare evident, într'o lume, atît de frivolă, atît de improvizată, atît de lipsită de seriozitate și de orice măreție.

Autorul e de vină poate numai într'atîta, intru cît a fost prea bogat în scăpărări de spirit și în veselia generală a piesei.

Lecția de umanitate pe care o strecoară în *Mărgeluș*, trebuia, cred eu, dată mai de sus și, măcar în actul cel din urmă, trebuiau rărîte glumele și situațiile desfătătoare.

Dar A. de Herz poate că a fost furat de propriile-i mijloace și veselindu-se și veselindu-ne și pe noi prea mult, a făcut să nu se mai vadă bine învățămîntul cel sănătos, ținut în colț.

În definitiv, eu socotesc că deprecierile pe care le facem lui *Mărgeluș* sînt un fel de răzbunare nevinovată asupra autorului. Ne-a făcut prea mult să rîdem ! Nu voim să mai luăm în serios pe acela care ne face să petrecem. Să cugete amicul de Herz asupra acestei cunoscute ingrătitudini omenești și la o piesă viitoare să fie mai avar cu meșteșugul situațiilor și cuvintelor mucalite.

G. Gal.

Scrisori bucureștene

Dumnezeu și bucureștenii.—O zăpadă oportună.—Succesele d-rului Gheorghian.—Perspective pentru anul nou.—D. Victor Eftimiu și Cortina, sau foae verde doi miniștri.—Tribulațiile pictorului Ressu.—Și, înșfîrșit, despre nevoia unui Minister al Artelor—toate pe scurt, cum se poate vedea mai jos.—P. S.

București, 10 Ianuarie.

Orice s'ar spune, Dumnezeu a rămas un om de treabă și bucureștenii au noroc.

Sînt lucruri de care-ți dai anevoie socoteală în timpul anului, mergînd cu tramvaele comunale sau trecînd pe lîngă gurile de canal atît de evocatoare ale d-rului Gheorghian... Dar tot anul are un sfîrșit. Și marii psihologi care prezidă de veacuri cursul calendarelor au făcut din acest sfîrșit o sărbătoare; o sărbătoare în care se uită și toate cele de peste an și începutul anului nou, care pentru atîta lume nu e vesel nici măcar cît e nou.

Oricum, de sărbători, administrația comunală se arată la înălțime: căci gurile de canal sînt înghețate, și cetățeanul scăpat de grabă simte o adevărată plăcere să renunțe la tramvaiu. Dar norocul bucureșteanului nu se oprește aici. Oricît de optimist—și numai Sfîntul Neculai știe cît optimism îi trebuie unui muritor de rînd pentru a stărui să trăiască în capitala Romîniei Mari—oricît de optimist, bucureșteanul care plin de pachete se îndreaptă cu grijă cătră casă în seara de Ajun, prin întunericul unor străzi prăpăstioase și impure, nu se putea aștepta la altceva pentru adouazi... Ori, minune! Care nu fu mirarea aiurită a bucureștenilor găsind adouazi, în zori—de sfînta zi a Crăciunului—orașul lor de nerecunoscut. Mai întîiu lumină, lumină scînteietoare peste tot: în aer—de obicei, la București, și aerul e mîzgiliu—în aer, în pomi, pe case,

peste tot... Palate și cocioabe sînt deopotrivă strălucitoare... Sîrmele de telefon, care poartă tot lungul anului apelurile disperate ale abonaților spre atîtea domnișoare, inaccesibile vai! în timpul serviciului, sîrmele de telefon au luat și ele culoarea albă a visului... Străzile, stradelele Bucureștilor, pline ieri de vîgăune și hopuri lunecoase, sînt astăzi netede ca palma și scînteie la soare cu toată insolența excepțiunii... Nici un fir de gunoiu, nici o diră de colb, nicăeri... Ce mai vorbă multă: un oraș ca o grădină din povești...

Moș Crăciun, Moș Crăciun, farsor cu gînduri bune! Ai lăsat deasupra noastră zăpada ta cea mai oportună. Ți-ai scuturat o clipă barba încilcîită unde poate atît de pușin barba pieptănată a doctorului Gheorghian și ai dăruit bucureștenilor, care te-ar vrea președinte inamovibil de comisie interimară, o iluzie.

O albă și pură iluzie.

Fii bine-cuvîntat!

Ce face este admirabil în ordinea lucrurilor este intenția de moralitate supremă care comandă tot ce se întîmplă. O faptă mare chiamă după dînsa, totdeauna, răsplata. Nu numai ca o mulțumită făptașului, ci maicuseamă ca un îndemn celorlalți. Pentru că știut să deie bucureștenilor un frumos sfîrșit de an, doctorul Gheorghian rămîne primar al Bucureștilor. Este un eveniment care va putea scăpa istoricilor oficiali, atrași prea mult de soarta regilor și a purtătorilor de războaie; noi însă nu-l putem trece sub tăcere. Iubitorii de pîloresc pot fi liniștiți: Bucureștii își vor păstra încă multă vreme culoarea lor locală. Stradele noastre, locurile noastre virane—adevărate colțuri de natură—, edificiile și serviciile noastre publice, și toate cele ce formează cadrul în care se mișcă volubilitatea practică a bucureștenilor își vor păstra fizionomia.

Nimic nu se va schimba în acest cerc al mobilității externe. Și poate fi o consolare... Deschise în Decembrie, ferecate în Iulie, tramvaele comunale vor continua să-și sporească tarifele și să estropieze cu indiferență pe mizerabilii care nu respectă regulamentele circulațiunii. Societatea de Gaz și Electricitate va scumpi și ea lumina, pe zi ce trece tot mai slabă, în puterea legii „la cerere mare, ofertă mititică”. Cu apa, care nu se mai găsește azi de cît în vinul restauratorilor, vom sta tot mai bine în temeiul nădejdi care se legă de proiectul Inginerului Leonida: București, port la Dunăre. În ce privește școlile, care nu mai prididesc să coprindă atîția copii, e de sperat că civilizația va răzbate și la noi altfel decît ca formă goală, și odată cu dînsa învățătura lui Malthus. Ce face ne va ajuta să deslegăm tot odată și problema locuințelor, cu tot afluxul de străini, pentru care se pot construi oteluri și case de speculă fără nici un fel de sarcină în bugetul Comunei. Pinea, hainele, lemnele, vor ajunge un perpetuu îndemn la e-

conomie, sorgintea tuturor avuțiilor... Iar liniștea și pacea orașului nu vor mai fi turburate niciodată; nici măcar cu prilejul vr' unor alegeri, căci bucureștenii s'au convins însfirșit că apa trece și pietrele rămân:

Se duc Guvernele, nu însă vai! și doctorul Gheorghian!

Ce păcat că această siguranță dătătoare de viață nu se întinde pînă la Teatrul Național. D. Victor Eftimiu, poet de talent și director priceput, împotriva căruia se poate spune cel mult că nu e un om de știință cu renumele doctozului dela Primărie, depinde—s'a văzut—nu numai de guverne, ceiace ar fi suportabil, ci și de gusturile estetice ale tuturor eventualelor minisțri, ceiace e înspăimîntător.

D. Eftimiu a făcut greșala să comande pictozului Camil Ressu o cortină, vestita cortină a Teatrului Național, fără a lua în prealabil avizul d-lor Xenii și Dumitrescu-Brăila. Simpaticul director al Teatrelor a păcătuit prin omisiune, dar fără nici o intenție de blam personal: dr Puțoreanu, d. Dobrescu, decanul barozului, și noi toți ceștialalți am fost tot atit de puțin în curent cu intențiile domniei-sale. Iar dacă trebuia consultat neaparat cineva dela Brăila, nu vedem dece numai-decît d. Dumitrescu. Dar să trecem... Din nefericire, cortina d-lui Ressu a eșit ceva mai prost, iar d-nii Dumitrescu și Xenii au ajuns ceva mai bine decum se putea aștepta. Hazardul oferă asemenea surprize și d. Eftimiu nu putea fi ținut să le pareze. Dacă s'ar cere unui director de teatru să conteze, în preocupările sale estetice, cu probabilitatea unor evenimente ca cel care a făcut din doctorul brăilean Ministrul Artelor, postul ar rămîne fără amatori.

Evenimentul totuși s'a petrecut. D. Xenii, om subțire, căruia i se oferise cel dintii artisticul portofoliu, s'a recuzat trecînd la Ministerul Muncii, unde cu tot zelul d-lui Trancu au rămas unele chestiuni neepuizate; iar doctorul Dumitrescu a primit să someze în locul d-sale pe poetul dela Teatru: Cortina sau Direcția!

— Direcția, a răspuns cu hotărîre d. Eftimiu, alegînd între două rele pe cel mai necesar. Și astfel, Camil Ressu a fost invitat să-și desăvîrșească opera.

Dar greutatea cea mare aici începe. Dacă n'ar fi să mulțumească decît pe d-nii Xenii și Brăila, sarcina pictozului Ressu ar intra în putînțele unui om. Din nefericire, cei doi stîlpi ai guvernului sînt efemeri, la guvern cel puțin (numai pronia celestă știe dacă apariția acestor rinduri îi va mai găsi în funcțiune).. Și atunci îl vedeți pe bietul d. Ressu silindu-se să intre în părerile estetice ale minisțrilor de mîne; ale tuturor celor care pot fi minisțri mîne. Dar mai întiiu care e partidul ursît să ia puterea—veți spune că Ressu ar putea aș-

tepta să vadă unde se înscrie d. Dobrescu—și pe urmă care-s oamenii. Dar cine nu poate spera un minister în buna noastră țară! Și când stai de te gindești că-l pot avea tocmai cei care nici nu speră... Hotărît lucru, e teribil. În locul lui Camil Ressu n'am primi să adăugăm o tușă în pletele Ilenei Cosînzene. Dispară mai întîlu Ministerul Artelor.

Căci Ministerul Artelor poate dispărea; nu-l vor regreta decît pictorii subvenționați, pentru care generozitatea publică va reînființa oricînd o Cutie a Milelor. Directorul modest care i-ar lua locul s'ar putea ocupa după aceea de cele cîteva chestiuni care interesează într'adevăr arta națională, cum ar fi: protejguirea bogățiilor artistice care se pierd în toate colțurile țării, creiarea unui muzeu al picturii romînești, organizarea unei largi mișcări de propagandă care să ducă în noile ținuturi arta noastră sub toate formele, așa cum duce Școala cultura națională. Și ar fi încă multe. Dar e mai cuminte să tăcem, cit timp le-ar putea compromite intervenția onoratului Minister.

Eugen Crăciun

P. S.—Graba cu care se desfășură evenimentele ne face să adăogăm acest post-scriptum.

N'au trecut decît două săptămîni și toate cele ce scriam sînt lucruri vechi, lucruri aproape uitate, după cum uitate sînt și cele cîteva figurine care meritaseră atenția momentului. De pe arena mobilă a actualității au dispărut și d-nii Xenii—Dumitrescu-Brăila (tirînd în plecarea lor—neașteptată apropiere a soartei—pe d. Victor Eftimiu, care rămîne cel puțin un poet, și doctorul Gheorghian, merit să dispară pe cit se zice și dela Primărie, dînd astfel cea mai elocventă ilustrație tragiceii instabilități a lucrurilor omenești.

Totuși schimbarea, îndrăznim să spunem, este mai mult de aparențe. Cele ce au dispărut sînt simple etichete peste care vremea a lipit altele, tot așa cum fiecă zi aduce afișe cu noi spectacole peste afișele de ieri. Fiecare din aceste hîrtiute ne făgăduiește tot ce e mai bun, chemînd banul nostru de fiecare sară, pentru a sfîrși adouazi terfelită și uitată sub bidineaua lipitorului neobosit.

La colțul casei mele—zic casa mea tot așa cum ași zice strada mea, partidul meu, fără ca posesivul să fie aici altceva decît un tiasco al proprietății individuale—la colțul casei mele așa dar, și cătră marginea trotuarului, se ridică un palid edificiu, rotund la formă și redus în dimensiuni, blindat ca o cupolă și deschis ca un club politic... În alte sezoane, mai puțin aspre, călători grăbiți îl vizitează trecător. iarna zidurile lui metalice servesc mai cu samă ca suprafață de afișaj... Și nu știu de ce mi-

cul edificiu, în care toată lumea nu stă decît o clipă în sezon prielnic, și care promite veșnic în afișe care se schimbă spectacole care sînt alurea, îmi apare astăzi mai mult decît oricînd simbolul cel mai adecvat a ceiace se cheamă obișnuit viața noastră politică.

Viața noastră politică...

Politica nu intră nicidecum în cadrul acestor scrisori. Ea ni se impune totuși cu puterea actualității. Nu vom luneca pe povîrnișul discuțiilor de principii. Nu ne vom ocupa de Constituție și de Constituantă, de rolul generalilor activi la departamentele civile, de chestiunea luptei dintre partide, și de toate celelalte subiecte pe care și le dispută cotidienele. Bucureștenilor aceste controverse le par lipsite de orișice interes. Democrație, Guvern Parlamentar, Voință Populară—sînt pentru dinșii simple clișee de întrunire publică, sau locuțiuni gazetărești, fără nici o legătură cu viața reală. Aceia se mărginește la biurou, la atelier, la club, la cafenea, sau acasă, și din lumea politică eanu cunoaște decît firmele: Brătianu, Mihalache, Averescu, etc... Fiecare din acestea poate întruni sufragiile momentului, după cum promite să mulțumească micile interese zilnice, dar de niciuna nu se leagă căldura unei credințe. Căci pentru tot ce nu e plăcerea lui bucu-reșteanul politic este sceptic. El trăește prea aproape de guverne pentru a putea crede în ele, și știe că „programele” nu se deosebesc decît în opoziție. Ideologia partidelor noi îl supără și îl jignește. Intr’însa vede mai cu samă o desconsiderare a orașanului. Dacă adoră cîteodată pe șefii democrației, pentru generozitatea lor comunicativă și pentru energia lor critică, nu-l urmează nicidecum în ideile lor pozitive. Egalitatea cu oricine și oricum, iată ce nu va admite niciodată. Tot ce amenință cituși de puțin situația sa prezentă sau viitoare este „bolșevic”.

Cu aceste predispoziții, bucu-reșteanul—vorbim de bucu-reșteanul neînscriș în cluburile de partid—este un alegător minunat. El nu vede în vot un mijloc de a determina viitorul, ci mai degrabă o judecată față de trecut. Pentru a pedepsi pe cei care l-au nemulțumit, va vota împotriva lor. Și de aceia votează astăzi aproape totdeauna altfel decît eri. Rezultatul îl amuză o clipă, ca orice joc de noroc, și pe urmă totul reintră în normal. Votul cetățenilor și activitatea viitoare a guvernelor sînt doar lucruri fără nici o legătură; și dacă voința regală n’ar uza din cînd în cînd de așa zisele prerogative, bucu-reștenii ar fi întotdeauna cei mai fericiți dintre oameni subt „cel mai rău” dintre guverne.

E. Cr.

Scrisori din Paris

Curente critice și ideologice

Personalitățile care au o influență puternică asupra culturii franceze contemporane sînt perfect antipodice între ele. Temperamente spontane, mistice, alături de realiști lucizi, de pozitiviști reci; sensibilități romantice alături de inteligențe echilibrate. Conținutul ideologic dela care pornesc nu e nici el mai omogen. Reacționari, lingă libertari și socialiști, spirite religioase lingă atei, republicani lingă monarhiști. „*Popor antitetic*”, cum se pronunță Ch. Peguy despre neamul său.

Cu toate aceste deosebiri esențiale, fiecare din aceste personalități și-a constituit un cenaclu, a monopolizat o porțiune a intelectualității, care se inspiră și judecă după ultimul cuvînt al maestrului. În diversitatea aceasta de idei, care se ciocnesc, de dominații care și dispută clienții, cîteva figuri mari se desinează. Ele se pot grupa după afinități, după familii intelectuale. Deacea ni se pare mai nimerit să-l clasificăm după temperament, decît după conținutul doctrinei lor. Doctrina poate fi împrumutată, în cel mai bun caz suggestionată. Celace o selectează, celace o distinge din masa informă de cunoștinți, e tocmai caracterul particular al sufletului, inseparabil de structura specifică a personalității. Dacă între un Ch. Peguy sau un Romain Rolland, unul e internaționalist, european, celalt patriot ardent și naționalist, nu se vede ușor, pentru cine e familiarizat cu contactul acestor două mari personalități, că fac parte din același familie sufletească ?

Sau un Maurras, șovinist, monarhist și catolic, nu se înrudește de aproape ca structură mentală cu un Anatole France, comunist, utopic și ateu, în celace au comun ca suflet raționalist, elen, pozitivist și doritor de idei clare ?

Fără să sacrificăm nimic din celace e particular fiecăreia din capetele reprezentative ale Franței de azi, îi vom împărți în două mari categorii : acei care rămîn în tradiția secolului al optprezecelea francez, prin urmare a adevăratului secol francez, ateu și anti-romantic ; acei care se inspiră dela alte genii ale trecutului, dela un Pascal ori Rousseau, firi turmentate și romantice, sensibilități inconștiente dar mai ales mistice.

În galeria de figuri, pe care o vom prezenta-o nu trebuie să se albă în vedere atât calitatea talentului sau a inteligenței scriitorului, cât amestecul său social, dorința de a acționa asupra mediului, de a crea proseliți, de a-l remedia maladiile,—cum s'a spus foarte bine,—animați de „le désir de sauver“.

Din prima categorie, din acea a voltairienilor pozitiviști, trebuie menționat în planul întâi *Ch. Maurras*. Cu tot catolicismul său îndărătnic, șeful spiritual al lui „Action française“ e înainte de toate un humanist în sensul strict al cuvântului. Inteligența sa se inspiră și vrea să continue civilizația greco-latină, mai mult pe cea elenă. Autorul lui „Anthinea“ și al lui „Chemin du Paradis“ e dușmanul neînșecat al oricărui romantism, indiferent care ar fi el. Un dezgust profund îl îndepărtează dela visătoarea steapă cași dela concepția nebuloasă a infinitului ori a absolutului. Cu un sarcasm caustic ride de tot ce nu se exprimă clar, net, în idei distincte. Rousseau, Pascal, Bergson ori Christ sint pentru el halucinații periculoși, demenți ridicoli, de care orice contagiune mentală trebuie îndepărtată.

Un epicureism voluptuos îl alătură de concepția păgînă în contra oricărui ascetism. Ușor se poate deduce că un asemenea spirit va deveni în politică un realist brutal.

Machiavelismul fără scrupule va fi programul său. Urmează de aici că realitățile imediate, biologice îl vor atrage. Omul e o brută, el trebuie ținut în frâu. Salvarea e în principiul monarhico-autoritar. Ideia națională e o dată palpabilă, care trebuie să treacă înaintea internaționalismului vag. Inegalitatea socială se va păstra în caste bine distincte. Ordinea veche, cumintea și fecunda ordine a vechiului regim va trebui restaurată.

Printr'o contradicție inerentă acestui spirit sistematic de logician, Maurras va ajunge și mare apărător al catolicismului, el, care disprețuește moliciunea imorală cași sentimentalismul exagerat al creștinismului.

Trebuie însă de făcut o distincțiune. Maurras nu e un creștin. Pe aceștia îi disprețuește. Nici un spirit religios, căci declară peste tot că e ateu. El e un catolic. Dece? Pentru că catolicismul e înainte de toate o orînduire aristocratică bazată pe tagme hierarhice. Apoi catolicismul e prietinel și aliatul secular al monarhiei și al vechiului regim. Cum i s'a spus foarte bine, el e un „catolic ateu“. Apreciază doar din religie utilitatea ei reacționară și atîta tot.

Cași Machiavel, descris de Merejkowski, prin urmare cași oricare teoretician al brutalității autoritare, Maurras e un naiv și un idealist. Fără posibilități de aderență în mediul republican de azi, sistemul său e inofensiv. Războaiele sale bătăioase nu reprezintă decît silogismul consecvent al unui spirit sistematic. Dar el rămîne pe hirtle și Maurras, rătăciosul și reacționarul Maurras, rămîne o foarte simpatică figură, chiar proiectată pe humanitarismul celui de al XX-lea veac. Se zice tot așa că brutalul Nietzsche, care voia în doctrină suprimarea bătrînilor și a bolnavilor, era în viața sa intimă de o blîndețe prea ușuratică. Mefiați-vă de eficacitatea politică a tuturor Machiavelilor. Ei vor rămîne izolați, departe de o mulțime care nu poate pricepe nici extreme reacționare, nici extreme umanitare. Publicul nu iubește publicitatea machiavelismului, dar îl suportă, cînd e desfășurat, cuminte, în secret. Astfel Maurras, care e stimat de o bună parte din opinia publică franceză, are ca discipoli numai o mîna de studenți, și nu din aceia care obișnuiesc să treacă la examene. Acest anahoret, așa de singur în austeritatea lui, e ofensat din cînd în cînd

de bande de studenți, care-l poartă pe mini la sărbătorile naționale. Ce trist trebuie să fie, că atunci când cauți *ecouri* să recoltezi *elogii*!

Se poate părea paradoxal ca imediat alături de Maurras să așezăm pe divinul *Anatole France*. O rafinerie elenă a inteligenței, un epicureism ușor îl leagă pe deasupra convingerilor contradictorii. Cu toate că sînt așezați la cei doi poli extremi ai atitudinii politice, Maurras, care în tinerețe a fost secretarul lui Anatole France, nu are pentru fostul său maestru decît cuvinte de laudă și de admirație. În tot cazul nu e vorba aici de calitățile literare ale celui mai mare scriitor al civilizației neo-latine, care sînt acelea ale unui demurg coborît printre oameni ca să le sugereze poate simbolul supra-omului intelectual, ci de situația sa politico-socială. Se știe foarte bine rolul său în afacerea Dreyfus, cași în mișcarea socialistă de mai târziu. Timp de treizeci de ani a prezidat congrese socialiste, a prefațat cărți comuniste. Adesea s'a coborît în mulțime ca să deschidă plebei suferinde orizonturi largi de fericire și confort. Bunăvoința pentru partea militantă, pentru datoria socială care-i incumbă oricărui cetățean, n'a lipsit niciodată acestui literat. Cu toate acestea între el și masele populare n'a fost niciodată o strînsă legătură. Profunda sa inteligență, prin excelență critică și analitică, nu radia comunicativitatea, se detașa în loc să se dea, se închidea în loc să se imprăștie cu delirul sacru al unui apostol. Intelectualitatea sa uimitoare îngheța. Astfel nu putea să inspire decît respect și admirație, în nici un caz dragoste. Cași Voltaire, care oricît de democrat era, rămînea deasupra maselor, Anatole France nu poate fi un focar de viață, un izvor de ardoare fanatică. Pe urmă, cum remarcă un critic contemporan, Anatole France cași un seigneur din sec. XVIII, „ne concevait aucune limite au luxe, aucun frein au plaisir, aucune atténuation à la délectable volupté. Or c'est un problème qui n'est pas encore résolu, de savoir comment on pourra faire vivre une société démocratique et socialiste en ne lui donnant pas d'autre loi que la recherche du plaisir”.

Mai mult decît atît, figura marelui scriitor nu are nimic uman, fiindcă nu conține în ea ridicolul. Ori, nimic nu leagă mai mult pe oameni decît conștiința ridiculurilor respective. La dînsul, nici urmă din toate acestea. Perfect pînă la absurditate, nu s'a lăsat înțeles niciodată de comunul muritorilor. Cași Moise a lui Vigny, el e admirat, temut și singur. Poate încă că o ușoară rancună plutește în jurul său, ca în jurul zeilor lui Homer, nutrită de acel pe care i-a ofensat prin perfecțiunea sa. Căci ceiaze numim de obicei om simpatic e un om care lasă să i se remarce ceva inferior nouă. Nu s'a zis: „pour disposer quelqu'un en ta faveur aie l'air embarrassé devant lui”.

Figură rece, tăiată în marmură, France rămîne *deasupra* Societății, lipsindu-i vulgaritatea umană, care face pe oameni înțeleși și iubiți.

În fața acestor doi neoeneni, nepoți ai lui Voltaire ori Diderot, se ridică alte personalități care excelează tocmai prin virtuți contrare. De pildă un *Romain Rolland*. Barbar plin de disproporție, ridicul, om ca toți oamenii, el desfășură în fața sensibilității exagerat de rafinate a sec. XIX, seva plebeiană, mentalitatea brutală a vieții sănătoase. Alături de scriitorii ruși, de un Gorki sau Dostoievski, cel mai uman dintre scriitorii timpului, el se transpune cu o putere de simpatie necondiționată în sufletele cele mai străine și cele mai umile. European înainte de toate, se inspiră din Tolstoi, Beethoven și, din

scriitorii naționali, doar din Rousseau. Nimic din Voltaire ori Renan. Prin urmare nimic sceptic ori pesimist. Înainte de orice, o sete de viață, o căldură înimoasă, un lirism torențial, un elan mistic. Nimic intelectual; nimic cerebral. Puține idei, puține sisteme. Ce face făcea un inconvenient la Anatole France, adică doza prea mare de intelectualitate la el, prin absența ei totală, se transformă într'o lacună. „Anatole France est une intelligence sans flamme, R. Rolland est une flamme sans direction“. În adevăr, dacă sentimentul e creator de energie, de simpatie, el e orb, rătăcit și fără luminile rațiunii, oscilează fără scop pe cărări contradictorii. La R. Rolland nu găsim disciplină, nici sistemă intelectuală, mai mult nici soluție la crizele pe care le descrie, căci situația e operă de raționament. Ne recomandă să muncim, să sperăm dar nu ne spune în ce anume. Din cauza varietății modelurilor pe care le stimează, modeluri luate din toate colțurile Europei, din toate sensibilitățile și dela toate popoarele, fatal mentalitatea sa e desorientată. Nu cunoaște nici scop, nici mijloc precis. N'are nici-o filozofie, nici-un sistem de credințe politico-sociale.—Nu face decât să preconizeze aspirații ori veleități,—după cum s'a remarcat foarte bine. Incolo rămâne în afară de partide, în afară de patrie, cași în afară de religie. Ideia națională cași ideea socialistă rămân vagi, scăldate în cuvântul prea larg de umanitate și nejustificat de nici-o atitudine socialistă precisă. Maximum de ce indică mai precis, e un fel de *Internaționalism cultural*. Dar aceasta e insuficient. Legăturile internaționale se bazează pe criterii mai adânci: pe interese politice ori morale, niciodată pe idei ori sentimente.

Cu drept cuvânt generația tânără, plină de dor de acțiune, rămâne decepționată de această personalitate, care o îndeamnă la muncă, fără să-i spună ce trebuie să facă.

Din același aluat moral cași R. Rolland, cu același ardoare de a salva omenirea suferindă, *Ch. Peguy*, fost elev al școlii normale superioare, dușmău neîmpacat al spiritului sorbonian, a rămas oarecum departe de vîltoarea ultimului secol, redus ca activitate la apariția bilunară a unei distinse, dar prea puțin răspîndite reviste: „*Les cahiers de la quinzaine*“. Cu toate acestea, printre intelectuali și literați, un mare număr nutreau un cult fervent acestui spirit bătaios și personal. Calul său de bătaie era celace numea el „*le monde moderne*“. Înțelegea prin aceasta americanizarea treptată a vieții prin tehnică, prin industrie, prin democrație, bănci, școli, laboratoare, înțelegea mai ales victoria spiritului de *cantitate*, de măsurătoare asupra celui de calitate, de nuanță. Splendorile reci ale unui confort care-l degusta, mecanizarea oarbă a unei lumi industrializate, îi stîrnea accese de ură și poftă de distrugere. Poziția sa față de civilizația penibilă cîștigată a sec. XX, e tot aceea a unui Diogene față de sfîrșiturile culturii elene sau a unui Rousseau față de sec. XVIII. Tăran ca origină, inadapabil la atracțiile unui urbanism, care-l obosea prin mediocritatea și platitudinea lui, Peguy e înainte de toate un cinic, care urăște civilizația și cere întoarcerea la simplitate, la eroism, la sacrificiu și la natură. El vrea curajul în luptă și cavalerismul în acte.

Toate sfîrșiturile de secol produc spirite analoage, cînd oboseala față de tehnică, de spiritul de măsură și egalizare devine insuportabil.

Puritan și simplist, virtuos și exaltat, el păstrează sinceritatea originii sale țărănești de a lungul malmușărelilor, pe care societatea îi silește să le adopte. O sinceritate rurală, pe care se altoește filozofia lui Bergson, disprețuitoare a științei și a industriei,—iată personalitatea lui Peguy într'o primă fază.

Cătră sfirșitul vieții sale, acest agitat se calmează într'o nouă credință : catolicismul și patriotismul.

Inadaptat și obosit, se svirli în brațele religiei și ideii de patrie. Suflet extrem de veridic, voește să ilustreze cu acte revoitele ca și credințele.—Curaj rar, căcirare sint acordurile doctrinei gratuite cu practica vieții, care jertfește fericirea. În primele zile ale războiului cade cavalereste printre primii, mulțumit că poate jertfi umilul dar al vieții sale, din care nu făcuse niciodată un scop în sine.

Un R. Rolland cași un Ch. Peguy reprezintă concret aceiace o mare viziune filozofică a secolului, *H. Bergson*, reprezintă abstract și metafizic. Filozofia acestuia din urmă e profund inspirată de același cinism anti-cultural și antimetafizic. Și ea e o filozofie de sfirșit de secol, de revoltă contra artificialității și grandomaniei științei, o puternică revenire la activism pe deoparte, la preamărirea forțelor inconștiente și sentimentale pe de alta. Odată principiile fondate, aplicațiile bergsonismului pot fi numeroase : neo-creștinism, neo-spiritualism, pragmatism, chiar și sindicalism. Se știe că *Georges Sorel* cași *Charles Peguy* se reclamă ca discipoli ai lui Bergson.

Galeria figurilor reprezentative a Franței contemporane ar părea incompletă, dacă n'am pomeni aici și de *Maurice Barrès*. Figură interesantă, amestec în același timp de senzualitate meridională și de metafizică nordică, mi se pare mai puțin interesant ca activitate socială, în care naționalismul său, plin de concesii republicane, în ultimul timp, conține ceva monden și snob în el. Mai mult elegant decit eficace, naționalismul baresist aduce cu el ceva din atmosfera saioanelor.

* * *

Iată cele două tabere față'n față. Tradiția franceză reprezentată prin Maurras și Anatole France, în fața lor Peguy, Romain Rolland și Bergson, sensibilități romantice, încearcă să cutremure banalitatea contemporană, indicându-i alte valori.

Cei dintăiu, lucizi, luminați de concepții clare, ne apar reci, lipsiți de entuziasm și de delirul profetic al novatorilor ; ceilalți nebuloși, agitând modele vagi, fără să se precizeze prin sisteme coerente și expresive.

Și unii și alții înconjurați de coterii restrinse de cafenea literară sau de cenacluri mondene. Și unii și alții rezumați la inspirația unui urbanism extrem, fără contact profund cu masele mari ale adevăratului popor.

Celace ar trebui Franței ar fi o doctrină care să concilieze cele două tendinți. Un sistem lucid, dar entuziast. Un curent ideologic clar, dar animat de căldură și forță.

Celace i-ar trebui mai ales ar fi îndepărtarea de urbanismul artificial prin contactul cu viața rurală și integral națională. Un sistem care să se inspire și să se adreseze poporului păstrind tradiția consequentă a unui Rousseau, a unui Proudhon, a unui Jaurès. Atunci ideile ar înceta de a fi apanajul saioanelor, pentru a deveni directiva fecundă a transformărilor viitoare ale acestui popor.

Mihai D. Ralea

Miscellanea

Morții noștri

Dela apariția ei și până azi, „Viața Românească“ a pierdut pe mulți din colaboratorii săi, căci cea mai sigură operă a timpului este moartea. A îmbătrîni, este a vedea murind mereu în jurul tău pe ai tăi. Iar „Viața Românească“ nu mai este tinără.

În lunile din urmă am avut durerea să pierdem pe Ana Conta-Kernbach și pe Ernest Triandafil.

Ana Conta-Kernbach a fost o eminentă profesoară și o talentată scriitoare,—o femeie de o inteligență deosebită, forte și disciplinată ca a unui bărbat și, în același timp, subtilă și ascuțită ca orice inteligență adevărat feminină.

În pronumele ei, ea purta un nume celebru și un nume scump nouă. Ea era sora filozofului Vasile Conta, a cărui memorie o păstra și o cultiva cu o duioasă pietate și cu o îndreptățită mîndrie,—și nevasta lui George Kernbach (Gheorghe din Moldova), căruia i-a inspirat, în strălucita lor tinereță, unele din cele mai gingașe versuri ale lui. Cu moartea ei, cultura romină suferă o pierdere simțitoare.

Ernest Triandafil!... „Toute la jeunesse s'appelle Ernest“, glumeam adesea cînd îl vedeam, schimbînd niște vorbe cunoscute ale lui François Coppée. Și 'n adevăr, Ernest Triandafil era însăși tinereța, cu cîndoarea ei, cu visurile și cu planurile ei, cu puterea ei de muncă. Și Dumnezeu a voit parcă să nu-l cunoaștem decît tînăr!

Ernest Triandafil a fost podoaba generației lui, dar împrejurările nu i-au îngăduit să dea marelui public decît foarte puțin din ceiace era în stare să producă.

Aceste împrejurări au fost diverse, și unele din ele neobișnuite. Studiul dreptului la Facultatea din Iași, apoi la cea din Paris, unde a luat doctoratul cu elogi și cu premii, în urmă ocupațiile profesionale ca docent și conferențiar la Iași (în care calitate a scris un mare tratat de drept roman, încredințat unui editor și care ar fi apărut de mult, dacă boala nu l-ar fi împiedecat pe Triandafil să se ocupe cu tipărirea lui), războiul, în care a luat parte pe front, înfîrșit un șir de nenorociri ne mai pomenite în familie, îngrămădite ca într'o tragedie antică și, la urmă, trei ani de boală teribilă, isprăvită cu moartea.

...Dar schimbarea asta de roluri, cînd bătrînii trebuie să facă necrologul tinerilor, are ceva sinistru!

Cenzura

În timpul războiului, odată cu alte libertăți, s'a suprimat și libertatea de a exprima gîndirea. Măsura era „anticonstituțională“ (termen deja caragialesc), dar în timp de războiu, constituțiile devin peteci de hirtie.

Această libertate, desființată pe vremea războiului, a rămas nesigură până astăzi.

De-atunci încoace nu mai există deplină libertate de gândire și nici garanție că regimul presei de azi va mai fi cel de mine (dela 1 Decembrie și până la 1 Fevruarie am avut trei regimuri).

Care este cauza acestei stări de lucruri? Să vedem.

Libertățile de care ne bucuram înainte de războiu, cel puțin noi cei un milion de țigoveți (la dreptul vorbind nu toți; periferiile orașelor se confundau cu satele) nu erau rezultatul propriei noastre dezvoltări istorice, ca în Anglia sau Franța. Această importare a unor „forme” într-o țară nepregătită, a găsit mulți critici. Necorespondența formei cu fondul a fost tema de predicție a Junimii.

Junimii i s'a răspuns că această premenire cu haine croite pe alte trupuri, dacă s'a întâmplat, a fost fatală, și lamentația e inutilă. I s'a mai răspuns că acele forme, odată introduse, vor crea și fondul, provocându-l. În „Viața Românească”, noi am desvoltat pe larg aceste considerații.

Dar pentruca adaptarea fondului la formă să devină fapt, trebuiau mai multe condiții, dintre care cea mai principală era timpul.

Iar timpul începuse să-și îndeplinească această misiune.

Așa de pildă, înainte de războiu nu-i venea nimănui prin gînd să atenteze la libera exprimare a gândirii, oricît nu i-ar fi convenit această libertate, iar dacă atentatul s'ar fi întîmplat, ar fi stîrnit o altfel de stupeoare sau reacțiune decît acum.

Dar pentruca nevoia libertății de gândire să devină organică publicului, așa încît suprimarea acestei libertăți să fie o durere și o ofensă, mai trebuia încă un timp.

Și prin public nu înțelegem pe cetățenii comuni, ci pe intelectuali de toate felurile, adică pe acei oameni pentru care gîndirea este un lucru prețios.

Războiul a desființat libertatea de gândire, și nimănui nu i-a venit în cap să scoată un „L'homme enchainé”. După războiu, libera exprimare a gândirii n'a fost restabilită în trecuta ei majestate, și lucrul s'a părut foarte natural, parcă așa am fi trăit de cînd lumea. Deprinderea cu libertatea complectă de dinainte de războiu, se pierduse. Forma nu provocase în destul fondul.

Cînd în Decembrie trecut s'a introdus, în plină pace, cenzura din ziua mobilizării noastre din 1916, n'au protestat decît corporațiile de ziariști profesional interesate, cîteva ziare și un arhiinfim număr de scriitori.

Un guvern care întîmpină o asemenea aprobare, poate el renunța la niște măsuri, de care crede că are nevoie?

Cei care prețuesc libertatea de a exprima gîndirea, să fie mulțumiți cu cît li se dă, căci, judecînd fără pasiune, oferta întrece cererea.

Să fim bine înțeleși. Nu voim să spunem că intelectualii,

care nu și-au manifestat opinia, au aprobat cu toții reinvierea cenzurii de războiu, nici măcar că au primit-o indiferenți. Acest lucru e imposibil pentru mulți din ei. Dar starea lor sufletească n'a fost atât de puternică, încît să „ceară vestmintele vorbirii“.

Dar acest accident ni s'a întîmplat și nouă. Nu ne excep-tăm din cei definiți mai sus. Afară de doi-trei, încolo nimene dintre noi n'a luat parte la vre-o mișcare de protestare (nu-i vorbă, cele cîteva veleități de „agitație“, s'au stins răpede).—Și, cum vedeți, nu protestăm nici acum. Facem teorii...

Dar la urma urmelor, împotriva cui ar trebui de protestat? Împotriva celor care adaptează forma la fond, sau a celor care nu-și adaptează fondul la formă?

Opera lui C. Hogaș

Calistrat Hogaș și-a tipărit primele sale impresii de călă-torie în „Arhiva“ din Iași pela sfîrșitul veacului trecut. Dar, pier-dut într'o *arhivă*, printre studii de geologie, petrografie, chimie și filologie, el a rămas necunoscut.

A doua serie de impresii a tipărit-o în „Viața Romînească“, în vreme de cîteva ani, începînd din 1906. Atunci a început să iasă din totala-i obscuritate. Dar Hogaș, nu avea pe toți cetitorii revistei, pentru că era un necunoscut și scria bucăți „lungi“. (Numai în țările de mare cultură cetitorul suportă astfel de bu-căți. Revistele franceze, engleze, germane de cîte 200 pagini au adesea în sumar cinci-șase titluri).

Dar cei care s'au hotărit să-l cetească, au rămas, mai toți, incîntați.

În 1912 ne-am hotărit să-i scoatem opera în volum. El a cerut să facă singur corectura ultimă. A făcut-o așa, că volu-mul nu s'a putut pune în vînzare.

În 1914 am tipărit a doua oară volumul, dar a apărut în librărie exact în ziua deslănțuirii războiului mondial. Lumea a-vea alte griji.

Însfîrșit în 1915, cînd a ars redacția noastră s'a nimic și tot depozitul de volume ale lui Hogaș, și n'au mai rămas decît exemplarele de pe la librari.

Pe de altă parte, cît a trăit, „critica“ a fost mută în pri-vința lui. Nici măcar nu l'a înjurat.

Natura,—nu a inzestrat pe nimene cu mai multe daruri strălucite. Dar oamenii nu l'au alintat.

Acum, opera lui se tipărește din nou. Un volum a apărut. Altul apare încurînd. Va urma apoi al treilea, ultimul. Credem că facem un însemnat serviciu iubitorilor de artă din această țară.

P. Nicanor & Co.

Recenzii

Tudor Pamfile, *Noaptea Sfantului Andrei*, Iași, „Viața Românească”, 234 pag., 14 lei.

Tudor Pamfile n'a început a tipări demult povestiri. Unele din bucățile aceluia volum au apărut întâiu în *Florile Dalbe*, simpatica revistă birlădeană pe care cîțiva scriitorii au pornit-o îndată după războiu. Pamfile avea acolo buni tovarăși și harnici colaboratori, ca lotdeauna cînd era chemat să lucreze și să facă bine. Il șliam culegător de povești, datini și cîntece populare. „Dela Țepu, și din preajmă, am strîns tot, îmi spunea el, într'un rînd, a rămas pustiu...” Și zimbea potolit și serios. Academia a tipărit multe lucrări de folklor ale lui Pamfile, și pe urma lui au rămas destule. Era un muncitor neobosit, de fiecare clipă.

Acuma, în urmă, destul de tîrziu, a început a da la lumină aceste povestiri simple, aproape fără subiect. Din trecut, din viața care s'o zbatut, a tremurat și s'a scurs în juru-i i-a rămas o înlîplare mărunță, o figură deosebită, un gest, o privire adîncă, o mîdlere de glas. Oamenii lui, cei mai interesați, sînt dintr'o lume deosebită, care încă n'a avut povestitorul ei. Oamenii lui cei mai mulți și mai interesați sînt răzăși din Țara de Jos. Cine nu-i cunoaște pe oamenii aceștia și nu l-a văzut măcar odată, nu-l poate prețui 'ndeajuns pe Tudor Pamfile.

Acolo, în Țara de Jos, în Vaslui, Tecuci și Tutova mai trăesc încă urmașii răzășilor celor bogați și tari de odinioară. Moștile lor au fost întinse, holdele erau binecuvîntate de Dumnezeu și podgoriile imbelșugate. Le plăceau caii și petrecerile. Erau făloși și dirji și gata îndată de horjă, ca vechi oșteni ai voevozilor. „Neamuri”, adică nobili, se socoteau din alt aluat decît țăranii de rînd; învățau carte și trăiau o viață mai subțire cu datini sfînte și obiceiuri respectate. Femelle, cruțate, erau frumoase și prețuite. Dragostea, cîntecul și petrecerile erau lucruri slăvite care îndulceau inima și viața săracului muritor.

Răzășii s'au împușinat, s'au stîns și s'au amestecat cu clăcașii în alte părți ale țării. Aici au rămas încă. Sînt sărăciți și năcăjiți acum, dar își zic tot „cucoane”; le-a mai rămas dirjia și fala, calitățile și cusururile „nobleșei”. Se cunoaște slăbiciunea lor de a se duce la prășit cu sapa învălțată în basma ca un lucru de preț și purtînd coada sapei ca pe un cîntil și nobil totag. Cucoanele înfățișează musafirii lor dulceși și cafea. Vizitele și întrunirile lor au ceva cu totul deosebit, cu totul depărtat de năravurile „prostimii”. Fiînd „neamuri”, răzeșii și mazilii și în chestiile politice au atitudini anumite. Pe cei din Basarabia i-am auzit rostindu-se hotărît împotriva revoluției și expropriării și jălînd vremurile cînd lucrau „boerii” pămîntul. Acela era gospodăria, nu mișelia de acum!

În lumea această, mai umilită și mai nevoiașă decît odinioară, dar totuși lume răzășească, și-a trăit anii copilăriei și tinereții Tudor Pamfile. Și aspecte ale lumii aceștia ne înfățișează el în povestirile lui.

Delicateța și discreția părinților față de copila lor ajunsă în anii dragostei și obligată oarecum, după datină, să lasă noaptea, în taină la înlînire cu alesul ei (*Noaptea sfantului Andrei*), violența vrajbei bătrînului pentru „hotarul” moșiei, pusă în rață cu violența dragostei tinereții, care rezolvă procesul printr'o altă veche datină: flăcăul furînd pe față (*Hotarul*); minunate povești la o orîndă; dedemult din vremea sburdaticilor tinereși (*Era atunci*); o potolită și ironică povestire despre *Dumnealul deputatul Ionifă*, care a fost să fie deputat,

dar n'a fost, din ascunse și tainice pricini; o dramatică și năprasnică *Intimplarea dela Han*, în care se vădesc patimile supt liniște aparentă, ca pojarul supt spuza focului adormit: — într'o mulțime de împrejurări, Tudor Pamfile găsește prilej să ne înfățișeze acei oameni ai lui, din sat dela el, vorbind potolit și blind și toluși îndrăzneți și ascuțiți, zimbând când sufăr, murind după o rindulală a legii și dătinilor străvechi, prietinoși și buni, înepători și filozofi, — răzășii lui, care — după cum spune el singur — „ar fi niște oameni cum se cade, dacă ș'ar lepăda măcar unul din năravurile cu care s'au născut și cu care trag nădejde să trăiască până'n sfirșitul veacului...”

Tudor Panfilie era el însuși un răzeș, din cap până'n picioare. Și caracterul povestirii lui este specific răzășesc. Vorbește într'o limbă simplă, curată ca șipotul de supt sălcii, — liniștit și senin și totuși viclean și pîn. Vorba aceasta arată pe omul care ride *în lăuntru*: înțepă și ride cu seriozitate.

Prin aceasta, regretatul Pamfile și-a creat un loc particular, cu totul propriu, în literatura noastră.

M. SADOVEANU

Natalia Negru, *Helianta*, Două vieți stinse, Mărturisiri, 1921.

„*Helianta*” e un mic roman, compus în partea primă sîngaciu și fără merite deosebite de stil, iar în partea a doua (care, de altfel, e un simplu material neprelucrat) fără nici o compoziție și fără nici o pretenție de artă. „*Helianta*” însă este interesantă prin cîteva documente omenești. Paginile în care se zugrăvește viața dintr'un pensionat de fete deschid o mică fereastră asupra unei lumi puțin cunoscută, iar scenele din viața dela țară, cam copioase și redute prea sistematic — parcă anume spre a procura documente — conțin fapte caracteristice pentru ilustrarea mizeriei materiale și morale din salele noastre.

Dar mai interesante, poate, cel puțin pentru unii cititori, sînt cele „două vieți stinse”, *Steluța și Fulga*.

Din „*mărturisiri*”, dar mai ales din scrisorile lor, se degajează suficient și distinct firea acestor doi oameni, *Steluța*, tip de sentimental lipsit de voință, *Fulga* tip de impresionabil și de pasional, lipsit de puterea de a-și înfrîna impulsurile.

Scrisorile lui *Steluța*, cu tot aparatul lor de rechizite poetice, sau locmai din cauza lor, dovedesc, cași faptele relatate de autoare, că el o iubește pe *Helianta* cu inima: Cînd ea îl părăsește, cu toată îndurerarea lui, el găsește vreme să se intereseze de soarta ei viitoare. *Fulga*, mai în vîrstă decît *Steluța*, mai lucid, lipsit de sentimentalism, dar vibrant de senzibilitate și senzualitate — deși zice, desigur sincer, că iubește pe *Helianta* „cu toate lubirile” — în realitate nu o iubește decît cu simțurile și cu imaginația.

Lubirea lui *Fulga* e o frenezie a simțurilor, fatală și ucigătoare. Scrisorile și toată purtarea lui ilustrează perfect acea opinie pesimistă a unor mizantropi că viața omului, în ultima analiză, e dominată, condiționată, motivată de viața sexuală. *Fulga*, om inteligent, artist fin, nu face o mișcare, un gest, care să nu albă în vedere posesiunea *Heliantei*. E, zice el, singurul lui motiv de a acționa, de a face literatură, polemică, și trebuie să-l credem.

Eroii romanului d-nei Negru sînt literați. Literatura lor se vede în scrisorile lor, stilizate anume pentru ocazie (mai ales ale lui *Fulga*), căci *Helianta* trebuie cucerită ori păstrată. Iar literatura lor e, după definiție, expresia temperamentului lor. Scrisorile lui *Steluța* sînt sentimentale, pline de aspirații, de curățire sufletească, de naivitate și scrise într'un stil inspirat, cam amori, culant, general. Stilul sentimentalilor. *Fulga* are stilul precis, vibrant de vervă, încrustat cu „*juvaeruri*”. Stilul artist.

În câteva pagini, ni se vorbește de colaborarea literară a celor doi eroi ai romanului.

Colaborarea trebuia să dea rezultate fericite. Sentimentul unuia și arta celuilalt trebuia să se imbine într'o sinteză superioară părților și chiar sumei aritmetice a părților. Autoarea mai spune că partea de colaborare a lui Fulga era covârșitoare.

Lucrul e natural. Fulga era cu deosebire interesat la colaborare și, în același timp, din cauza acestui interes imperios, era dezinteresat ca un împarat de gloria pe care o împărțea cu Steluța. Însfîșit Fulga era în împrejurări cînd cineva e în toată verva de care este capabil. (Vezi... „Geneza lirismului” de Lucia Mantu din No. precedent al „Vieței Romînești“.)

Partea de colaborare a lui Fulga fiind mult mai însemnată decît a lui Steluța, opera lor comună trebuia să fie, judecînd după scrisorile lor din roman, mai mult artă decît creație.

„Helianta” conține un material interesant pentru psihologie.

C. VRAJA

• • •

Dr. George Pascu, Miron Costin.—De neamul Moldovenilor — Letopisăful Țării Moldovei, Iași, 1921.

Vechea noastră literatură este un teren pe care s'a lucrat foarte puțin. Nici pînă astăzi nu avem un studiu asupra limbii lui Coresi sau a cronicarilor moldoveni, iar o istorie a limbii romine scrise, cu studiile de pînă acum, ne va lipsi multă vreme. Atenția care se dă acum textelor vechi nu poate fi decît îmbucurătoare: mai multe istorii literare vechi și moderne sînt în curs de publicație. Rămîne totuși să constatăm cu cită greutate apar și cit de rare sînt monografiile literare, acele cercetări conștincioase care pot să rectifice erorile și să îndepărteze prejudițiile.

În această broșură se studiază în mod rezumativ cele două opere ale lui Miron Costin: *De neamul Moldovenilor* și *Letopisăful Țării Moldovei* care constituiesc întreaga lui activitate istorică.

1. *De neamul Moldovenilor* cuprinde 6 capitole. Totuși textul păstrat se referă încă la două capitole: despre religie și despre limba moldovenească (existente în *chronika ziem moldawskich y multanskich*), din care s'au păstrat niște neînsemnate fragmente. În prefață Miron Costin vorbește despre Romîni ca de un popor unitar și odată descălecați, trăgîndu-se din coloniștii aduși de Traian și combate interpelarea lui Simion Dascalul „De Ijderenia Moldoveanilor”. Pentru compunerea acestei opere, Miron Costin a avut ca izvoare pe: *Toppeltin, Origines et occasus Transsylvanorum, Lugudnii (Lyon) 1667*, după care citează pe istoricii Dion, Eutropius, Quintus Curtius, Aeneas Sylvius, Carion, Cavație și Zamoyski. Direct Miron Costin utilizează pe Cromer, Episcopul Paul Pisecki, Guagninus și Bonfîu. Opera aceasta a fost scrisă după anul 1670. Ediția dată de Giurescu (București, 1914) deși defectuoasă mai ales în privința limbii, e superioară celor precedente (Kogălniceanu, V. A. Urechia).

Această operă a fost rezumată de Miron Costin în polonește în: a) *Chronika ziem moldawskich y multanskich* (I. Bogdan, *Cronici inedite atîngătoare de istoria Romînilor*, București 1893, pag. 159—204) și b) *Mirona Kostyna Kauclerza moldawskie Opisanie ziemie moldawskiej wierzem* (Kogălniceanu, *Litop.* III, 1874 pag. 487—524). *Chronika* este importantă pentru că din cuvintele romînești citate în ea se poate determina fonetismul limbii moldovenești din secolul XVII. Ea are imperfecțiuni și naivități.

2. *Letopisăful Țării Moldovei* este păstrat într'o copie din Decembrie 1675. La elaborarea acestei cronici Miron Costin a utilizat izvoare externe și interne: a) *Izvoare externe*: 1) *Istoricii*: Bonfîu,

Dion, Talpentin (Toppellin); 2) Istoricii leșești: Cromer, Dlușoș, Stricovski și Piasecki; 3) Istoricii urmași de Ureche: Bielskie, Marțin Pașcovskie. b) *Izvoare interne*: 1) Tradiția: 2) Propriile sale cunoștinși. Afară de limbile polonă și latină, Miron Costin pare să fi cunoscut și slavona, ruseasca și turceasca; probabil că el nu știa ungurește. Din cele două pasaje rutenești din Opisania, deducem că știa și limba ruteană.

Miron Costin a tradus acest letopiseș în latinește (Barwinski, *Chronicon Terrae Moldaviae ab Aarone principe*, București, 1912). El „este cel dinlăi Român care a căutat să aducă la cunoștinșa străinătății știri despre istoria poporului român”. Cu ajutorul acestei traduceri se poate preciza înțelesul unor cuvinte neclare sau puțin cunoscute. În textul lui Miron Costin se observă pătrunderea neologismelor, prin tălmăcirea care urmează imediat cuvintului introdus. Influențat de cultura sa latină, Miron Costin întrebuințează foarte des participiul absolut.

Broșura d-lui Pascu se distinge prin același sistem riguros și aceeași metodă științifică întrebunțată în operele sale filologice. Ea este încă o călăuză generațiilor care vor fi în măsură să dea cronicele moldovenești, cu mai puține emendațiuni ridicole și cu limba nefalșificată.

I. ȘIADBEI

Guido de Ruggiero, *Modern philosophy*, London, 1921.

A apărut în traducere engleză volumul italianului de Ruggiero asupra filozofiei moderne, și ne oprește în el considerațiile interesante relative la istoricul și filozoful nostru A. D. Xenopol.

Desigur că de Ruggiero, ca orice istoric cum se cade al filozofiei, face clasificări, celace va întruni aprobarea tuturor oamenilor de ordine; îl aranjează pe Xenopol la rubrica „pozitivism și platonism”, de care faptă nu știu dacă ar protesta mulți; și-l cuprinde în filozofia franceză, celace este cu totul excelent, dupăcum deasemenea, am putea adăuga noi, că România este cu capitala Paris. Cu totul adevărat și admirabil.

De Ruggiero recunoaște că problema metodologiei istoriei a fost studiată de Xenopol mai serios decît de oricare altul, mai exact în multe descrieri de metode istorice și mai adinc în multe observații. Celace ne bucură. Și mai recunoaște că deosebirea ce făcea Xenopol între cauzalitatea în faptele de repetiție și între cauzalitatea în faptele de succesiune, este o fină deosebire. Celace ne bucură din nou.

Dar de Ruggiero este și puțin spiritual și, ca oamenii spirituali, și puțin răutăcios. În Xenopol ca filozof, el nu se exprimă să vadă decît un amator. De altfel ne spune, că e de presupus, că Xenopol însuși n'a avut mai mari pretenții... Celace ne face să ne pară rău. Dece Xenopol n'ar fi avut pretenția de a fi și un filozof, mai ales cînd e adevărat și știut de toți, că a fi filozof nu e mare lucru? Dovada cea mai bună e că și de Ruggiero este un filozof, și încă unul idealist și spiritual. Pentrucă în teoria cunoașterii Xenopol era partizanul unui realism, care măcar nu era „critic”? Asta e. Iată prin urmare dovada, care ar fi și mai convingătoare dacă ni s'ar lămuri într'o viitoare ediție a acestei istorii a filozofiei moderne, dece deplîdă așa zisa școală, recentă, dela Manchester în teoria cunoașterii, cu partizan ai unui realism care nici el nu e „critic”, s'au ivit la oameni cu pretenția de a fi și filozofi? Până la noua ediție, noi vom continua să credem că Xenopol a fost o personalitate cu înclinații naturale pentru gîndirea generată și că, cu toată cultura lui filozofică așa de grăbită și așa de incompletă, a avut dreptul să se pretindă un filozof și să

fie unul. Și de asta noi țarăși ne bucurăm, fiindcă ni se pare drept, și fiindcă ne simțim întrucîtva aproape de dînsul. E adevărat că Xenopol avea altă direcție și alte idei decît acele către care ne simțim chemați. Gîndirea lui a fost copleșită de occidentalism, și nu e mult de mirat că de Ruggiero l-a trecut la capitolul francez. Viața spirituală înconjurătoare lui a neglijat-o, ca material de interpretare filozofică care să complecteze pe acela dat de Apus, ca centru subiectiv de colaborare și concurență, ca produs de foarte multe ori anterior produsului filozofic apusean, ori ca mai înclinată decît Apusul spre meditare filozofică. Depildă filozofia veche tracă și filozofia romînească populară nu prezentau pentru dînsul o valoare actuală, ci una de oarecare curiozitate istorică. Filozofia romînească veche n'avea pentru el valoare actuală ca atare sau pentru a produce o reacțiune în gîndirea lui, ci numai o oarecare curiozitate istorică, sau l se prezenta ca o evoluție culturală, unde se pot desprinde anumite influențe istorice.

Filozofia orientală * nu l-a interesat nici cît pe arheologul Teohari Antonescu măcar, nici măcar ca pe scriitorii apuseni în atmosfera îndepărtată a cărora el trăia spiritual, și întors cu privirea spre Apus, nu căuta în Orient o gîndire de valoare actuală. Ne simțim deosebiți de dînsul în individualitate, românism, orientalism, internaționalism, dar întrucîtva ne simțim și aproape de dînsul. Prin oarecare originalitate de concepție; prin unele exemple din istoria Romînilor citate spre a-și ilustra ideile; prin citarea cîteodată a vreunei autorități romînești culturale, fie în bine, fie pentru a o combate; prin încercarea, fie și nereușită uneori, de a se exprima filozoficește în termeni romînești, ca: neconștiut, străpurțat, și răbăturile care poate că nu-s mai nimerite decît aronpumnismele gillegău și nasuftele; prin acțiivitatea de expansiune romînească în străinătate, chiar dacă întrebuița cîteodată curioase mijloace de reclamă;—Xenopol este unul din precursorii gîndirii romînești a generației noi. Cel mai tineri decît dînsul, a căror paș se întretăiau duos cu pașii lui bătrîni, mărunți și punctați, pe aleile Copoului, unde poate că s'a zemislit mai multă cugere decît în sălile de curs universitar, se mai întilnesc cu dînsul, ca urmași întimplători sau procedînd direct din operele lui, în mișcarea care începe odată cu neamul romînesc și va sfîrși odată cu dînsul: în mișcarea de autonomie a spiritului romînesc. De acela generația mai nouă se poate simți și aproape de Xenopol filozoful. La Arabi era obiceiul ca tinerii să primească, la absolvirea studiilor o diplomă, „idjiza”, unde erau scrise numele profesorilor dela care tinerii au primit cunoștințele, numele profesorilor dela care acei profesori au învățat la rîndul lor, și așa pînă se implinea tot arborul genealogic al tradițiilor culturale. Era un așa de frumos obiceiul. Arborele genealogic al generației mai noi are în el și numele nobil al lui Xenopol din Iași, cașicum am spune al lui Anaxagoras din Klazomenai sau al lui Leukippos din Miletos.

GH. SAVUL

* Dacă Xenopol s'ar fi ocupat și cu filozofia orientală, ar fi găsit multe surprize. Cine vrea să cunoască un exemplu, să citească: *T. Hussein—La philosophie sociale d'Ibn-Khaldoun*, 1918, Paris. E un studiu amănunțit, asupra filozofiei istoriei cu disciplină aparte la Arabi, încă din secolul al XIV-lea. O sumedențe de teorii pe care Apusul s'a trudit tirziu să le construiască (Machlavel, Taine, Tarde, C. urnot), le înșghebase deja demult Ibn-Khaldoun. Este interesantă această lucrare și pentru oamenii politici cu responsabilitate, ca să vadă cum s'au descompus statele și dinastiile orientale, din cauza risipei banului public și a birurilor prea grele. E interesantă și pentru oamenii de școală, Ibn-Khaldoun ridicîndu-se încontra supraabundenței programelor, ce o presc desvovtarea intelectuală a elevilor și îi descurajează.

Giustino Renato Orsini, I filosofo cinici, Torino, Prețul 18 lire.

Dintre studiile asupra filozofiei cinice la Grecii vechi, acesta mi se pare a fi cel mai precis și mai bogat informal. El este o dovadă, din sumedenia ce se pot aduce, că cultura italiană ne este necesară; și de acela, dacă în epoca de renaștere pregătitoare, dedinainte de încheierea păcii, Apusul însemna pentru noi aproape exclusiv cultura franco-germană, trebuie să socotim ca un progres schimbarea înțelesului de Apus, în noua epocă de după pace, nu numai prin luarea unui spirit mai critic, mai creator și mai expansiv față de din-sul, dar și prin lărgirea conținutului de Apus cu cultura engleză și italiană. Ne bucurăm mult că datorită unor cauze economice (valuta), politice (antanta), publicistice (Roma, Viața Românească, Neamul Românesc, Ideea europeană) și de propagandă orală (d. Ramiro Ortiz și d. N. Iorga), cultura italiană a început să aibă un rol însemnat la noi. Lărgirea ideii de Apus o privim ca o tendință spre cultura universală, cu care să colaborăm și să concurăm.

Se știe, că în ceiace în domeniul se numește cultură elenă, este pe lângă propria cultură elenă, și un amestec de o mulțime de elemente străine. E firesc ca pentru noi, popoare neotrace, să aibă interes cunoașterea elementelor pur trace în cultura elenă, fie pentru această curioasă distincțiune, fie mai ales ca un mijloc de aprofundare a vechii vieți. Este de presupus că elemente pur trace să se fi infuzat și în filozofia cinică a vechilor Greci. Pentru aceasta e de ajuns a atrage atenția că întemeietorul filozofiei cinice, Antistene, era Trac după mamă, și că Traci au fost și cinicii Metrocles și Hipparchia. Chestiunea aceasta Orsini mai că nu o atinge, deși despre elementele „barbare” ale culturii elene s'a discutat în diferite ocazii, ca de pildă asupra orfismului sau a religiunii elene. Un complex proces de proprietate trebuie să spunem că revine desigur simpaticilor noștri clasiști, ca d-nii Tafrali, Murnu, Pirvan, Bănescu, Russo, Andrieșescu, Dascăluț, T. Naum, A. Naum, Papacostea, Simenschi, ale căror pleoarii le întrevădem cu recunoștință și cu nu știu ce teamă. Cultura elenă însă, ai cărei moștenitori de sînge și de suflet, sîntem întrucîtva și noi, are destule elemente proprii ca să nu sufere prea mult. Cine știe poate că studiile clasice, la noi fără a părăsi cu totul viața romană, își vor lua punctul de plecare în antichitatea tracă?

Orsini se mulțumește a trata filozofia cinică numai ca istorie, nu și ca proprietarul unui sistem filozofic, ori ca un chiriăș care se face stăpîn pe casă, și în cazul lui, dacă nu mă înșel, procedează foarte cuminte. Un istoric literar, fie și un geniu, se mulțumește a fi un pur istoric, și nu preînde a fi de loc poet, deși ar fi de presupus, că dacă ar voi, s'ar putea arăta și poet; printre istoricii filozofiei însă este mai adeseaori o jenă de-a fi numai istorici ai filozofiei, deși pentru problemele ei așa de complicate nu va exista un geniu atât de mare, încît să prisosească. Istoricii filozofiei vor să fie și filozofi, ceiace nu e de loc drăguț din partea lor. Cele mai inutile concepții filozofice sînt produsul unor astfel de jene. Excepțiile de valoare sînt cu totul rare. Dar Orsini voește să fie numai istoric, și cine ar putea să nu-l fie recunoscător de lipsa lui de jenă? Este un admirabil cinic.

Notă istorică.—Un articol de o înaltă gîndire și forță de expresie, unul dintre puținele frumoase pela noi: „Epistolie către Evagoras, pentru cinste”, se ascunde între paginile uitate ale Arhivei Românești (1840) a lui M. Cogălniceanu. Despre cinici, „chinicești filozofi”, se zice acolo: „Dumnezeule sfinte! cită mindrie! și cită obrăznicie!”, care ca să-și facă glorie „atîtea necuvioase lucruri făcea”. Și despre stoici, în legătură cu cinicii, se zice „kinici îmbrăcați se pot numi”.

GH. SAVUL

* * *

Eug. Bleuler, *Naturgeschichte der Seele und ihres Bewusstwerdens. Eine Elementarpsychologie*, Berlin, Springer, 1921.

Cunoscutul psihiatru dela Zurich își adună într'un volum vederile sale în materie de psihologie, publicate în mare parte anterior în diferite reviste de specialitate din Germania și Elveția între 1894-1920.

La fel cu majoritatea contemporanilor săi (Ribot, Hartmann, Janet, Lipps, Freud, Morton Prince, Durckheim, Höfding, etc.), Bleuler nu mărginește psihicul la conștient și crede că „funcțiunile neobservate”, de care vorbește Wundt, sînt funcțiuni psihice înconștiente: „Was eben das Bewusstsein in seiner Psyche nicht bemerkt, ist unbewusst”.

Funcțiunile psihice sînt și ele funcțiuni cerebrale și cași acestea ascultă de aceleași legi. „Materialitatea” psihismului este dovedită pe lângă numeroasele influențe chemotoxice și biochimice asupra manifestațiunilor sufletești (alcool, tuberculină, tiroxină, hormone sexuale, etc.), prin acțiunea mecanică asupra creierului: comprimarea cerebrală făcută prin lipsa de substanță osoasă la un trepanat în plin discurs, întrerupe brusc vorbirea care continuă imediat după încetarea compresiunii, urmînd șirul de idei început ca și cum nimic nu s'ar fi întîmplat: „se pare că în interval toate au stat pe loc, ca la un ceasornic blocat”.

Lucrarea lui Bleuler este pătrunsă de teoriile lui Richard Semon după care toate fenomenele din lumea vieșuitoare în care are loc o reproducție, de orice fel ar fi, sînt de aceeași natură și sînt datorite unei proprietăți a substanței organizate care poartă numele de *Mneme*; funcțiunile psihice sînt funcțiunile unui „organism mnemic, pe care deocamdată îl cunoaștem mai bine numai sub forma unui sistem nervos central”.

Cași Exner, și în același timp cu acesta (1894), Bleuler a exprimat ideea că fenomenele fiziologice din creier alcătuiesc, din imaginii mnezice și din procese actuale, un *Eu* și că tot ce prezintă asociațiuni cu acest *Eu*, devine conștient.

Devenirea conștientă a unui fenomen, a unei funcțiuni, este explicată deci prin contractarea de asociațiuni între acel fenomen și nucleul deja conștient al Eului; după cum asociațiunile în chestiune vor fi numeroase sau puține, fenomenul va fi perfect conștient sau la „marginea” conștiinței. *Inconștient* pentru Bleuler nu este decît ceia ce nu prezintă asociațiuni cu *Eu*. Ipoteza aceasta s'a arătat fecundă mai ales în aplicațiunile ei în domeniul psihopatologic.

Eu este conștient. Cum?

Eu, „complexul fiziologic al personalității”, la naștere și prezintă durată prin repeșta producere a aceluiași fenomene, care grupindu-se neîncetat în nenumărate combinațiuni formează un tot, o unitate. Ori o asemenea unitate posedă, după Bleuler, conștiință. Conștiința se produce atunci cînd funcțiunile memoriei se unesc într'un tot, prezintă continuitate: „cred că într'o asemenea funcțiune care asimilează mereu situații noi fără a renunța la cele precedente, se găsește baza percepției. Pentru o astfel de funcțiune există subiectiv o mișcare, o modificare, care pentru mine este în germene percepție (interioară), conștiință”.

Conștiința este înfățișată astfel ca o proprietate „nouă”, datorită numai „complicațiunii”, după cum tusea este o funcțiune „nouă” rezultată din conflucrarea diferitelor organe necesare producerii acestui fenomen fiziologic, sau după cum „locomotiva” este rezultatul unirii bucășilor de fier care o compun într'un singur tot cu proprietăți noi care n'au preexistat în vre-unul din elementele componente.

„Nu ființa, nu creierul posedă conștiință, ci un complex de funcțiuni ale sistemului nervos central, pe care la mamifere le localizăm

în scoarța cerebrală. Nu există res cogitans, există numai funcția cogitans". Fără a atinge „barocul" (Höfding) din concepțiile lui Karl Vogt, materialismul se oglindește în concepțiile lui Bleuler.

În descrierea diferitelor funcțiuni ale „aparaturii psihice" se găsesc, pe lângă datele în deobște cunoscute, numeroase idei și observațiuni interesante.

Rînd pe rînd se perindă sub ochii cititorului a căruia atenție—funcție a afectivității și după Bleuler—este captivată, obișnuitele capitole ale cărților de psihologie: *Memoria*,—aci privită ca o „modificare engraafică ireversibilă a coloîdului cerebral"; *Percepțiile*,—care sînt inseparabile de „formarea conceptelor" și care se constituiesc treptat mai ales prin repețire din senzația chaotică primitivă unică a noului născut; *Reprezentățiunile*, pe care le deosebește de percepții, ca și școala lui G. F. Lipps, pe baza mediului psihic în care se produc, a relațiilor asociative; *Holucinațiile*, în producțiunea psihogenă a cărora admite intervenția afectelor și a inconștientului (generator al proprietății „sărăn de Eu"); *Asociațiile* a căror legi sînt legile gîndirii; *Inteligența*,—condiționată de numărul și ușurința asociațiilor posibile și de afecte; apoi considerațiuni asupra „cauzalității" în gîndire, asupra spațiului și timpului.

În capitolul „Ergiei" se găsește o descriere magistrală a *afectivității* care stăpînește întreaga ființă viețuitoare, care-l dictează „atitudinile, luate față de mediu, care asigură existența individului și a speciei, aceasta din urmă prin instinctele (Triebe) sexuale și sentimentele (Gefühle) etice. Astfel sexualitatea și etica au multe puncte comune, sau chiar se confundă uneori, ca în *Iubire*. Fără a împărtăși pansexualismul lui Freud,—însă fără a căuta să știrbească meritele acestui autor, pe care le recunoaște,—Bleuler are curajul să discute chestiunea pe care o discută „oamenii cei mai vrednici și cu cea mai înaltă cultură" (Shaw).

În *Volnță* „nu se găsește nimic ce n'ar fi fost deja descris odată cu *afectivitatea*" și „ne-am putea lipsi de acest concept în psihologie".

Printr'o extenziune ipotetică a sinapselor,—pe care pentru acest scop le gîndește „funcționale, nu anatomice" (?) autorul caută să explice funcționarea aparatului psihic pe care o compară cu funcționarea unui aparat electric (Schaltungsvorgänge). Curentul de energie psihică îl numește *Psychokym* și îl consideră ca „porțiunea din Neurokym care îndeplinește funcțiunile mnemice ale corticalității"... Să nu uităm că Bleuler este,—după cum singur spune în altă parte,—„copil al timpului" în care „gîndirea autistică" n'a fost încă înlocuită pe deplin prin „gîndirea disciplinată realistă", singura și înțînifică.

Lucrarea se încheie cu cîteva reflexiuni asupra localizării funcțiunilor psihice și cu considerațiuni materialiste asupra vieții și universului.

În general cartea este plăcut scrisă—cu toată nota puțin agresivă față de idealism, și lasă impresia plăcută că treptat, treptat ne apropiem de cunoașterea tot mai amănunțită a fenomenelor biologice: prin optimismul pe care-l respiră mai alungă puțin din mintea noastră obsesia că „aflarea ultimelor taine ale vieții ne este interzisă nouă, oamenilor miopt" (L. R. Müller).

DR. A. STOCKER

Revista Revistelor

Reflexiile unui critic bătrîn asupra literaturii noi

Cu tot aspectul chaotic al literaturii franceze actuale, câteva din condițiile producției literare pot fi determinate și unele direcții întrezărite.

Una din trăsăturile caracteristice ale acestei literaturi e abundența și sinceritatea ocaziunilor literare. În ultimii zece ani s'au manifestat multe talente diverse și distinse. E destul să cităm din cei morți scriitorii ca: Chateaubriant, Clermont, Fournier, Nolly, Despax, Charles Müller, Bertrand, Cassagnac, Psichari. O altă trăsătură e că în literatura actuală nu mai există școli, adică doctrine sau tehnice literare, care să realizeze pe toți scriitorii.

Dar dacă nu sînt școli, sînt coterii, capele literare, poate prea multe. După decadenți, simbolști și școala romană a lui Moréas, a venit humanismul, integralismul, naturismul, paroxismul, neoclasicismul, impulsivismul, intimismul, primitivismul, futurismul, regionalismul, cubismul și dadaismul. E mai ușor de făcut un manifest decît un poem sau un roman, dar nu trebuie să uităm că în Franța adesea critica a precedat creația literară. E de observat apoi, că redactorii manifestelor caută, mai mult decît să lămurească propriile lor idei, să se deosebească de alții.

Multiplacitatea grupărilor și a

programelor, rezultat natural a dispariției dogmatismului, dă literaturii actuale un caracter de anarhie pe care unii critici îl deploră.

Dar cu toată diversitatea programelor se observă unele tendințe comune. În capele literare domină un spirit de admirație mutuală care înlătură critica sinceră. Scriitorii capătă înclinație spre excepțional și se îndepărtează de adevărul universal și de frumuseța simplă. Ei pierd legătura cu publicul și devin niște profesioniști ai scrisului. Specializarea literară dusă prea departe îngustează însă spiritul și la mulți scriitori abili, convinși că arta e numai formă, se observă o sărăcie de idei și de experiență, care face ca opera lor să fie lipsită de umanitate.

Doctrina artei pentru artă nu e în deosebire contestată, decît doar de cîțiva scriitorii catolici și monarhiști, sau socialiști și revoluționari, care nu practică religia artei și pun talentul lor în serviciul doctrinelor lor, mistice sau sociale.

Însușeșii de cultul sălbatic al artei, unii scriitorii cred, chiar că fiindcă arta morală e ceva odios în sine, imoralitatea conferă prin ea însăși unei opere un caracter de artă.

Lupta între principiul clasic și cel romantic continuă și în literatura de azi. Romantismul, deși în genere combătut, are încă repre-

zentanji. Fără a vorbi de excentricii ce împing la extrem principiul subiectiv al lirismului, sînt poezii ce cultivă frenezia și paroxismul.

Criticii clasici, un Maurras sau un Benda, proclamă dimpotrivă principiul rașunii în literatură și artă, denunșind nevoia romantică a emoției, ca un principiu de corupție al literaturii. Ei nu admit emoția într-o operă, decît intelectualizată, purificată de orice violență și transformată în idee. Eforturile de sinteză sau de fuziune între cele două principii nu lipsesc însă, chiar în domeniul doctrinei. Un Rémy de Gourmont și un André Gide au respectul tradiției.

În genere sistemele sînt excomunicate. Ideia care-și face tot mai mult loc e că literatura trebuie să exprime individualitatea și eul creatorului, dar prin această individualitate și în acest eu, cît mai mult posibil din viața individuală și colectivă.

În multe grupuri se observă de asemeni o reacțiune contra obscurității, incoerenței, excesivității. Callățiile clasice de claritate, ordine, măsură, echilibru sînt din ce în ce mai apreciate și elenismul e considerat ca un ideal.

În ceiace privește influența pe care războiul a avut-o asupra literaturii e de observat că reînvierea sensibilității și a ideilor nu se poate face imediat după sfirșitul lui. Războiul a exaltat în senzuri diverse scriitorii care erau în forța virstei, dar nu l-a transformat. Numai generațiile care vor intra în scenă, după zece sau douăzeci de ani, ne vor arăta dacă anii 1914—1918 au avut o repercusiune decisivă asupra literaturii franceze în ceiace privește inspirația și forma.

Războiul va înrîuri însă, prin direcția care o va da educației nașionale. În această privință există două tendinși. Unii considerînd victoria ca triumful spiritului latin asupra celui germanic, condamnă orice contact cu străinul, considerînd Franța de altă dată și cea de azi ca un model suficienți. „Trebuie să ne concentrăm în noi înșine”, spun aceștia.

Alții consideră ca necesară cunoștința lumii actuale, a literaturilor și a mentalităților străine. Realizarea tradiției, după ei, trebuie să aibă loc după o normă modernă și adaptată la nevoile vremilor nouă.

Pe cînd unii sînt chinuși de teama că tradiția franceză se va pierde și substanțele străine vor altera puritatea nașunii, ceilalți cred că în tradiție e ceva mai profund decît ideile conștiente și doctrinele, că ea nu e un canon de observat sau ceva fix, că spiritul francez e viu și poate absorbi mereu noi elemente.

După aceștia, un gînditor sau un artist, chiar dacă a suferit o influență străină, poate crea o varietate nouă de gîndire sau cugulare franceză, căci puterea de asimilare a nașiei franceze nu e încă sfirșită.

(Gustave Lanson. *Revue des Deux Mondes*, Decembre).

Centenarul lui G. Flaubert

Această aniversare a suscitat un desinteresat entuziasm în publicistica italiană. Revista florentină „Marzocco” îi consacră în număr dublu în care Sorani publică un articol asupra temperamentului artistic al romancierului francez, iar C. Levi un altul asupra lui Flaubert și teatrul. Cel mai consistent însă ni se pare articolul lui A. Faggi asupra romanului flaubertian.

Personalitatea lui Gustave Flaubert, ca artist și ca romancier, este una din cele mai interesante de studiat.

Cum se face că dintr'un temperament romantic, în mod romantic educat, a eșit un realist ori un naturalist?

Iată o primă problemă care capătă un deosebit relief prin faptul că și opera lui se poate împărși în două grupe: pe de-o parte *Madame Bovary* (1857), *L'Education sentimentale* (1869), *Un coeur simple*, unul din cele trei *Contes* (1877) și romanul postum *Bouvard et Pécuchet* (1881); iar pe de altă parte *Salambô* (1862), *Tentation de Saint-Antoine* (1874) și celelalte

două *Contes*. Primul grup (tablou al vieții burgheze contemporane scriitorului) se opune secundului (tablou al străvechilor civilizații orientale).

Astfel că avem de-a face cu un suflet cât se poate de complex.

„*Flaubert aparține, după mine, a celei clase de indivizi ce s'ar putea numi dramailci, pentru că aduc cu ei o întreagă zădărnici ori un întreg dualism de care nu se pot lecuți*“. Trăind într'o epocă de criză și de transformare, Flaubert trebuia să se resimtă de ceiace era vechi și de ceiace era nou, de romantism și de naturalism: așa se înfăptuiește și se delimitează drama conștiinței sale.

Madame Bovary este, în sens relativ și absolut, o capodoperă. Acest roman reproduce în adevăr drama conștiinței lui Flaubert, al cărui suflet este în fond romantic ca și al Emmei Kousult. Educația ei romantică - descrisă cu alita precizie și simțire artistică - fu educația romantică a autorului.

Unda albastră și năvalnică a acestui romantism se sparge de stîncile colțuroase ale realității: realitatea monotonă și enervantă a unui târgușor de țară.

În *Madame Bovary*, spre mare deosebire de *Educația în Sentimentale*, interesul e totdeauna concentrat în personajul protagonist. Tragedia romanului este tragedia sufletului său: în *Educația*, ea să întrerupă monotonia povestirii și să-i dea un ton mai agitat, autorul a trebuit în schimb să introducă episodul evenimentelor din Paris din 1848.

„Ciocnirea cu realitatea, dacă n'a frânt sufletul lui Flaubert ca pe acela a Emmei sale, ba chiar dacă el a voit să se agațe de ea cu ancora artei și s'o curățe în puritatea de diamant a unei viziuni estetice, l-a lăsat totuși în trup săgeata otrăvită a Pesimismului“. N'am văzut niciodată un copil fără să mă gîndesc că are să îmbătrînească, nici un leagăn fără să mă gîndesc la un mormînt. - Contemplarea unei femei în splendoarea formelor sale mă face totdeauna să mă gîndesc la scheletul ei. „Frază de acest soi se găsesc în Flaubert, și ele ne

fac să ne gîndim la Leopardi al nostru“.

(A. Faggi. *Marzocco*, No. 50, 1921).

Fenomene literare

Viteza în spațiu a creat cosmopolitismul și a răspîndit cunoștința limbilor străine. Cu ajutorul acestora și cu toate protestările gramaticilor, se face în fiecare clipă o transplantare de metafore străine și de idiotisme, se simplifică fraza, se dezvoltă coordonatele și se împușnează propozițiile subordonate.

În felul acesta expresia devine maleabilă, susceptibilă de inversiuni. Și odată cu fraza se mîlăie și cugetarea. Dar limba străină te influențează și fără s'o vorbești. Deaceia numai cînd celești a-torii moderni, sintaxa devine așa de mobilă, morfologia atît de liberă, încît capeți impresia că nu mai există gramatică. Pentru un gramatic aceasta este un defect, pentru un scriitor este o calitate, căci poate să și exprime cugetarea mai propriu și mai precis.

Spiritul cosmopolit a introdus însă în literatură sentimentul umanității. Pămîntul nu mai este o abstracție astronomică. Rotunjimea lui, viața de pe el datează, din punct de vedere sentimental, din ziua cînd omul a absorbit spațiul. Școala filozofică, literară și socială, al cărei șef este Jules Romains, a bolezat sistemul acesta emotiv „unanimitism“. Este o concepție de solidarizare omenescă și de unitate în cugetare, capabilă de a transforma în frați pe toți indivizii unei mase. Unanimitismul insistă asupra individualității mulțimii, recunoscîndu-i acesteia însușiri diferite de acelea, care se constată la fiecare individ luat în parte. Gustave Le Bon a studiat fenomenul de conștiință colectivă sub numele de „suflet al mulțimilor“. O mie de oameni vor avea, adică, trăsături comune, aproape la fel în fiecare din cei o mie de indivizi - și trăsături diferite, proprii fiecăruia din ei, dar care se combat și se anihilează reciproc. Cu toate acestea intere-

sant și activ în om nu e partea comună și banală, ci tocmai însușirea rară și excepțională, care nu se găsește la ceilalți. Artistul trebuie să fie personal, scriitorul să fie original, savantul să umble pe căi noi.

Formele, subțire care se prezintă „masa”: armata, cortegiile, sălile pline, bisericile - toate au viața lor proprie, capabilă de poezie. Și pe toate le îndrăgește Jules Romains. Cine simte viața ca el este unanimist.

Însă pentru literatura aceasta (Cocleau, Aragon, Cendrars, Rimbaud) e nevoie de o viteză de gândire. N-o înțelegi dela prima lectură:

Vers une dame des antipodes le fil à plomb devint ma locomotion favorite. (Cocleau)

Le premier arrivé au fond du corridor.

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10. Mort.

(Aragon)

Je fus au pied du baldaquin supportant ses bijoux adorés et ses chefs-d'oeuvre physiques, un gros ours aux gencives violettes et au poil chenu de chagrin, les yeux aux cristaux et aux argents des consoles. (Rimbaud)

Celitorul trebuie să poseadă imaginație. Sporul de viteză mentală adus de civilizație este una din legile importante, pe care se întemeiază și literatura unanimistă. După cum calculatorul se deprinde să calculeze repede calculând mult, tot așa omul a ajuns să gândească repede gândind mult.

(Jean Epstein. *L'Esprit Nouveau*, No. 10, 1921).

Jérôme și Jean Tharaud

Pușinii scriitori francezi au ca ei simțul formei, îmbrățișând toate tonurile de elocuție - până la elocvență și lirism. Frații Tharaud sînt o forță stilistică. Excepiind pe Anatole France, niciun alt scriitor nu face ca ei impresia de autor clasic, dacă prin aceasta se înțelege certitudine, stabilitate, puritate și proprietate. Forma lor e rezultatul frumoasei tradiții naționale - dela Pleiadă și până la im-

presioniștii secolului XIX-lea trecînd, bineînțeles, prin secolul cel mare al lui Voltaire și pela romantism. Stilul e fluid, armonios și muzical.

În lucrările lor, frații Tharaud sînt preocupați de curentele de idei dominante (frumusețea, religia, nația...), care pregătesc individul pentru marile nebunii colective, cum e omorul în masă, războiul. Prima jumătate din „Bataille à Scutari d'Albanie” e consacrată studiului oamenilor „care se bat, care cred în ceva și-și dau viața pentru ceiace cred”. Tot războiul este și fondul din „Une Relève” ori din numeroasele pasaje din „Marrakech ou les Seigneurs de l'Atlas”. Ca să înțeleagă tainele omenirii, frații Tharaud au studiat rasele și religiile în starea lor de criză latentă. În „Fête Arabe” e Islamismul în luptă cu creștinismul, cu creștinătatea franceză. „Marrakech ou les Seigneurs de l'Atlas” evocă civilizația din nordul Africii musulmane, vechea civilizație a Maurilor din Spania... Iudaismul e expus în „Bar Cochebas”, în „L'Ombre de la croix” - capodopera fraților Tharaud.

Frații Tharaud sînt cei mai buni romancierii sociali. Ca să scrie, n'au nevoie nici de uzine, nici de greve - subiectele lor sînt luate din istoria raselor, a civilizațiilor trecute, din natură și din cărți. Dintr'un peisaj, un gest sau o vorbă, ei extrag un sentiment, pe care-l meditează, îl compară cu altele și-l utilizează după nevoie. Principiile artei lor poetice le găsim în chip fragmentar în însăși opera, ce ne-o oferă. O pildă din „Une Relève”: „Singurul adevăr este visul intruchipat deasupra împrejurărilor accidentale: este lumina, irizația dintre culele altor minute fără strălucire, etc... Este destul de miserabilă arta, care nu face altceva decît să reproducă în mod servil... Subl etichete realiste găsești de obiceiul minciunii”. Tot așa în „Dingley”: „...Alege un obiect de lingă el, îl observă mult și caută cuvîntul, imaginea care sensibilizează impresia”.

Opera fraților Tharaud are un cadru foarte variat: Transvaalul,

Algeria, Sahara, Dalmația, Muntele Athos, Coasta de Azur, Galizia, Flandra, Marocul, Ucraina, Ungaria. Frații Tharaud o nimeresc mai rău, când vor să scrie istorie. De pildă în „Déroulède” sau în „Quand Israël est roi”. Pănegricul la adresa lui Déroulède nu cerea altă dispreț pentru Ferry, Clemenceau și Jaurès, iar simpatia pentru Evrei (vezi „Ombre de la Croix”, „Royaume de Dieu”) se schimbă din antisemitismul categoric din „Quand Israël est roi”. Diatriba sau în erpetarea lipsită de metodă a citorva fapte este înfățișată ca o demonstrație riguroasă, deși concluziile sînt trase numai din studiul fragmentar și local al vieții evreiești din Ungaria, în citeva luni după războiu. Alunoi parcă cetești de Barrès. Căci aceștia a avut oarecare influență asupra lor, frații Tharaud fiind secretarii lui Barrès, pe vremea cînd scriau „Dingley”.

Însă forma nu se contopește întîm cu fondul. De aici o pledică pentru frații Tharaud, ca să devle scriitorii de mina înăi. Între ei și între cetitor, stilul ridică un zid cu ghirlande frumoase, care se silesc să le contempli și să stăi în fața lor uitînd să mai sari dincolo. Frații Tharaud trebuie să „situați” între Gide și Larbaud.

(Benjamin Cremieux, *La Nouvelle Revue Française*, 9e Année, No. 98).

Moralitatea estetică

Religia și Morala nu mai sînt capabile de a realiza astăzi în societate o stare de moralitate. Mai degrabă există între principiile morale și religioase și între moralitate o antinomie: prezența frecvență a unora indică o lipsă a celorlalte.

Cum s'a ajuns la acest paradox? În chipul următor: Religia și morala au avut în societate rolul de a reprima în indivizi lăcomia născută în ei din excesul sentimentelor de stăpînire. Toate au făcut virtuți din temperanță, cumpătate, abnegație; au inventat imagini grandioase capabile să exercite asupra spiritului oamenilor, prin teama și speranța ce o produc,

o acțiune eficace; au anunțat imperativ, sub forma de prohibiții și pedepse pentru călcarea acestor imperativ, — pedepse, unele cu scadența postumă de ordine pură imaginativă, altele sprijinite de forța executorie pe care legea civilă o acordă doctrinelor magice sau religioase. Într'un cuvînt religiile și morala au întrebunțat puterea de imaginație a omului pentru adaptarea lui la condițiile de existență în comun; la imaginile prea vii ale plăcerilor au opus imagini amenințătoare.

Însă eficacitatea unui asemenea friu e condiționată de starea de sensibilitate a imaginilor, de puterea de viață a acestor imagini, care face ca omul primitiv să le deosebească cu greu de percepțiile sale și îl supune astfel puterii imaginilor inventate de morale și religii.

Îar cu vremea imaginile au pălîi, s'au diferențiat de tonurile vii ale percepțiilor și nu se mai ridică în spiritul omului cu caracterul lor spăimîntător de realități interioare; și astfel imaginile create de religii și morale nu mai provoacă gradul necesar de credulitate, nu mai influențează hotărîrile și conduita oamenilor. Iată cum perceptul moral descoperă existența unui vițiu fără a-l putea lecul.

Ce vom pune în locul religiilor și moralei? Căci viața socială nu poate fi condiționată de existența efemeră a unor credințe iluzorii pe care evoluarea inteligenței trebuia fatal să le facă să dispară. Le vom înlocui prin instinctul estetic care reușește, în virtutea propriei sale dezvoltări, să înfrîneze excesele sentimentelor de stăpînire și să înlătore primejdii la care expun civilizația aceste excese.

Acest instinct prezintă și un alt avantaj asupra moralei și religiilor:

Acestea nu evocă imaginile decît ca amenințări și făgădueli care nu au putere decît prin realizarea lor în domeniul senzației și trebuinței; ele constituie o încercare de organizare aluminii necesităților, dar nu se ridică mai sus. Prin instinctul estetic însă omul

devine capabil de a se bucura nu de înseși lucrurile și de senzațiile pe care le determină posesiunea lor, ci numai de imaginea acestor lucruri; el are privilegiul de a le face să te bucuri, prin simpla contemplare, de frumusețea lucrurilor. În instinctul estetic forța imaginativă își realizează propria sa tendință și își atinge propriul său scop, pentrucă acest instinct opune trebuinței, care crește dincolo de scopul ei biologic și determină creșterea infinită a simțului de posesiune, un scop nou, omenesc, al său propriu, bucuria estetică.

Toate invențiile, toate schimbările de decor, toate conflictele, întregul ansamblu de evenimente economice și morale ce nu-și puteau găsi în ele înseși un scop care să le satisfacă, găsesc în plăcerea estetică justificarea lor; devin mijloace într'o realitate și concură la realizarea menirii sale. Simțul estetic, îndată ce apare, arată tuturor frumusețea universului și dovedește oamenilor că fericirea, căutată în stăpânirea dorinței ce nu se poate niciodată potoli, se găsește în orice moment realizată integral și absolut în senzația frumuseții.

Și tocmai această facultate specifică, această putere de a te bucura de lucruri fără a fi nevoit să le posezi, diferențiază instinctul estetic de celelalte instincte și dă caracterul de moralitate. Bazat, ca și ele, pe egoismul omenesc, nu împinge pe oameni să se lupte pentru obiectele ce produc plăcerea estetică. În loc de a enunța prohibiții, ca morala și religia, simțul estetic, îndată ce s'a născut, prin jocul natural al propriei sale tendințe, prin urmărirea egoistă a propriului său scop, produce o stare de fapt care se confundă cu moralitatea, întrucât aceasta e o condiție de existență pentru societate.

Căci arta prezintă spiritului realitatea nu pe planul unde ea este un obiect de dorință sau teamă și, ca atare, provoacă acte, hotărâri, reacțiuni apropiate, ci o prezintă pe planul reprezentațiilor, ca un spectacol.

Din considerațiile expuse se vede însemnătatea socială a artiștilor și scriitorilor. Ei sînt inițiatorii, excitații, propagatorii simțului estetic, sînt deci agenții păcii, creatorii unei stări de moralitate, pe care religia și morala nu o pot da.

(Jules de Gaultier. *Mercur de France*, Decembre 1921.

Privire asupra Psihanalizei

Cu prilejul primei traduceri franceze a cărții lui Freud „Introducere la Psihanaliză”, Jules Romanus încearcă o expunere și însinuează câteva explicații.

Psihanaliza, sau „analiza conținutului psihic al ființei umane”, cuprinde astăzi patru lucruri solide, dar distincte: o metodă de cercetare bună pentru a descoperi conținutul sufleteșc; o teorie etiologică a nevrozelor; o terapeutică a nevrozelor; în sfîrșit o teorie psihologică generală.

Eu-l e *compus*; compus în sensul în care se spune că un corp chimic e compus, dar și în sensul în care se spune că o fizionomie e compusă. Analiza tradițională acceptă eu-l așa cum se prezintă. Nu atinge adîncurile ascunse, pentrucă în majoritatea cazurilor „se mulțumește să scormonească amănunțile aparențelor. Vede amănunțit, dar nu adînc”.

Psihanaliza, înainte de a considera primul senz, în care eu-l e compus ca un corp chimic, consideră al doilea senz, în care eu-l e compus ca o fizionomie.

După Freud, eu-l în raporturile lui cu exteriorul *minte întotdeauna*. Sînt însă momente în care supraveghearea eu-lui asupra lui e mai slabă; momente în care eu-l *a uitat să mintă*. Asta se întîmplă în *actele neizbutite și în visuri*. Tipul de act neizbutit e lapsus-ul.

Psihologia tradițională consideră lapsus-ul ca un accident, lipsit de semnificație psihologică; psihanaliza dimpotrivă spune că *lapsus-ul e un act psihic complet avîndu-și scopul lui propriu, o manifestare avîndu-și conținutul și semnificația sa proprie*. Actul neiz-

bulii e deci un act care *scapă* eu-lui.

Până acum visurile nu erau considerate decât ca activitatea unor *rămășițe de conștiință* (activități de résidus). Psihanaliza pune ipoteza că visurile constituiesc o activitate psihică completă, sau mai bine zis *suficientă*. Visul ar fi pentru tendințele noastre și pentru forțele care se dezvoltă în ele un fel de *ieșire complementară*. Visul înseamnă dorințele noastre dându-le iluzia că s'au îndeplinit, și le domolește.

În privința etiologiei nevrozelor: Nu toate tendințele și dorințele noastre își găsesc eșire în viață. Sunt unele pe care eu-l trebuie să le înăbușe pentru a putea trăi; înăbușire care pentru natura lui e *anormală*, normală însă pentru societatea actuală și morala ei. Altfel timp cit visul și acele neizbutite sunt suficiente pentru domolirea acestor tendințe, omul se găsește în stare obișnuită. Dar când înăbușirea aceasta întrece puterile omului, tendința își dă o eșire anormală care constituie *simptomul*, un fel de *aneurism psihic*. În simptom eu-l nevrosat *jacă*, simulează, sub forme mai mult sau mai puțin alegorice, satisfacerea dorinței. „Boala devine un *refugiu* în care eu-l se ascunde de ispită, făcându-se că-i cedează”.

Terapeutică nevrozelor ar sta deci în suprimarea cauzei simptomelor, în suprimarea acestei *înăbușiri*, nu în mascarea și derivarea ei, cum fac psihiatrul. Dar asta numai când suprimarea ar fi de acord cu morala actuală. În toate celelalte cazuri tratamentul se sprijină pe virtutea curativă a „ideilor clare și distincte”. Bolnavul va fi vindecat cînd va lua treptat cunoștință de originea și semnificația simptomului, va fi vindecat cînd *va ști*.

Ca teorie psihologică generală psihanaliza se reduce la o teză simplă: Toată activitatea noastră psihică normală sau anormală se reduce la jocul tendințelor; și toate aceste tendințe se reduc în ultimă analiză la tendința sexuală, sau *libido*.

Totuși, în cît privește funcțiunile

superioare ale vieții umane, Freud admite și el o *sublimare* a tendințelor. La omul social *libido* se transformă, nutrind cu flacăra animală munca sufletului.

(Jules Romains, *Nouvelle Revue Française*, Ianuar.

Problema monetară (inflație sau deflație)

Urgența acestei chestiuni e recunoscută de toți, cum sint cunoscută și învinuirile aduse inflației monetare provocate de războiu: că a scumpit viața și a dezzechilibrat schimbul. Dacă însă inflația vultă, căutată, este o adevărată despoere față de creditorii statului, pentru că micșorează din zi în zi valoarea reală a semnelui monetar cu ajutorul cărui statul își acționează datorile sale și-l pune în stare de faliment, deflația are tot altele primejdii: îl ruinează și-l duce tot acolo. Căci una din două: sau statul, care este mai ales debitor, nu va plăti surplusul de cheltuieli provocate de revenirea monedei la ai pari și atunci va fi bancrută, sau va încerca să plătească copleșind țara cu impozite. Dar atunci va distruge izvoarele de producție, va reduce materia impozabilă și va ajunge, deci, tot așa de sigur la bancrută.

Asfel primejdia este mare în ambele soluții: inflaționisti, ruinăm pe creditorii statului, mărim criza de scumpele a vieții, creăm dezordinea și nemulțumirea socială, dăm faliment pentru a evita să fim constrinși; pe de altă parte, deflația este ruina statului cu falimentul la capăt.

Nici una nici alta nu poate fi, așadar, soluția crizei monetare. Adevărată soluție o vede d. *Régis de Vibraye* în stabilizarea pe cît e cu putință a valorii actuale a monedei hirtie. Căci dacă această stabilizare consolidează pierderea actualilor deținători de monedă și actualilor creditori ai statului, ea îi garantează în același timp contra viitoarelor pierderi, totdeauna posibile.

Pentru că trebuie să ne degajăm de vorbe, de prejudecăți și principii și să privim realitățile ime-

diate care ne arată că o finanță rea indică o rea economie și nu putem vindeca finanța dacă economia rămâne proastă. Pentru aceea soluția crizei stă în a produce mult și a vinde mult; numai astfel țara își va plăti impozitele și va amortiza datoriile; deoarece criza monetară e un efect al deficitului în producție, nu o cauză. Circulația fiduciară exagerată e numai un simptom al boalei; nu indică nici sărăcie nici bogăție. Presupuneți că se rarefiază, prin orice mijloc, aceeași circulație până la jumătate; a crescut prin asta bogăția înrînsecă a țării, prezentată prin agricultură, industrie și comerț?

Iată pentru ce soluția problemei financiare trebuie căutată în legătură cu substratul său economic și să adoptăm aceea soluție care va intensifica la maximum producția și schimbul.

Or dacă studiem condițiile producției vedem că, dacă o deflație bruscă ar fi un dezastru pentru finanțele statului și de almintrelea ar fi și imposibilă în împrejurările de azi, una progresivă ar duce la stagnarea producției și la marasm, din pricina scăderii prețurilor și a suprimării primei întâmplătoare la export pe care o constituie schimbul.

Inflația, dimpotrivă: favorizează producția prin ridicarea prețurilor și exportul prin scăderea schimbului; ea vine în ajutorul statului dându-i mijloace de tezaurizare fără a recurge la impozit sau la împrumut. Ar fi minunată dacă la capătul drumului nu s'ar ridica spectrul bancrutei și al ruinii.

Pentru a ne feri de ambele stînci, trebuie să stabilizăm cursul hirtiei monede, să lovim în comerțul detașist care umflă exagerat prețurile și reduce capacitatea de cumpărare a consumatorului, dar în același timp să luăm toate măsurile pentru refacerea: reînnoirea și completarea utilajului industrial — căi ferate, porturi, canaluri, etc... și să desființăm, ori cel puțin să reducem la minimum, barierele vamale, pentru că taxele vamale sînt un bir deghizat pus pe consumator în folosul produ-

cătorului; ele încurajează ruina și lenea, protejează mediocritatea și, prin represaliile pe care le provoacă din partea celorlalte țări, prejudiciază industriei și comerțului național.

(Régis de Vibraye. *Mercur de France*).

Relațiile Intelectuale între Franța și Germania

Multe spirite de elită din Franța — afirmă autorul — simt trebuința de a relua legăturile intelectuale cu Germania. A le relua și a le relua îndată, nu poate fi decît un avantaj pentru Franța. „Ignoranța este întotdeauna o cauză de rătăcire și, dintre toate ignoranțele, aceea despre inamic este cea mai rea”. Izolarea în care căută să fie ținută Germania se poate întoarce, la urma urmei, împotriva Franței. A nu privi nu înșamnă că nu ești văzut și jocul de străș este numai în avantajul Germaniei. A întoarce ochii dela vecin, chipul că-l pedepsești, — a refuza să-i apreciezi descoperirile și progresele, este opera vanității franceze — zice autorul. „Este pentru popoare cași pentru indivizi, o îngîmfare, un fel de suficiență care nu e lipsită de nerozie și pe care în mod fatal o întovărășește o oprire în dezvoltare, adică decadența.” Trebuia spus cu glas lare, fără teamă de lătrături — continuă autorul că Franța dela sfîrșitul războiului n'a încetat de a perde teren — moral și intelectual... Mărginindu-ne la lumea literelor și artelor și lăsînd greșelile politice

trebuie recunoscut că nici în această lume, de cele mai multe ori, n'a precumpănit dreapta rațiune. Nu mai vorbim de așa zisa „propagandă” franceză unde se înfilnește atîta incompetență și stingăcie.

Sistemul acesta de boicotaj și de voită orbire prezintă un alt pericol: întoarcerea progresivă a privirilor celeilalte țări în altă parte. Și se aduc în sprijinul acestei temeri reflexiile unui scriitor german, care spune, între altele: „Tinerimea intelectuală a Germa-

„Iei din 1921 nu aduce pentru problema relațiilor sufletești cu Franța interesul viu dinainte de războiu... Germania lină privește spre Răsărit, întorcînd spatele Occidentului. Aceasta indică o schimbare holăritoare. În tot timpul, a leși din sine a fost o trebuință a spiritului german, care nu ajunge la forma sa decît după o fecundație venind de-aiurea. Dar atunci, — cînd această tendință de fecundare rămîne vie (adecă nu este împedată de un naționalism de cultură pedant și învechit). — Deci spiritele se întorc acu spre Rusia și, mai departe, spre India și hina... Simpatii ce bolșevismul le înlînește la lînerimea noastră, nu sînt decît aspectul exterior al acestei schimbări. Atitudinea față de bolșevism nu completează. Cei care interesează este că el este expresia unei schimbări de direcție a inteligenței occidentale"... „Germania a încetat de a privi spre Franța cu interesul celui care așteaptă ceva. Ca să-și întorcă din nou ochii, ar trebui să apară o personalitate strălucitoare, dovedind că vechile tradiții ale Franței, cași vitalitatea ei nesecată, au de unde să procure nouă hrană lumii, că ea poate să dea altceva decît variațiuni picante de analiză psihologică și de rafinări literare; că este capabilă să depășească granița auto-disecciei artistice și a contracției naționaliste, pentru a purta un cuvînt de viață spirituală în concertul european întreprins".

Dar relațiile intelectuale dintre cele două țări dacă au fost și sînt împiedecate de naționalismul francez orb și primejdios — nu înseamnă că ele nu pot fi reluate decît pe drumul indicat de cei din grupul *Clarté*. Ei tot așa de puțin cași ceilalți sînt îndreptățiji a vorbi în numele Franței. Legăturile intelectuale dintre cele două popoare sînt de dorit, dar nu cu prealabila denaționalizare a inteligenței.

În introducerea articolului este un pasaj care putea sluji și de încheiere: „zilele de după victorie sînt deosebit de primejdioase", Nietzsche o știa bine, și aceasta îl

facea să scrie după 1870: „Natura omenească suportă mai greu victoria decît înfrîngerea" și încă și cele cîteva pagini care comentează această frază la începutul „*Considerațiilor Inactuale*" — „pagini alit de elocvente și de înțelepte și a căror meditare ar fi pentru noi de așa mare profit, că le-aș dori afișate pe monumentele noastre publice alături de discursurile Camerei".

(André Gide. *La Nouvelle Revue Française*, Noembre).

Rusia Țarilor în timpul marelui războiu

La 6 Ianuar 1916, se știa la ambasada franceză, prin intermediul unui agent în legătură cu Ochrana, că șefii diverselor grupuri socialiste s'au întrunit la Petrograd, cum făcuseră și în Iulie trecut. Conciliabulul era prezidat de deputatul travailist Kerensky. Obiectul principal al reuniunii era examinarea programul de acțiune revoluționară pe care maximalistul Lenin, refugiat în Elveția, l-a dezvoltat de curînd la congresul socialist internațional din Zimmerwald. Deliberarea deschisă de Kerensky s'a sfîrșit printr'un acord unanim în ceiaze privește punctele următoare: 1) Înfrîngerile neîntrerupte ale armatei ruse, dezordinea și incuria administrației publice, legendele teribile asupra împărătesei, scandalurile lui Rasputin au discreditat țarismul în spiritul maselor; 2) Poporul e obosit de un războiu în care nu înțelege nici motivele nici scopul, rezerviștilor din depozite le repugnă să meargă pe front, așa încît valoarea militară a armatei combatante scade. În același timp dificultățile economice se agravează necontenit; 3) E foarte probabil că într'un viitor apropiat Rusia va fi obligată să-și repudieze alianțele și să facă pace separat. Cu alit mai rău pentru aliați! 4) Dar dacă această pace e negociată de guvernul imperial, ea va fi o pace reacționară și monarhică. Trebuie însă cu orice preț ca pacea care se va încheia să fie democratică și socialistă. Și Kerensky

a închis dezbaterile prin această concluzie practică: „Îndată ce vom vedea venind criza finală a războiului, să răsturnăm țarismul, să luăm puterea și să instalăm o dictatură socialistă”.

Urmează interesante destăinuri asupra tratativilor diplomatice ruso-române. „Veșnicile șovăiri ale lui Brătianu pun România într-o situație primejdioasă. Iată că puterile germanice încep a lua, față de ea, un ton ridicat. Ministrul Rusiei la București, Poklewski, a cerut lui Brătianu să se explice în ce privește intențiile lui. Primul ministru a răspuns: Ezit între două păreri. Sau limbașul agenților germani și austriaci nu tradează din partea guvernelor lor decît o stare de nemulțumire provocată de chestia grîului românesc și în acest caz ași putea să acord Germaniei și Austro-Ungariei oarecare satisfacții, sau acest limbaș e preludiu unui ultimatum care ar prelinde, de exemplu, demobilizarea imediată a armatei noastre. În acest caz, sper să rămîn stăpîn pe opinia publică și să resping ultimatumul. În vederea acestei eventualități, a răspuns Poklewski, statul major român ar trebui să confere cu al nostru. Nu este o zi de pierdut.”

Brătianu a convenit, adăogînd: „Sosirea repede a unei armate ruse la gurile Dunării ne este indispensabilă pentru a ne acoperi de atacul Bulgarilor în Dobrogea”.

Sazonov, dela care am aceste detalii, a rugat pe generalul Alexiev să studieze chestia fără întârziere. Gîndul lui Brătianu mi se pare acesta. El vrea să lase Rusiei sarcina de a opri pe Bulgari, pentruca el să poată îndrepta toată sforțarea armatei romine spre Transilvania, obiectul ambițiilor naționale. Statul-major rus va putea să concentreze din nou o armată în Basarabia ?

E îndoelnic, după o conversație telefonică pe care Sazonov a avut-o înaintea mea, cu ministrul de război. Generalul Polivanov nu crede că va fi posibil să se ridice de pe front o armată de 150.000 sau 200.000 pentru a o expedia spre Moldova, căci armatele din Bucu-

vina și Galizia sînt angajate în operații grele și nu pot fi deplasate îndărăt, la 600 km. de bazelor acționale.

„Am rugat la 25 Ianuar pe ministrul Romîniei, Diamandy, să vină să deșuneze cu mine și i-am arătat încă odată pericolele atitudinii echivoce în care se complăce amicul său Brătianu.

— Oare nu vede d. Brătianu la ce se expune prin atitudinea lui ? Mai ales cînd tratează cu Rușii, cineva trebuie să fie cu deosebire pozitiv, prevăzător și precis. Cînd mă gîndesc că în momentul de față, sub ameninșarea unui ultimatum german, n'așî încheiat încă o convenție militară cu statul major rus, toată politica Dv. mi se pare o nebunie.

— Știi că d. Brătianu nu are încredere în Ruși. El nu vrea să se angajeze decît în ultimul moment. Și acest moment vrea să-l fixeze el singur.

— Dar într-o criză atît de colosală, nimeni nu e stăpîn pe moment ! Apoi vă imaginați că se poate improviza în ultima clipă un plan de campanie, o bază de aprovizionare, un sistem de transporturi ?

„În ziua de 4 Martie, lungă conversație cu Filipescu, șeful partidului francofil din București.

Am pus lui Filipescu această chestie precisă : De ce Brătianu evită orice negociere ? Cu un gest de mîntre el mi-a răspuns :

— Pentrucă politica lui e meschină ! El nu găsește niciodată tîrgul destul de avantajos ! El lasă astfel să treacă cele mai bune ocazii ! Întirzînd mereu decizia pe care toată România o reclamă, el va face din noi vasalii Germaniei !”

(Maurice Paléologue. *Revue des Deux Mondes*, Ianuar).

Mișcarea revoluționară în Spania

Până în anul 1914 și chiar la începutul războiului, socialismul spaniol s'a dezvoltat normal cași în restul Europei și orientarea lui nu a fost diferită de a aceia a partidelor socialiste din alte țări. A cîștiga cît mai multe locuri posi-

bile în parlament cași în adunările regionale și municipale pentru apărarea intereselor proletariatului și a dobândi pentru el ameliorări progresive,—acesta era scopul conducătorilor socialiști sub impulsivitatea lui Pablo Iglesias. Sindicalismul nu putuse fi încă puternic organizat, căci într-o țară cu tendințe reacționare, asociațiile erau considerate ca o atlagere adusă drepturilor imprescriptibile ale claselor burgheze.

Dar cu începerea anului 1915, mișcarea sindicalistă ia o extenziune uimitoare.

Primul sindicat puternic, acel al lucrătorilor în lemn din Barcelona, se formează de călă Narciso Vidal, adoptând ca program acțiunea directă. Din Catalonia virusul revoluției se răspândește în Andaluzia și în regiunile Levantului unde din cauza mizeriei și a insuficienței salariilor pătrunde și în clasa țărănească, apoi în regiunea minieră dela Bilbao și în cele mai multe porturi. Azi, sindicalismul spaniol are mai bine de un milion de aderenți, dar forța confederației generale a muncii rezidă mai ales în puternica ei organizație.

După unele organe ale partidului conservator, mișcarea revoluționară ar avea origini pur internaționale: dictatura proletariatului realizată în Rusia a devenit și pentru muncitorii spanioli un ideal, agitația anarhistă și revoluționară e un rezultat al războiului și al contagiunii bolșevice.

Mirajul sovietist a contribuit desigur la agitația din Spania, dar cauza principală trebuie căutată în condițiile interne ale țării. Din motive de ordin economic, social și politic, Spania era coaptă pentru fermentul revoluționar. În cei cinci ani de războiu industria și comerțul ei au luat un avânt considerabil. Aprovizionarea națiunilor beligerante a desleptat energiile și apetiturile. Producția articolelor a crescut în proporții mari aducând unora mari beneficii. Dar exportul a absorbit nu numai toate disponibilitățile dar încă o parte din produsele indispensabile nevoilor interne. Rezultatul a fost

scumpetea traiului și creșterea mizeriei. Pe cînd clasa burgheză făcea averi scandaloase, condițiile de existență ale muncitorului, deparie de a se ameliora, deveneau tot mai grele iar salariile nu creșteau în raport cu scumpetea traiului. În același timp, la țară, producția scădea din lipsă de brațe, căci muncitorii agricoli părăseau pămîntul pentru uzină, care-i retribuia mai bine decît proprietarii de pămînt. După sfîrșitul ostilităților, situația a devenit mai rea, criza alimentară tot mai acută, dezordine pretulindeni. Foametea a obligat pe mulți lucrători să se expatrieze. Dar mizeria e un teren excelent pentru propaganda revoluționară și, printr'o orbire de neînțeles, burghezia spaniolă pare a nu-și da samă de gravitatea crizei. Organizația socială actuală i se pare de drept divin și ea o consideră ca un sistem admirabil, care nu trebuie schimbat, nici ameliorat. Politica a contribuit și ea la agravarea situației, căci intervenția statului în conflictele dintre capital și muncă a fost aproape întotdeauna nefastă. În timpul grevelor, guvernul spaniol sau obliga pe patronii la concesiuni uneori înjuste, sau reprima în mod violent agitațiile, în vederea unor reclamații drepte. Ceiace urmărea era numai restabilirea grabnică a ordinii cu ajutorul armatei sau a poliției și niciodată prevenirea conflictelor sau cercelarea remediilor.

O țară ajunsă în asemenea stare de dezagregare politică, economică și socială era un cîmp admirabil pentru propagarea ideilor comuniste și de aceea ideile sămănate de delegațiile bolșevice, conduse de Turuskof și Borodin, care au vizitat Spania în 1918 și 1919, au avut o încontestabilă influență, orientînd spre comunism partidul socialiștilor lîneri.

Spania și Rusia prezintă analogii multiple. De sus pînă jos, același fatalism oriental, masele inerte și inculte, paralizia acțiunii, reunită cu înclinația spre vis și verbologie. Aristocrația spaniolă cași cea rusă e egoistă, inconștientă, neprevăzătoare. În ambele țări sen-

timentul național e slăbit prin ceretele regionaliste.

Cu drept cuvînt Trotzky, într'un meeting la Moscova, spune că Spania e țara cea mai preparată pentru succesul regimului bolșevic.

Lupta angajată de guvern și de clasa patronală împotriva revoluției, închiderea centrelor sindicale, deportările, teroarea albă, n'au avut rezultate decisive, ci au mărit ura între clase și sentimentul de răzbuinare.

Față de ultimele evenimente survenite în Maroc, partidul comunist predică acțiunea revoluționară, contra unui războiu de colonizare și de cucerire. El îndeamnă la acțiuni violente pentru împiedicarea transporturilor de arme și de material. E îndoelnic dacă guvernul de concentrare națională format de Maura va putea face față dificultăților, și momentul e cît se poate de critic.

(Francois Denjean. *Revue de Paris*, Noembrie).

Războiul din mila Domnului

(Vorbînd de ceface s'a scris în presa germană pentru aniversarea luptei dela Gross-Beeren, 1813, unde s'au luptat între ei Prusacii cu Saxonii, aulorul se ridică împotriva nefericitei inspirații, ce au avut unii, de a mai pomeni și azi de lupte rușinoase, care n'au nici măcar meritul unității neamului, ci au fost purtate numai pentru hegemonia nesăftoasă și lăcomia de putere a unui popor de rasă străină, cum sînt Prusacii. „Aceasta e adevărată sălbătăcie, zice aulorul, sălbătăcie proprie numai Prusacilor, acelor Prusaci, care au căpătat noțiunea de cultură și civilizafte în curțile cazărmilor ori pe cîmpul de bătae, spre marea cinste a casei lor domnitoare“... Articolul de față ne dă o idee despre dispoziția de spirit a Saxonului față de Prusac):

Ca niciun alt popor, Saxonii au avut să sufere sălbătăcia prusacă vreme de secole și s'au chinut și mai teribil în anul 1813, ori pe vremea lui Friedrich cel Mare, acest despot neomenos, vlăstar de al Zollernilor-hoși, la al cărui activ nu sînt de-

cîl crime și filhării și care a pus pe Saxoni la strașnice contribuții de războiu, recrutîndu-i pentru soldatesca prusacă.

Cu foarte mici excepții, Friedrich cel Mare a reputat victorii numai împotriva Germanilor. Ele nu pot deci trezi sentimentul de mîndrie națională. Treitschke și toți istoricii prusaci calomniază istoria națională saxonă, atribuind regilor saxoni păcate, pe care nu le-au avut niciodată, și făcînd din ei simbolul răului și al trădării în fața cauzei germane (adică prusace).

Anexarea Saxoniei și detronarea regelui ei a fost din partea Prusiei o chestiune de ambiție și egoism (vezi corespondența între Hardenberg și Metternich). Mai tîrziu, Friedrich Wilhelm III a fost și el lacom și nesăturat. Militarismul prusac, mai primejdios decît cel napoleonean, a pregătit terenul socialismului doctrinar al lui Marx și Engel.

Ceface a instrăinat pe Prusaci de Saxoni a fost și faptul că dezvoltarea culturală germană s'a pus la cale prin metode militare. Intreg continentul era amenințat, căci avea să vie vremea, cînd Germania prusacă era să se simtă gata pentru a lua în stăpînire lumea.

„Păcat că familia domnitoare în Saxonia n'a putut să-și păstreze înfățetea în Germania. Niciodată n'am fi ajuns la o ruptură cu restul Europei, nici nu ne-am fi îndușmănit cu Rusia, al căreia monarh entuziast, Alexandru I, devenise, sub influența unui preceptor elvețian, elevul lui Rousseau; nu ne-am fi certat nici cu Anglia. Impotriva egoismului prusac, se ridică instinctul de cultură al Saxonilor, sociabili și desinteresafi. Lucrul acesta nu-l va pricepe poporul german, cîtă vreme Prusia pretinde înfățetea în imperiu“...

(Werner-Kautzsch. *Natur u. Gesellschaft*, Bd. IX, 9 Jahrg.).

Brazilia

Brazilia este aproape cît Europa și are numai 29 milioane de locuitori, deși ar putea hrăni și o

sulă. Nu în destul de prețuită de Europeni, Brazilia e toluși o țară de frunte. Superioară Statelor Unite, posedind terenuri și plantații mai multe decât America de Nord, se bucură de o comoară încă și mai rară: pădurile cu gumă. În Brazilia s'au descoperit nu de mult întinse izvoare cu mineral și petrol. Însă exploatarea lor și aducerea pe piețele străine e îngreunată de lipsa căilor ferate.

E vorba acum să se facă proba cu niște cazane noi. Dacă izbuște, folosința cărbunelui indigen—prea bogal în sulf și prin urmare neplăcut din pricina fumului—este asigurată. Inginerii germani au și făcut socoteala că Brazilia ar putea singură aproviziona, pe un lung șir de ani, toată industria nemțească.

Avuția ei cea mai de seamă rămîne totuși cafeaua și bumbacul. De aceea plantațiile de la St. Paulo, criza muncitorească, au dat mult de lucru politicienilor din Brazilia. Cînd în 1889 Dona Izotel, fiica ultimului împărat, a obținut liberarea sclavilor, cultivatorii Braziliei se socotiră ruinați. Un an după aceea izbucni și revoluția.

În rîndul statelor de azi, așezate pe noi temelii, ea și-a ducărit un loc de cinste. La conferințele de pace ale popoarelor, Brazilia a spus cuvîntul ei îndrăzneț și hotărît. Are însă milă de „marile puteri” de odinioară, sărăcite și scăpătate. Prin Crucea roșie le-a împărțit deseori ofrande, căci Brazilia are de unde. Cultivatorii de cafea din St. Paulo au trimis numai într-o singură zi 276 de saci. Asta nu-i nimic față de cifra, la care s'a urcat vinzarea generală a țării pe ziua de 15 Iulie 1921: 87.874 saci, din totalul rămas neîncărcat în portul din Santos: 2.804.815 saci...

Brazilia stă bine și cu sănătatea: doctorii ei au lecut-o de frigurile galbene. Stă bine și ca strălucire: în ce privește luxul și modele, nici-o altă țară n'o întrece. Străzile ei largi.—„Avenidas”—sînt Lunea și Joia pline de lume. În Rio de Janeiro umblă de două ori pe atîta automobile ca în Berlin.

(Fred. Westphal. *Die Woche*, Nr. 37, 23 Jahrg., 1921).

Pentru ce este trebuință de universitate maghiară ?

Idela unei universități maghiare în România trebuie să fie considerată independent de orice preocupare de politică—din orice parte. O universitate se naște din dezvoltarea culturală în care se găsește un popor într'un moment dat. Ea nu se poate face în chip meșlesugit, ci reese ca o necesitate firească, atunci cînd un popor simte că se poate face și el părtaș, potrivit geniului său, la înalta muncă culturală a omenirii la înalțarea științei în genere. Acordarea de diplome este preocupare secundară în universitate—și chiar ca preocupare secundară, ea nu s'a ivit la începutul primelor universități, care s'au alcătuit prin întrunirea liberă a învățatului cu învățăceii.

Poporul Maghiar din România se găsește pe o asemenea treaptă, ca să reclame o universitate. Îl îndreptățeste și trecutul, căci chiar numai vorbind de Ardeal, el și-a avut odinioară școala înaltă ce exista în timpul lui Gabriel Bethlen la Alba-Iulia, din care s'a născut apoi, la 1872, universitatea din Cluj. Universitatea este deci reclamată de năzuința Maghiarilor din România de a colabora la munca înaltă culturală în rînd cu alte neamuri, deci pentru știință și foarte puțin pentru diplome. Căci minoritatea maghiară n'ar avea trebuință decît de un număr destul de restrîns de candidați de profesori și de medici și mai puțin încă de avocați. Dar mai este reclamată și de trebuințele sufletești ale păturii mai cultivate a poporului.

Universitatea maghiară în nici un chip nu poate fi dăunătoare României. În propriul său interes, orice țară maghiară va învăța romînește și, înșulit mai mult, își va iubi patria, dacă poate să-și albească și învățămîntul superior în limba maternă. Altfel ar trebui să se ducă la studii în Ungaria, —cîșiva ani de zile numai în Ungaria—din cauza valutei.

Dacă, însă, statul s'ar teme că o asemenea universitate ar putea fi un culb de iredentism, statul în-

suși va putea să-l împiedice cu mijloacele de control și represive ce-l stau la îndemână. Dar n'ar fi un serios învățal maghiar acela care și-ar folosi catedra pentru asemenea scopuri.

(Varga Béla. *Pasztortüz*. Noembrie. 1921).

Reamintire despre tratativele mele purtate la Arad cu comitetul național român

Spre a risipi tot felul de nedumeriri din sufletul publicului maghiar din România cu privire la acțiunea sa din Arad, nedumeriri pricinuite de svonorii false, de interpretări rău intenționate și de denaturările vremii — sociologul maghiar trăitor în afară de hotarele Ungariei, la Viena, publică sub acest titlu o lungă dare de seamă în revista clujeană. Mai mult din aduceri aminte.

La începutul lunii Noiembrie (1918) orice factor politic din Budapesta era sigur că soarta Ungariei ajunsese la un desnodământ fatal. Conteșe Karolyi a zăgrăvit Consiliului național din Budapesta situația în toată realitatea ei tragică—și de hotărârea lui a condiționat înscălinirea convențiilor dela Belgrad. În același ședință, unde premierul vorbea astfel Sfatului maghiar (10 Noem.) circula svonorii despre pretențiile teritoriale ale Comitetului național român și chiar despre înaintări de trupe fie dinspre Carpați, fie din sud, fie din miez-noapte (Cehii). Fiecare auzea atunci clopotul de înmormintare al Ungariei istorice și „mai mulți au izbucnit în plins”. În cuvinte sgudultoare, președintele *Hock János* a dat expresie tragicului situației și a cerut ca guvernul nou Karolyi să fie lăsat să salveze ce se mai poate salva.

Peste trei zile, la Arad, Comitetul național cerea ca să fie trecute în puterea unei guvern rominesc din Sibiu, Ardealul, Caraș-Severinul, Aradul, Bihorul, Sălașgiul, Sălmarul, Ugocea, Maramureșul și parte din comitatele Bichiș și Cenad. Nu spunea dacă

era vorba și de alipirea lor la România, ale cărei trupe însă trecuseră Carpații. Guvernul Karolyi era sigur că forțele politice și militare din România ca și din Ardeal mergeau spre alcătuirea unei Români mari. Totuși s'au întreprins tratativele dela Arad: mai întâiu fiind speranță că s'ar putea stabili un provizorat până la tratativele de pace—căci armistițiul de la Belgrad asigura integritatea teritorială a Ungariei istorice; apoi, fiindcă mai era speranță că proiectul pentru organizarea federativă-cantonală a Ungariei va putea câștiga pe Români; și, în sfârșit, era necesar să se dovedească Europei civilizate că vechea Ungarie feudală dispăruse și că cea nouă era dispusă să asigure libertățile tuturor neamurilor într'o federație cantonală, după modelul elvețian.

Venit la Arad, în tovărășia altor delegați ai guvernului și a câtorva fruntași maghiari ardeleni aflați în Budapesta (Apathy, etc.), a înălțat în sinul delegației românești o dispoziție enervantă, provocată de diferite știri despre atrocități săvârșite împotriva populației românești; iar, la deschiderea debaterilor, *Vasile Goldiș*, ca președinte al Comitetului național a protestat împotriva prezenței reprezentanților Consiliului național maghiar din Ardeal, declarând că înțelege să trateze numai cu reprezentanții noului guvern. Le era neplăcută Românilor îndeosebi prezența lui Apathy, cunoscut lor ca șovinist.

După ce totuși s'a admis ca reprezentanții maghiari ardeleni, un reprezentant al Sașilor și unul al Șvabilor să participe numai ca ascultători și ca bărbajii de încredere, au fost expuse delegației românești propunerile guvernului Karolyi. Acela vrea un aranjament provizoriu, până ce conferința de pace va fixa hotarele statului maghiar. Pe urmă fieșterea parțiale își relua libertatea de acțiune. Până atunci Ardealul va fi scutit de un războiu civil. Guvernul nou din Budapesta stă pe baza principiilor wilsoniene. El acceptă prin-

cipiul sinedeterminării oriunde Românii se găsesc în mase compacte ori în majoritate; dar cere totodată respectarea aceluiași drept și pe sama celorlalte neamuri, ca să nu fie înlocuită o asuprire prin alta. Comitetul român preluând un teritoriu pe care, față de 2.900.000 Români, se găsesc (după statistica oficială) 3.900.000 Neromâni. Aranjamentul provizoriu, propus de guvernul maghiar, dă fiecărui popor puțința de a-și exercita dreptul de sinedeterminare. Va schimba hotărârile meșugite ale unor comitate spre a hotărâni firesc blocurile naționale, cărora le-ar da puterea de guvernare. Dar aceste blocuri, cu autonomia lor ca și în Elveția, vor recunoaște totuși guvernului central din Budapesta, unde vor trebui să fie reprezentate, exercițiul unor atribuțiuni comune de stat. Românii vor păstra dintre funcționari pe aceia care își vor fi făcut în mod conștient și corect datoria. De asemenea cită vreme rămân actuale instituțiunile, cele două sau trei limbi vor fi folosite în toate ramurile administrației. Guvernul maghiar n'are niciun gând ascuns; dar Românii chiar dacă nu-s deplin mulțumiți cu proiectul, să-l primească în chip provizoriu spre a evita sgudul social și chiar o deslănțuire a bolșevismului în hotărârile Ungariei.

Vorbitorii români au arătat neîncredere în posibilitatea de realizare a proiectului și mai cu samă în oamenii care ar veni după cabinetul Karolyi la cîrmă. Sosind adouazi și Iuliu Maniu din Viena, atitudinea Comitetului român a fost și mai hotărâtă și mai clar înfățișată. Într'înșii vorbește sentimentul unității naționale. Suveranitatea se găsește în posesiunea Poporului Român și el va hotărî în adunarea lui națională. Românii însă nu urmăresc asuprirea altor neamuri și ceiace le oferă guvernul maghiar vor acorda ei minorităților.

Drumurile fiind deci cu totul deosebite tratativele nu mai puteau avea loc, Românii au rămas mai departe hotărâți să asigure ordinea

și administrația cu ajutorul gărzilor lor naționale.

Mulțumindu-i pentru osteneală, Vasile Goldiș a declarat că refuzul nu se adresează personal împunernicitului guvernului Karolyi, (adică lui Jászai Oszkar).

Era de așteptat ca Românii să nu poată fi ciștițași pentru vre-un compromis pe baza unității vechiului stat maghiar. Erau apoi și relațiile de putere nefavorabile Ungariei, care propriu zis nu mai avea o armată.

De încheere, spre a se arăta ideile de libertate care dominau în lumea intelectuală maghiară cea mai aleasă, se reproduce manifestul a vre-o 100 intelectuali, în majoritate scriitori, către Poporul Maghiar, în vederea alcătuirii unei *asociații libere de state* pe baze naționale în centrul Europei și nesocolind granițele istorice.

(Între semnături locul întâiu îl ocupă numele lui *Ady Endre*—și e o depărtare respectabilă dela lacrimile celor din Consiliul național din Budapesta care plîngeau Ungaria istorică și de care probabil Comitetul național român se teme, până la acest manifest străbătut de cele mai umane sentimente și care începe cu constatarea îmbucurătoare că prin căderea Monarhiei Poporul Maghiar a rămas și el singur stăpîn pe destinele sale).

(Jászai Oszkár, *Napkelet*, Decembrie, 1921).

Coloidele și ființele viețuitoare

„Humorile” ființelor viețuitoare sînt coloide. Un coloid este un sistem în echilibru în compoziția căruia intră un lichid și particule solide suspendate în acesta: miclelele. La rîndul lor miclelele sînt alcătuite dintr'un nucleu sau granul învelit de o pătură foarte aderentă de substanță luată din lichid. Miclela are sarcină electrică.

Prin distrugerea păturii aderente superficiale se rupe echilibrul coloidului și se produce *floculațiunea*. Fenomenul acesta poate fi provocat, dar se produce și

dela sine, cu timpul: coloidul devine matur, îmbătrânește și moare.

Viața unei stinți este redusă în ultimă analiză la proprietățile coloidelor care o compun. A influența coloidale însămnă a influența viața.

Bolile sînt datorite turburărilor produse de agenții toxici și infecțioși în echilibrul coloidelor, microbii provoacă o maturațiune care merge crescînd treptat, timp de cîteva zile,—perioada de incubatiune,—spre a ajunge la floclatiunea coloidului: declarația maldiei.

În unele cazuri substanța vătămătoare nu e suficientă pentru a determina o maturațiune completă,—pînă la floclatiune, a coloidului: acesta, schimbat în parte, rămîne *sensibilizat*. O a doua acțiune a aceluiaș agent nociv va produce floclatiunea care în acest caz poartă numele de dezlănțuirea *shokului anafilactic*. Shokul anafilactic poate fi produs de orice coloid (A. Lumière și colaboratorii săi) atît la animale cît și la plante.

Găsirea substanțelor care să împiedice floclatiunea devine o importanță jintă urmărită de cercetările biologice și medicale.

Cunoștința inimă a fenomenelor coloidale deschide largi perspective în biologie. Tehnica de laborator permițînd prepararea artificială a coloidelor, posibilitatea reproducerii și observarea *in vitro* a fenomenelor elementare ale vieții este dată.

„Starea coloidală condiționează viața. Floclatiunea determină maldia și moartea. Împiedicarea ei ar menține omul mereu sănătos”.

(A. Koehler. *La Nature*, Decembrie, 1921).

Un nou om fosil

„The Times” anunță în prima săptămînă a lui Noembrie 1921 descoperirea unui nou om fosil, dezgropat în nordul Rhodesiei (Africa de sud) la 150 km. spre nord de riul Kafu, afluent stîng al Zambeului, din movila *Broken Hill* exploată de compania Rhodesia *Broken Hill Mine*.

Cranul lipsit de maxilarul inferior, este perfect conservat, nemineralizat (nefosilizat) însă lipsit de substanțe organice.

Nu seamănă cu nici un cranul cunoscut din Africa actuală, însă mult cu cranul omului din ultima epocă glaciară (*Homo Neanderthalensis*), avînd totuși o aparență mai simiană.

Fruntea foarte sugîndă; arcade sprîncenare proeminente „omenești”. Bolta craniană asemănătoare cu acela a *Pitecantropului*, însă mai vastă. Fața și dentura omenești. Caninii bine conformați. Toți dinții cariați, fenomen patologic neobservat pînă în prezent pe craniile fosile europene.

Gaura occipitală în poziție mai avansată decît la *H. Neanderthalensis*: stațiunea în două picioare deci mai perfectă.

Osemintele și instrumentele găsite odată cu craniul aparțin unor specii care există încă prin acele ținuturi: craniul nu poate proveni din altă epocă geologică decît aceea actuală.

Probabil că *H. Neanderthalensis* și *H. Rhodestensis* (asfel a fost botezat noul „fosil” de Smith Woodward) au o origine comună.

Primul a pierit destul de brusc după perioada glaciară. Celalt poate a continuat să trăiască în alte regiuni. Poate că *H. Rhodestensis* ne indică persistența în Africa a unui om de mult fosil în Europa. Poate că într-o bună zi într'un colț ascuns al Africei misterioase se va descoperi un exemplar viu din specia noului om fosil.

(Marcellin Boule. *La Nature*, Decembre, 1921).

Originea „chestiei ucrainiene” și d. N. Iorga

D. N. Iorga a jînut în 1916 o conferință la Academia Romînă (apărută mai tirziu în broșură), despre „Lezăturile Romînilor cu Rușii apuseni și coteritoriul zis ucrainian”. D. Iorga susține că Ucraina nu există, „că ea n'a constituit niciodată o unitate geografică, nici un „teritoriu național” propriu, deosebite de cele vellecoruse” și nici n'a căutat „să se afirme, în cerin-

jele ei politice, ca individualitate proprie”.

„Dacă e vorba,—susține d. Iorga,—de un teritoriu național, cu trecut și viitor, întrebarea s’ar fi pus în zadar unui scriitor dinaintea jumătății a doua a secolului XIX”.

Dovada: istoricii ruși și străini n’au scris nicăieri că poporul ucrainian s’ar fi manifestat ca o individualitate aparte. Ucraina a fost una cu Velicorusia.

Și care-s anume istoricii, care au scris despre Malorusia? Schlözer, Schérer, Engel, Rambaud, Karamzin, etc.. Pentru aceștia n’a existat o națiune ucrainiană, cu vre-o tendință națională. „Chestia Ucrainei” este o „invenție nemțească”, născocită de Austria — pentru a slăbi coeziunea rusească — în re 1860—1870 prin istoricul Mikhail Hrushevsky, fost profesor la universitatea lui Lemberg.

D. Iorga, tot în 1916, în „Neamul Românesc”, rectifică doar data originii rutenismului: el ar fi inventat de „guvernul Mariei Terezei și al lui Iosef II”, „pentru a combate aspirațiile naționale polone”.

Dar să ne ocupăm puțin de scriitorii, pe studiile cărora d. Iorga își bazează părerile d-sale asupra Ucrainei.

Despre Engel, care a trăit pe la sfârșitul veacului al XVIII, d. Iorga spune că acestuia „nici nu i-a trecut prin cap” vre-o chestie ucraineană. D-sa trece însă prea ușor chiar peste titlul cărții lui Engel: „Geschichte der Ukraine”, tipărită în 1796, în compoziția cărții intră și cuvântul „Ucraina”. Dar Engel, în această „Istorie a Ucrainei”, găsește chiar o deosebire între Ucrainieni și Ruși: „Ucrainienul are în firea sa *stuge polon*, pe când Moscovitul n’are”.

Engel afirmă totuși că „poporul ucrainean al Cazacilor a dispărut acum în gigantica masă a imperiului rus”, — dar nu înțelege prin această o contopire etnică, ci una politică, determinată de Ecaterina II, care spre sfârșitul veacului al XVIII a desființat toate instituțiile autonome ucrainiene.

Engel nu insistă mai mult asu-

pra acestei chestiuni, fiindcă el se alimentează din operele lui Schlözer și Schérer, „scriitorii oficialității rusești”.

D. Iorga greșeste scoțind argumente din lăcerea istoricilor. „Argumentum e silentio” e dificil de minuit.

Francezul Schérer, care a scris despre Malorusia în 1788, a fost „consilier al curții rusești dela Petersburg sub Ecaterina II”. În anul apariției cărții chiar, Schérer avea legături cu curtea Imperialei rusă, în sensul căre a și-a și scris opera. Totuși Schérer, cași Engel, susține că limba ucrainiană este un dialect al celei poloneze. Acest lucru a scăpat însă d-lui Iorga.

Schlözer, deasemeni a fost un reprezentant al oficialității rusești. El fusese adus din Germania în 1761 de către oficialitatea rusă și numit profesor la Academia din Petersburg, — fiind deci plătit de stat. Schlözer, pe de altă parte, era și profesorul copiilor lui Kiril Razumovsky, halmașul Ucrainei, pus de țarină președinte al Academiei, și care susține năzuințele țarismului, înăbușind tendințele iredentiste ucrainiene.

Karamzin este, și el, istoricul oficialității rusești. La 1803 a căpătat dela țarul Alexandru I titlul de „istoriograf al țării” și o pensie de 2000 ruble anual. Karamzin avea dreptul să cerceteze, oriunde, toate izvoarele istorice. Oficialitatea i-a dat drept ajutor pe Muravyev, secretarul Ministerului de Instrucție. Iar împăratul i-a scutit opera de cenzura obligatorie.

Rambaud și-a tipărit la 184 „L’Histoire de la Russie” cu banii kusiei oficiale, care — în înțelegere cu Academia de Științe — l-a numit „membru corespondent” al acelei Academii — Rambaud la 1884 nu spune nici un cuvânt despre tendințele ucrainiene într-o operă, tipărită cu bani rusești. La 1876 însă, același Rambaud spune, în „La Russie épique”, că „națiunea malorusă are limba sa, istoricii săi, publiciștii săi, poeții săi, romancierii săi”. „Ucraina a ezitat mult timp între Polonia și Mos-

covia. Totuși nu s'a dat Moscalului fără condițiuni. Înainte de a o putea asimila cu Rusia Mare, Petru Alexeevici și Ecaterina II au înfăptuit, nu numai odată, rezistența ei". (Este vorba, desigur, de-o asimilare politică).

Dacă trecem peste izvoarele oficialității rusești, toate celelalte izvoare rusești prezintă „chestia ucrainiană” în tot veacul XVIII și în întâia jumătate a veacului XIX, — adică înainte și de Mihail Hrusevsky și de guvernul Mariei Terezei. Și „chestia ucrainiană” nu se naște în Austria, ci în Rusia — de unde vin Ucrainenii prigoniți pentru convingerile lor — și o continuă pe teritoriul austriac.

D. Iorga îl cunoaște numai pe Mihail Hrusevsky, — și nici măcar toate operele acestuia; chiar cele mai interesante îl sînt străine. Dar mai există o mulțime de istorici, pe care d. Iorga nu-i cunoaște. Au scris, astfel, despre Ucraina, în rusește sau în ucrainiană, următorii scriitori: Alexandru Hrusevsky, Lizarevsky, Suljgin, Dzidzora, Vasiljckov, Efimenco, D. Miller, Mjkotin, Dragomanov, Kostomarov, Maksimovic, Sreznevsky, etc...

Din studiile acestor istorici și filologi rezultă, că a existat și există o „viață proprie ucrainiană, deosebită de cea velicorusă și în luptă națională cu aceasta” — ale cărei peripeții au fost consemnate și'n Cronici.

Documentele arată că Petru cel

Mare, la 1711, admite ca Ucraina să-și aleagă pe hatmanii ei; insti-tue totuși, pe lângă dinșii, un „Colegiu” de șase ofițeri velicoruși — pentru siguranță. Doi hatmani consecutivi, Skoropadsky și Polubotok, protestează la Curte împotriva încălcărilor de drepturi, pe care le sufereau pămîntenii lor, manifestîndu-se astfel — cași în alte dăși — personalitatea ucrainiană, socotită ca atare chiar de guvernul velicorus.

Ecaterina II desființează la 1764 hatmanatul, lăsînd însă „Colegiul” într'o altă formă: 4 Velicoruși și 4 Maloruși. La 1775 sînt desființați însă „Cazacii zaporojeni”, iar la 1783 — însuși „Colegiul”, „cele două manifestări ale individualității ucrainiene”. Dar, viața ucrainiană continuă, „împotriva oficialității velicoruse și dedesubtul ei”, în tot restul veacului XVIII și XIX până la 1860-1870 — deci înainte de profesorul Mihail Hrusevsky.

În tot acest timp Ucrainenii au dat o luptă dîrză pentru limba, literatura și drepturile lor politice.

Mișcările naționaliste ucrainiene luînd proporții mai mari pe la 1860, oficialitatea rusească a început o violență prigoană împotriva Ucrainenilor. Atunci centrul mișcării ucrainiene s'a mutat peste granișă, în Galiciia.

Din acestea rezultă cu prisosință că „chestia ucrainiană” și „teritoriul zis ucrainian”, nu-s „inventajii nemțești”, ci realități pure.

(Ilie Bărbulescu. *Arhiva*, No. 1).

Mișcarea intelectuală în străinătate

LITERATURĂ

Jean Epstein, *La Poésie d'aujourd'hui un nouvel état de l'intelligence*, éd. la Sirène, Paris, 1921.

Este poate întâiul studiu care încearcă să dea poeziei noi o explicație științifică și filozofică.

Poezia nouă, botezată greșit „cubistă”, prezintă totuși o analogie cu efortul de creație al pictorilor cubiști: poezii noi, cași cubiști, urmează același curent anti-intelectualist datorită filozofiei lui Bergson. Ei vor să se cufunde în adâncurile instinctului și ale sensibilității. „Să simtă înainte de a înțelege”, cum spune Cocteau.

Inteligența este dușmanul care strică totul. Ea dărimă plămuirile visărilor noastre, clasându-le și disciplinându-le.

Dar cuvintele sînt senzații cristalizate prin inteligență. — O poezie de senzație pură ar fi o simplă succesiune de lipete și gemele.

Jean Epstein vede, în alcătuirea destinată a poeziei moderne, urmele unei moliciuni cerebrale. Această moliciune „este poate voltă, cu scopul de a produce o amortire intelectuală, citeodată delicioasă”. Deci un fel de refugiu în Nirvana pentru a scăpa de supărătoarele lighioane: rațiunea, inteligența, logica. Dorind să alunge logica, poezii au încercat să fugă de gramatică, altfel „fraza odată pornită, inteligența se prinde în angrenajul sintaxei, care, orice-am face noi, este totdeauna logică”.

Capitolele care completează studiul d-lui Epstein duc la concluzia că poezii noi au voit să scape de tirania compoziției și a gramaticii, mori îmbătrînite care macină mereu același făină.

Abel Chevalley, *Le roman anglais de notre temps*, Humphrey Milford.

Cartea, afară de introducere și concluziune, are unsprezece capitole care cuprind, pe scurt și foarte limpede, întreaga evoluție a romanului englez. Este scrisă pentru cititorii francezi, dar va fi utilă și cititorilor englezi: în țara lor nu există un expozeu istoric și

critic așa de complex în conciziunea sa.

Primele capitole tratează despre romanul englez dela Daniel Defoe până în sec. al XIX-lea cuprinzînd pe Dickens, Tackeray, G. Eliot, G. Meredith și Thomas Hardy. Apoi autorul schițează ce face el numește „veacul” reginei Victoria și al regelui Eduard. Cele șase capitole din urmă sînt consacrate romanului englez din vremea noastră.

După d. A. Chevalley, romanul este o ficțiune în proză de o anumită întindere. Definiție foarte largă și din unele privințe prea îngustă.

Recunoaștem însă că este clară și elastică așa încît se adaptează ușor la clasificările necesare în cursul unei asemenea lucrări.

Romanul este inspirat de o revoltă împotriva convențiilor sociale, împotriva sentimentului tiranic al majorității, împotriva abuzurilor celor puternici și a nedreptăților existenței sociale. Romanul care nu-l decît o poveste ca să ne distreze, nu rămîne; numai opera care este un atac indirect bineînțeles—poate să trăiască și să aibă o repercusiune asupra ideilor și obiceiurilor. Să mai adăugăm însă că operă durabilă este cea care atacă nu numai piedicile și obiceiurile sociale, ci și viciile oamenilor și lipsurile naturii omenești.

Sophocles, *The Oedipus Tyrannus translated and explained by J. T. Shephard* M. A. Cambridge of the University Press, 1921, 1 vol. 8°.

D. Shephard oferă literaților englezi un text bine stabilit, o traducere în versuri a părților lirice, o prefață și un comentariu care fac cu puțință înțelegerea unei opere atât de frumoase. O singură lipsă mai serioasă prezintă această ediție: nu se găsește în text o analiză metrică complexă, așa că înțelegerea structurii părților lirice prezintă dificultăți.

Georges Duhamel, *Les hommes abandonnés*, éd. „Mercure de France”, Paris, 1921.

Este romanul acelora care nu par nici destul de interesanți, nici destul de criminali pentru a capta publicul. Din istorisirea pe care o face *cărușul*, se desprinde fabula populară, eroarea judiciară și conștiința sau inconștiința umilului erou. Acest om tăie gîlul unui cioban care castra animalele puse sub paza lui. Cărușul e împins de ceva mai tare decît el: purtarea ciobanului i se pare dezgustătoare și uciderea lui însemnă revolta naturii în fața bestialității omenești.

În stil se simte cîteodată cruzimea cuștului chirurgical, ca un avertisment al autorului pentru lumea prea nepăsătoare în fața devărului.

Credincios programul său filozofic, Duhamel se ocupă de cei desmoșteniți. El îi ridică în picioare, îi face să trăiască logic, cu toată nebunia lor aparentă, îl explică, le luminează ascunzișurile întunecate, proecînd asupra lor lumina unei minți superioare.

Amy Lowel, *Legends*, Houghton Mifflin Company.

Pentru Amy Lowel, cunoscuta poetă americană, „legenda” nu este decît un pretext pentru ritmuri neașteptate și pentru bogate fiorituri de imagini. Punctul de plecare al legendelor sale este cîteodată un rînd ceînt din întimplare, mai adesea una din amintirile pe care le-a cules în călătoriile ei prin toate țările lumii.

Celîm pe rînd „Cîntecul funebru al șefului indian”, îngropat împreună cu calul său; epopeia „Many Swans”—un luptător care se urcă până la cer pe o scară de săgeți și, uitînd pe oameni, rămîne acolo până la vremea pescuitului de somoni care-l readuce la realitățile lumii lui de altădată. Darul adus din cer este focul distrugător; ori pe unde trece, totul arde copaci, viețîși, oameni.

„Legenda de porțelan” e povestea unei tinere fete chineze care din dragoste uită riturile sacre.

Toate înzăturile planetei noastre au inspirat verva și lirismul poeteselor din lumea nouă.

Poezia ei este prea îmbelșugată în imagini și prea diversă în rit-

muri: cîteodată pierzi răsuflarea ca să o urmărești și ochii sînt orbiti de jocul tuturor luminilor cerului.

*Soarele cădea după piscurile ninse.
Răcoarea umbrelor era așa de plă-*
[cută
Incît vererile și epurații și porcii și
[șopirtele

*Mișcau din coadă;
Și bitlanii din lacul Titicaca își um-*
[flau gura
Și se cufundau în apă roșie în care
[se ogîndeau culmile de carmin ale
[munților
Și papagalii țipau și scînteiau între
[mimoze.

Amy Lowel înoeste meșteșugul imaginii romantice și simbolist și găsește ritmuri îndrăznețe care n’au fost niciodată încercate în limba engleză.

Conrad Aiken, *The house of dust*, ed. The four seas Company.

Tot un poet american, care însă locuiește o altă lume decît universul de imagini și de muzică a lui A. Lowel. Aiken locuiește o casă de praf:

Sămănăm cu cei ce caută într’o casă
[de neguri
O casă de praf.

Din acest praf Conrad Aiken își face poezia. În ea se ascunde o taină pe care poetul cearcă să o adincească:

*Pămîntul are vine: în seara asta bat,
Pămîntul se umflă sub picioarele mele,
O sevă roșie umple copacii negri
Și frunzele s’apriind;
Le sînt cum bat..*

Pe cînd liliacul trece în lumina lunii și vrăjitoarele călăresc pe vînt.

Adeseori Conrad luminează ascunzișurile sufletului cu candelă mică pe care o poartă veșnic cu el:

*Imi voiu ridica lumina deasupra lor
și le voiu cerceta fețele.*

Omenirea pe care o zugrăvește el este acela din Sgirie-Nourli

New-Yorkului, aferată, teribilă, roasă de amor și de egoism. Conrad Aiken lărgește în mase nelămurile, câteodată sunătoare, câteodată greoaie, „simfonia“ poetică inovată de John Gould Fletcher.

Versul păstrează totdeauna o mlădiere admirabilă; din rimă el scoate efecte de muzică îndepărtată și monotonă.

ELOCVENȚĂ

Al. Millerand, *Choix de plaidoyers*, éd. Fasquelle, Paris, 1921.

Toată lumea cunoaște în d. Millerand pe omul politic. Volumul de față apărut în timpul preșidenției de Republică a d-sale ne arată pe oratorul juridic. Comparând discursurile politice publicate mai înainte (*Travail et travailleurs*, — *Politique de réalisation*, — *Pour la défense nationale*, — *La guerre libératrice*) cu pledoariile din acest nou volum se poate prinde fizionomia, una în deversitatea sa, a omului politic și a avocatului.

ARHEOLOGIE

Panchman Mitra, *Prehistoric arts and crafts of India*, Calcuta, University Press.

Un volumaș în care textul și mai ales ilustrațiunile dau o idee despre puținul cit se știe până în prezent din preistoria Indiei.

Prin identificarea urnelor funerare, a semnelor imprimate pe vasele neolitice, prin asemănarea unor cranii hyperdolichos, precum și prin afinitatea limbajelor, autorul vrea să pună în evidență talnica legătură etnică și culturală dintre India și Egipt.

ETNOGRAFIE

Mustodixi, *Qu'est ce que la mode?*, éd. Picart, Paris, 1921.

Moda este nestabilă, nelogică: nu evoluează, ci se schimbă — e tiranică. În momentul cînd e lansată, moda nu-i niciodată ridicolă; este însă întotdeauna dacă i-a trecut domnia. Durata ei este cu nepuțință de prevăzută. Moda nu consistă în schimbări individuale, ci

într'o schimbare generală, de ordin social. În mare parte este creată prin influența negustorilor.

D. Mustodixi crede că clasele imitate sînt cele care conduc, ceea ce nu pare destul de exact (moda balcanică în Occident, de ex.).

Cauza fundamentală a modei ar fi sexualitatea, nevoia de a plăcea altui sex; proba este că preocuparea de mode descrește cu slăbirea facultăților sexuale (cîteodată, însă, dimpotrivă).

Astăzi vestimentul nu este făcut pentru a acoperi corpul, ci pentru a-l împodobi. Sentimentul conservării individului, igiena, nu joacă niciun rol.

Lipsa de ocupație, rivalitatea dintre oameni, excitarea pe care o provoacă portul unei tualae frumoase, sugestia pe care o dă o haină aleasă celui ce-o poartă, sînt altele cauze eficiente ale model.

Moda, fiind o transformare, se apropie de artele frumoase, totuși nu poate fi clasată printre ele, căci nu dă emoții dezinteresate.

Acest studiu clar și bine ordonat, are astăzi, pe lângă altele, meritul de a fi foarte de actualitate.

EDUCAȚIE

J. Demoor et T. Jomkhera, *La science de l'éducation*, éd. Lemertin, Bruxelles.

Biologia este temelia pe care trebuie așezat întregul complex de reguli care formează știința educației. Numai cunoașterea suficientă a fiziologiei copilului va face cu puțință ca educatorul să evite altele stîngăcii și greșeli. Astfel, de pildă, știind că diferența între cele două sexe nu este localizată, ci se întinde asupra întregului fiziologic al fiecărui individ, vom înțelege că sistemul învățămîntului mixt trebuie condamnat. Nu pentru motive de timiditate, ci avînd în vedere necesități adînci bio-pedagogice.

Autorii aplică criteriile biologice la toate chestiunile de psihologie infantilă și izbutesc să preconizeze un respect mai mare pentru dezvoltarea spontană a copilului.

GEOGRAFIE

Jean Brunhes et Camille Vallaux, *La Géographie de l'histoire*, ed. Alcan, Paris.

Lucrarea aceasta este o adevărată filozofie geografică a nenumăratelor evenimente care se grupează în jurul marelui războiu. Tulburînd timp de cinci ani viața materială a planetei, cataclismul acesta a revelat tuturor complexitatea organizării economice a lumii. Se știe acum în ce strînsă dependență stă Europa de piețele celorlalte continente. Puterile centrale și Rusia, lipsite de legătura cu aceste piețe, au fost distruse. În mare parte, succesul aliașilor se datorește faptului că au avut controlul căilor maritime mondiale.

Înăuntru continentului, războiul ne-a dat lecții și mai importante. S'a constatat că statele nu pot trăi ca organisme vii, dacă le lipsesc anumite organe esențiale: o regiune minieră pentru unele, un port pentru altele, artera principală a unei căi ferate sau a unui fluviu. S'a văzut apoi că țările încercuite, în actualele împrejurări, nu pot să respire nici să trăiască, dacă nu le este asigurat accesul liber către oceane.

Astfel fluviile internaționale, porturile, tranzitul, au căpătat o importanță primordială în noua organizare economică a Europei.

Autorii, savașii, desăvîrșiți au studiat cu imparțialitate toate problemele de mai sus, punîndu-le în legătură cu problemele mai generale ale alimentării omenești, ale grupării populațiilor, migrațiilor și colonizărilor, luptelor de rasă, formării statelor, în fine cu problemele pe care le ridică marea chestiune a comunicațiilor mondiale.

CHESTIUNI SOCIALE

Maurice Delafosse, *Les noirs de l'Afrique*, ed. Pavot.

O scurtă privire de ansamblu asupra istoriei, civilizației, caracterelor fizice, morale și intelectuale ale populațiilor de rasă neagră care locuiesc continentul african.

Lucrarea are un deosebit inte-

res pentru că înția oară, după veacuri de politică colonială, ea combale teoria mercantilă de exploatare a colonilor care trebuie să „aducă un ciștig metropolei”.

Pentru d. Delafosse problema economică a colonilor trebuie să se confunde cu problema de politică indigenă. Trebuie să se altoiască pe materia brută—spiritul, care să o învie și să o fecundeze. Opera de colonizare să se sintetizeze sub forma unei vaste întreprinderi de *cultură* în cel mai larg înțeles al cuvîntului.

S'a spus că Negrii sînt inferiori, sub raportul dezvoltării intelectuale, tuturor celorlalte tipuri ale omenirii. S'a confundat însă *ignoranța* cu *intelligenza*. Negrii n'au avut norocul să poată evolua, ca celelalte rase omenești. Și aceasta nu din incapacitate, ci din cauza izolării lor aproape absolute în mijlocul Africei, fără nici o legătură cu restul lumii. „Sînt înlîrziși; au pierdut mult timp care nu se poate ciștiga într'o zi, nici chiar într'un secol. Dar ei nu și-au spus cel din urmă cuvînt și istoria lor nu s'a sfîrșit”.

Autorul ajunge la o formulă în ceiace privește modul de colonizare: „Nu trebuie să fabricăm contrafaceri grăbite de democrație, creînd în masă cetățeni cu aceleași drepturi politice ca noi. Negrii trebuie să evolueze în cadrul propriilor lor instituții și obiceiuri, cîrmuite și îmbunătățite cu prudență înțelepciune”.

O formulă, care dacă nu-i nouă, este foarte nimerită.

H. Barbusse, *Le couteau entre les dents*, Paris éd. Clarté.

Această carte este un apel „către intelectuali pentru a-i chema să-și îndeplinească adevărata lor menire care este de a ajuta poporul să facă *Revoluția*” și deci să sfîrșească cu tristul lor rol de pînă acum, „de a ascunde adevărul și de a contribui la răspîndirea minciunii sociale”. Un șir de blesteme împotriva literașilor și mai ales împotriva altitudinilor în timpul războiului. Pentru Barbusse „talentul și geniul au fost de obiceiul aservite puterilor sau prejudecăților, celace este același lucru”.

Intelectualii vor cîștiga celînd cărlicica aceasta: este inspirată de un suflu generos, dar și de o spăimîntătoare convingere de infailibilitate care nu poate fi gustată de mulți dintre ei.

Această convingere trebuie să fie în adevăr foarte puternică. Ea determină pe autor să strige: „Singurul mijloc de a face să domnească ordinea este de a o impune”.

Programul comunist pe care Barbusse îl schițează în cursul lucrării este blind, foarte asemănător cu al școalei solidariste și cooperatiste și ar putea fi acceptat fără să fie nevoie de cușit.

ȘTIINȚĂ

Dr. A. von Borosini, *Verjüngst kunst von Zarathustra bis Steinach für die Gebildeten aller Stände*, Emil Pahl, Dresden.

Dr. A. von Borosini vrea să a-rate cu trimiteri la Zarathustra, că ideile pe care lucrările lui Steinach le sugerează, nu sînt nouă în marea lor majoritate.

Faptul însă—și în carte se accentulează aceasta—nu ia nimic din valoarea descoperirii lui Steinach.

Autorul are dreptate cînd se fereste de optimismul exagerat și în volumul său se găsesc, pentru acela care nu vor să se lase a fi operați, multe sfaturi de igienă, ce împreună cu o dietetică rațională, duc și ele la scopul dorit.

Stanislas Heunier, *Histoire géologique de la plume*, éd. Vuibert, Paris.

Autorul descrie ciclul apei în natură. Sub influența temperatu-

rii și a vînturilor, apa din atmosferă se condensează în nori și cade sub formă de ploae pe pămînt. Aici, sau se scurge formînd șuvoae sau se infiltrează atacînd rocile, modificîndu-le pe nesimțite și transformînd astfel înfățișarea terenului.

Regăsim apoi apa din ploii sub formă de pirae, riuri, fluvii, determinînd basinurile hidrografice; în sfîrșit ajunge în mare, unde se va evapora pentru o nouă călătorie, un nou ciclu.

Ploaia a colaborat la aproape toate marile funcțiuni geologice: la ridicarea munților, la eruperea vulcanilor, la metamorfismul și așezarea zăcămintelor minerale, la depozitele marine, la existența ghețarilor, a vînturilor, în sfîrșit la repartiția vieții pe glob.

Ploaia apare deci ca unul din cei mai importanți factori geologici, geografici și biologici.

O bogată documentare personală adunată în călătoriile d-lui S. Menuier—din punctele cele mai variate ale globului fac ca această carte să fie o lectură plină de farmec.

P. Evershelm, *Die Elektrizität als Licht und Kraftquelle*, Leipzig, Quelle & Meyer, 2,50 M.

Ni se dă într'un spațiu restrîns o privire cuprinzătoare asupra întregului domeniu al Electrotehnice. Forma este atrăgătoare așa că din ea orice profan poate să se instruiască asupra fenomenelor electrice care se petrec în viața obișnuită. În această ediție, capitolul asupra telegrafiei fără fir, este în special dezvoltat pe larg.